
Маш Край

№ 3 1930

ШТОМЕСЯЧНИК
Ц.Б. КРАЯЗНАУСТВА

З Ь М Е С Т

	Стр.
Вынікі ІІІ Усебеларускай Краязнаўчай Канферэнцыі	3
К. Кіпрыянец. — Прамысловы сектар на першай Усебеларускай Выстаўцы сельскае гаспадаркі і прамысловасці	6
А. Маслава. — Краязнаўства ў РСФСР	11

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ

Мікалай Войтко. — На беразе Ёсяжы ракі	25
Д-р Н. А. Лосеў. — Трахома ў Мазырскай акрузе і змаганьне з ёю	37
Юрка Кармянскі. — 30 дзён на данамічным перапісу	43
Ю. Лапіцкі. — Па балотах Чачэрскага раёну	50
М. К. — Заметка да вивучэння сялянскай адзежы Дубровеншчыны	51
В. Галацёнак. — Некаторыя з помнікаў Асьвейскага раёну	55

Анкеты праграмы і інструкцыі.

Тлумачэнне да анкеты ў справе эканамічнага раёнавання БССР — А. Смоліч.	58
--	----

Х Р О Н І К А.

1905 год на Гомельшчыне	61
Праца камісіі для ўкладання слоўніка жывое беларускае мовы БАН	63
Полацкае акруг. Т-ва Краязнаўства	67
Агляд надвор'я па БССР	68

Б і б л і о г р а ф і я.

Чэрвеншчына. Штомесячнік Чэрвенскага р. т-ва краян. № 1	70
Краеведческий сборник. Издание Краеведческого кружка при Невельской трудовой школе 2 ступени	70
Зборнік народных песень. Вясельныя песні	71
Н. К. Ауэрбах. Археология. Программа - инструкция для краеве- дов. „В помощь сибирскому краеведу“ — М. Касьярович	72
Краёвая бібліяграфія	73

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

№ 3 (54) Сакавік 1930

ГОД ВЫДААННЯ ШОСТЫ

ВЫДААННЕ
БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК
М Е Н С К — 1930

92666
05
5 1330

м.м. 1930/16

БІБЛІОТЕКА
ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЯ
ІСТОРІОЗНАВСТВА

Вынікі III Усебеларускай Краязнаўчай Конфэрэнцыі.

III-я Усебеларуская Краязнаўчая Конфэрэнцыя адбылася 25—29 студзеня 1930 г. Яна мела мэтай вырашыць некаторыя арганізацыйныя пытаньні і даць мэтодычную дапамогу мясцовым краязнаўчым арганізацыям.

На конфэрэнцыю былі выкліканы прадстаўнікі акруговых таварыстваў краязнаўства, прадстаўнікі навуковых устаноў, праца якіх звязана з краязнаўствам і прадстаўнікі ад 34-х раённых краязнаўчых арганізацый. Апрача гэтага ад раённых арганізацый прыехала 9 чалавек за кошт мясцовых арганізацый. Усяго ўдзельнічала на арганізацыйнай частцы 83 чал., а на мэтодычнай частцы 45 чал. На арганізацыйнай частцы конфэрэнцыі былі разгледжаны наступныя пытаньні: „Навукова-дасьледчая справа і краязнаўства ў пяцігодцы“ (акадэмік Пятровіч); „Справаздача ЦБ Краязнаўства і чарговыя задачы (т. Казак) і „Інфармацыя аб I Усебеларускай Выстаўцы сельскай гаспадаркі і прамысловасьці“ (т. Таўкач).

Па першых двух дакладах асноўная ўвага як дакладчыкаў, гэтак і выступаўшых у спрэчках, была заострана на пытаньні перабудовы краязнаўчай працы, на ўзмацненьні тэмпаў працы і прыстасаваньні яе да тэмпаў і вымаганьняў соцыялістычнага будаўніцтва. Выступаўшымі адзначалася, што, калі краязнаўства мае некаторыя дасягненьні ў галіне гуманітарных навук (зьбіраньне слоўніка жывое мовы, зьбіраньне вуснай народнай творчасці, вывучэньне гістарычных помнікаў, арганізацыя мясцовых музэяў), то гэтага нельга сказаць пра вывучэньне пытаньняў прыродна-геаграфічных і грамадзка-эканамічных галін. У гэтай галіне, у галіне вывучэньня вытворчых сіл краю, краязнаўствам, за выключэньнем некалькіх выпадкаў, амаль нічога ня зроблена. Гэтае пытаньне на конфэрэнцыі было пастаўлена ва ўсю шырыню. Асабліва ўвага конфэрэнцыі была сконцэнтравана на вывучэньні асноўных пытаньняў нашага сучаснага будаўніцтва—колгаснага руху і паасобных колгасных адзінак, а таксама на вывучэньні прамысловасьці. Як на арганізацыйнай частцы конфэрэнцыі, гэтак і на мэтодычнай гэтыя пытаньні былі найбольш балючымі і навокал іх разгортваліся спрэчкі. Конфэрэнцыя падкрэсьліла, што ў галіне вывучэньня гэтых пытаньняў і наогул грамадзка-эканамічных галін справа пасоўваецца наперад вельмі марудна: да гэтага часу няма належна распрацаваных мэтодычных указаньняў. Конфэрэнцыя даручыла ЦБК зьварнуцца да Прэзыдыуму БАН, Дырэкцыі Навукова-Дасьледчага Інстытуту сельскай і лясной гаспадаркі імя Леніна і Інстытуту Прамысловасьці з просьбай даць указаньні адпаведным інстытуцыям,

увязаць сваю працу з краязнаўчымі арганізацыямі і прысьці на дапамогу ў распрацоўцы адпаведных пытаньняў. Асабліва гэта тычыцца катэдры коопэрацыі і калектывізацыі, катэдры штандарту БАН, катэдры эканомікі і арганізацыі, аддзелу мэліорацыі і культуры балот НДІ і іншых.

Другім вялікім недахопам у краязнаўчай працы на мясцох канфэрэнцыя адзначыла адсутнасьць увязкі ў працы мясцовых краязнаўчых арганізацыяў з плянуючымі органамі і іншымі мясцовымі арганізацыямі. З краязнаўчымі арганізацыямі на мясцох часта ня лічацца, і яны існуюць, будучы прадастаўлены самім сабе. А між тым погляд няверны: ёсць прыклады, калі краязнаўчыя арганізацыі сваёй працай значна дапамагаюць у практычным сацыялістычным будаўніцтве. Т. Крукоўскі, старшыня Мазырскага Акруговага Таварыства Краязнаўства, прывёў прыклад з практыкі Мазырскага Таварыства, як яно на канкрэтнай працы прымусіла лічыцца мясцовыя арганізацыі з краязнаўчым Таварыствам. Дарожны аддзел Мазырскага АВК намеріў па пляну брукавы матар'ял для пабудовы дарогі вазіць з Украіны. Таварыства Краязнаўства выступіла супраць гэтага, яно давало, што гэты матар'ял вельмі лёгка здабыць паблізу і паказала мясцовасьць, дзе можна здабыць патрэбны матар'ял. У працэсе працы Дарожны аддзел пераканаўся ў правільнасьці пададзеных вестак і праца абышлася значна таней.

Пасьля гэтага Таварыства Краязнаўства набыло пэўны аўторытэт у вачох гаспадарчых органаў г. Мазыра, і апошнія па розных пытаньнях мясцовай гаспадаркі і будаўніцтва сталі зварочвацца ў Таварыства Краязнаўства. Вось характэрны прыклад карыснасьці і важнасьці краязнаўства ў справе мясцовага будаўніцтва.

Зразумела, што ня ўсе нашы краязнаўчыя арганізацыі настолькі аўторытэтны, ня ўсе настолькі ўпэўнены ў сваіх сілах, каб выступіць так смела і рашуча з прапановамі. У большасьці нашы краязнаўчыя арганізацыі слабыя, няўпэўненыя ў сваіх сілах. Мясцовыя арганізацыі не падтрымаюць іх, а то нават абарвучь, і яны замыкаюцца ў сябе, або зусім апускаюць рукі, і парывы іх гінуць у самым пачатку. Надаючы вялікае значэньне справе краязнаўчага вывучэньня асабліва ў сучасны момант, момант вялікай перабудовы краіны, мясцовым арганізацыям патрэбна ўсямерна стымуляваць і падтрымліваць ініцыятыву мясцовых краязнаўцаў у справе вывучэньня тых ці іншых пытаньняў краязнаўства.

У справе падрыхтоўкі краязнаўчага актыву канфэрэнцыя даручыла ЦБК прыняць больш рашучыя меры. Канфэрэнцыя констатвала, што да гэтага часу няма належнай яснасьці ў пытаньні кіраўніцтва школьна-краязнаўчым рухам у асьветных установах, што Наркамасьветы ня цікавіўся пытаньнямі школьнага краязнаўства, што да гэтага часу ня ўтворана сталага цэнтру для кіраўніцтва асьветным краязнаўствам. І нават тыя мерапрыемствы, якія дагэтуль зроблены і прасунуты ў асьветныя ўстановы, як выкладаньне курсу краязнаўства ў тэхнікумах, стаяць, у сувязі з скарачэньнем курсу, пад пагрозай. Зразумела, што гэта будзе вялікім ударам па пашырэньню краязнаўчага руху ў далейшым. Таксама дрэнна абстаіць справа з прасякненьнем школьных падручнікаў краязнаўчым зьместам. Калі ў праграмах сямігодка і былі элементы краязнаўства, то гэтага нельга сказаць пра нашы падручнікі: яны далёкі ад гэтага. Тое самае трэба сказаць і пра нашы політасьветныя ўстановы. У той час, калі ў РСФСР

нардамы і хаты-чытальні вядуць спэцыяльныя дзеньнікі краязнаўчага зьместу, у нашых політасьветных установах у галіне краязнаўчай, ня глядзячы на ўжытыя ў гэтым напрамку захады, нічога ня зроблена. Наогул у справу кіраўніцтва асьветнага краязнаўства ЦБК і НКА трэба ўнесьці больш яснасьці, трэба знайсьці агульную мову, ад чаго як справа школы, гэтак і справа разьвіцьця краязнаўчага вывучэньня нашай краіны ўздымецца на большую вышыню.

У галіне краязнаўчай працы сярод нацыянальных меншасьцяў конфэрэнцыя паставіла пытаньне аб мэтазгоднасьці існаваньня пры краязнаўчых арганізацыях як раённых, гэтак і акруговых таварыстваў, паасобных сэкцый. Конфэрэнцыя выказала думку, каб краязнаўчая праца па вывучэньню тых ці іншых пытаньняў у нацыянальным разрэзе вялася ў агульнай краязнаўчай сыстэме, а не ў паасобных сэкцыях. Конфэрэнцыя даручыла ЦБК разам з нацсэктарамі БАН заняцца вывучэньнем гэтага пытаньня з тым, каб паставіць яго на абгаварэньне на наступнай конфэрэнцыі.

Буйны рост колгаснага руху, арганізацыя раёнаў суцэльнай калектывізацыі паставілі перад краязнаўчым рухам пытаньне аб формах і зьмесьце краязнаўчай працы ў раёнах суцэльнай калектывізацыі. Конфэрэнцыя даручыла ЦБК вывучыць грунтоўна гэтае пытаньне на аснове працы краязнаўчых адзінак у Рагачэўска-Жлобінскім агрокомбінаце і перанесьці вопыт працы гэтых арганізацый на іншыя раёны. Адначасова даручана ЦБК заняцца вывучэньнем і распрацоўкай пытаньня пабудовы краязнаўчых музэяў з пункту погляду адпаведнасьці іх сучасным вымаганьням. Конфэрэнцыя занялася таксама пытаньнямі паляпшэньня соцыяльнага складу краязнаўчых арганізацый, даручыўшы ЦБК правесьці да мая месяца перарэгістрацыю членаў і ачышчэньне шэрагаў ад чужых элемэнтаў. Адначасова конфэрэнцыя выказалася за неабходнасьць павялічэньня і паляпшэньня складу членаў за кошт рабочых і сялян-колгаснікаў.

Узяты курс на тое, каб да 1 студзеня 1931 г. давесьці процант членаў рабочых—да 5 і сялян-колгаснікаў да 15. Краязнаўчыя арганізацыі на мясцох у далейшай дзейнасьці павінны кіравацца гэтымі ўказаньнямі конфэрэнцыі.

Конфэрэнцыя падкрэсьліла таксама, што агульныя мэтоды соцыялістычнага будаўніцтва, як самакрытыка, гэтак і соцыялістычнае спарорніцтва, апроча некалькіх выпадкаў, не разгарнуліся ў краязнаўчай справе. Конфэрэнцыя заклікала ўсе краязнаўчыя арганізацыі ўжыць у далейшай сваёй працы гэтыя, найбольш дзейныя мэтоды, пролетарскага будаўніцтва.

Па дакладу прадстаўніка Галоўвыстаўкому конфэрэнцыя паставіла зьвярнуцца да ўсіх краязнаўчых арганізацый з заклікам прыняць актыўны ўдзел у арганізацыі I-ай Усебеларускай Выстаўкі Сельскай Гаспадаркі і Прамысловасьці, як праз удзел прадстаўнікоў краязнаўчых арганізацый у мясцовых камісіях па Выстаўцы, гэтак па адбору і дасылцы экспонатаў на Выстаўку, як у агульныя аддзелы, гэтак і ў куток краязнаўства.

Вось асноўныя пытаньні, на якіх была сконцэнтравана ўвага III Краязнаўчай Конфэрэнцыі, вось галоўнейшыя пастановы конфэрэнцыі, якімі ў сваёй далейшай працы краязнаўчыя арганізацыі павінны кіравацца. Ад таго, як будуць ажыццёўлены гэтыя рашэньні III Усебеларускай Краязнаўчай Конфэрэнцыі, ад таго наколькі свае-

частва будуць арганізацыямі ўлічаны новыя абставіны і ад таго, як хутка яны змогуць перабудаваць сваю працу па-новаму, будзе залежаць далейшы лёс і пашырэнне краязнаўчага руху ў БССР. Усе краязнаўчыя арганізацыі павінны ўважліва прапрацаваць паставыя канферэнцыі і пакласці іх у аснову сваёй далейшай дзейнасці.

А. Казак.

К. Кіпрыянец.

Прамысловы сектар на першай Усебеларускай Выстаўцы сельскае гаспадаркі і прамысловасці.

Сектар прамысловасці на 1-й Усебеларускай Выстаўцы сельскае гаспадаркі і прамысловасці павінен выканаць тры задачы, якія пастаўлены перад Усебеларускай Выстаўкай:

1) Яскрава адзначыць кіруючую ролю Комуністычнае партыі ў індустрыялізацыі краіны і сацыялістычным будаўніцтве пад лозунгам: „Партыя і Ленін у сацыялістычным будаўніцтве“.

2) Паказаць усё лепшае ў нашым сацыялістычным будаўніцтве за 10 год з адначасовым параўнаннем адмоўных бакоў, якія перашкаджаюць развіцццю сацыялістычнага сектару, асабліва ў галіне калектывізацыі сельскае гаспадаркі.

3) Узварушыць усю савецкую грамадзкасць для выканання пяцігодкі сацыялістычнае перабудовы ўсёй народнай гаспадаркі, скарыстоўваючы шырока вопыт соцспаробніцтва, як адну з форм уцягнення ўсёй рабочай класы, батрацтва і бядняцка-середняцкіх мас у сацыялістычную рэканструкцыю.

4) Вызначыць ролю буйных гаспадарак у сацыялістычнай рэканструкцыі і перавагу іх перад дробнай гаспадаркай, згуртаваўшы сапраўдную ўвагу ўсіх удзельнікаў на Усебеларускай Выстаўцы каля гэтага пытання і дабіцца, каб усе экспанаты паказвалі значэнне буйнога гаспадаркі ў рэканструкцыйны перыяд.

5) Выявіць вынікі ліквідацыі кулака, як класу, і замену яго вытворчасці—вытворчасцю колгасаў і саўгасаў і паказаць ролю рабочае класу ў колгасным будаўніцтве.

Для ажыццяўлення пералічаных задач, сектар прамысловасці павінен адлюстравать наступнае:

а) кіруючую ролю Комуністычнае партыі ў сацыялістычнай перабудове краіны;

б) дасягненні прамысловасці за 10 год існавання БССР і перашкоды, якія меліся ў галіне яе разгортвання;

в) задачы індустрыялізацыі БССР;

г) значэнне кіруючай ролі прамысловасці ва ўсім будаўніцтве гаспадаркі БССР;

д) ролю прамысловасці ў галіне сацыялістычнай рэканструкцыі с/г. і асабліва па садзейнічанню да хутчэйшае яе калектывізацыі.

Каб выканаць вышэйпералічанае, сектар прамысловасці павінен максымум увагі звярнуць на прадстаўленне на выстаўку ўсёй вытворчасці БССР. Прамысловасць прадстаўляе натуральныя экспо-

наты, якія характарызуюць нашы вырабы, а ў графічных матар'ялах будзе прадстаўлена экономіка прамысловасці за гады Рэвалюцыі. Вялікае месца сярод натуральных экспонатаў прамысловасці павінны заняць вырабы с/г. машын, якія ў сучасны момант значна пашырыліся ў сваёй вытворчасці. Тут будуць прадстаўлены глебаапрацоўчыя, уборачныя і інш. с/г. машыны. Адначасова з вырабам с/г. машын, наша вытворчасць пакажа выраб машын па перапрацоўцы сырцу беларускіх выкапняў—машыны па падрыхтоўцы ўгнаення. Дэманстрацыя машын з вытворчасці фабрык і заводаў БССР, з усёй яскравасцю пакажа мэтавую ўстаноўку па стандартызацыі машын, якія адпавядаюць запатрабаванням абагуленага сэктару с/г.

Процэсы індустрыялізацыі с/г. будуць паказаны праз арганізацыю на выстаўцы некаторых відаў перапрацоўкі с/г. сыравіны. Перапрацоўка на тэрыторыі выстаўкі бульбы, выкапняў, штучных угнаенняў, дрэва і інш. пазнаёміць экскурсантаў з усімі відамі машыннай перапрацоўкі с/г. сырцу ў БССР.

Тое, што будзе прадстаўлена ў выглядзе экспонатаў у павільёнах, дасць поўны малюнак, як разьвіваецца прамысловасць у БССР і якая садзейнічае калектывізацыі с/г.

Соцыялістычнае спаборніцтва дапоўніць сабой барацьбу рабочае класы, пад кіраўніцтвам Комуністычнае партыі, за соцыялістычную рэканструкцыю прамысловасці і с/г.

Сэктар прамысловасці вызначыць малюнак разьвіцця прамысловасці паводле пяцігадовага пляну.

Прамысловасць БССР па відах разьбіваецца на рэспубліканскую, мясцовую і саматужную. Гэтыя аддзелы маюць таксама шэраг п/аддзелаў, у якіх і будзе адлюстравана ўся прамысловасць БССР і будзе разьмешчана ўся прамысловасць у 5-ці павільёнах.

Рэспубліканская прамысловасць мае 12 п/аддзелаў, якія будуць прадстаўлены на выстаўцы:

1) Торф і мінеральныя выкапні, 2) энэргетыка, 3) мэталаяпрацоўчы, 4) дрэваапрацоўчы, 5) будаўнічы матар'ял і будаўніцтва, 6) хэмічны, 7) скураны і шчаціны, 8) тэкстыль і швэйны, 9) штучных угнаенняў, 10) харчсмаковы, 11) папярковы, 12) агульны.

Торф і мінеральныя выкапні павінны на выстаўцы заняць асноўнае месца сярод усяе прамысловасці, бо торф у ўмовах БССР зьяўляецца крыніцай энэргетыкі—ці рухавіком усёй прамысловасці. Торф у нашых умовах заменіць паліва і зьявіўся ўжо на сёння вялікім штурхачом па перабудове ўсёй народнай гаспадаркі. На выстаўцы мажліва бачыць, як торф ужываецца для мэт прамысловасці і с/г. Гэты п/аддзел прадставіць Белторф і Горная Група ВСНГ (вышукі). Тут будзе прадстаўлена роля торфу ў натуральных экспонатах і модэлях, колькасць здабываемай масы, перспэктыва па скарыстанні торфу пры соцыялістычнай рэканструкцыі народнае гаспадаркі БССР. Белторф дасць: 1) модэль стандартнай элеватарнай устаноўкі, якая пакажа ўсе процэсы па здабычы і бліжэйшаму транспарту торфу і ўсе стадыі сушкі яго. Для руху модэлі ўстанаўліваецца электрамотор у 1 НР, 2) модэль Багера—удасканаленая механізаваная ўстаноўка для бяспністых балот, гэтая модэль будзе ў руху моторам 2 НР. Экспонаты па перапрацоўцы торфу: брыкет, кокс, сьпірытус, фарбы і інш. шырока прадэманструюць ролю торфу ва ўсёй народнай гаспадарцы. Графічны матар'ял адлюструе тарфянае багацьце БССР і яго ролю ў прамысловасці і с/г.

Горная група мяркуе паказаць мінеральныя багацці БССР, выявіць усе навейшыя дасягненні ў галіне горна-вынаходніцкай тэхнікі і паказаць магчымасць даследвання багаццяў нетраў зямлі. Карысныя выкапні ў раённым разрэзе, дэманстраванне прадукцыі выкапняў, усе ўзоры сыравіны, устаноўка перапрацоўкі і лябараторнае абсталяванне з электрычнай печкай, будаўнічыя матар'ялы з гліны, пяску, крэйды і інш. выстаўляюцца на выстаўцы як абразкі, а таксама будуць паказаны новыя абразкі матар'ялаў з беларускай мінеральнай сыравіны і скарыстанне іх у будаўніцтве. Адначасова з экспанатамі, будуць паказаны як узоры сыравіны, таксама і гатовая прадукцыя, вяжучыя матар'ялы, якія апрацоўваюцца з валны і інш., апрацоўка каменя (шліфоўка) беларускі калі, сульфат - амоні, карбідкальцы, хэмічныя продукты з торфу, беларуская парцяляна, фарбы, асбест і інш. Фотаздымкі, дыяграмы і мапы дапоўняць гэты аддзел.

Асноўнае месца ў п/адзеле энэргетыкі зойме Асінбуд, які шырока прадэмонструе як самае будаўніцтва, такі моцнасьць Асінбуду, як рухавіка прамысловасьці Віцебшчыны, Магілёўшчыны і Аршаншчыны. У макетах, дыяграмах, фотаздымках можна будзе бачыць усе будаўніцтва Асінбуду.

На лініі ВСНГ прадстаўляецца ўся прамысловасьць электрыфікацыі БССР. У асобнай мапе можна бачыць як электрыфікавана прамысловасьць і як скарыстоўваюцца ўнутра-прамысловыя энэргетычныя рэсурсы—адкіды паліва і цяпла.

Тут прадстаўлена будзе пяцігодка электрыфікацыі БССР, з адзнакай раёнаў электрыфікацыі, ахоп усёй БССР магістральнымі лініямі электраперадач.

Гомельская электрастанцыя, якая будзецца на Кабялянскім торф-масыве, пакажа ў асобным макеце забяспеку мясцовае прамысловасьці электраэнэргіяй.

Дыяграмы дадуць поўную характарыстыку энэргетычных паказальнікаў БССР і выявяць энэргаўзброенасьць рабочага БССР.

Металёапрацоўчая прамысловасьць прадставіць свае дасягненні за 10 год існавання БССР і выявіць пэрспэктыву яе разьвіцця паводле пяцігодкі. Задача п/адзелу мэталёапрацоўкі выявіць забяспечанасьць сваёй вытворчасцю БССР. Асабліва будзе зьвернута ўвага на ролю мэталёапрацоўкі ў галіне індустрыялізацыі БССР.

С/г. машыны і глебаапрацоўныя прылады, уборачныя, машыны для падрыхтоўкі кармоў, прыборы і прылады малочнага інвэнтару, абсталяваньне крухмальных заводаў, машыны мэханізацыі будаўнічых работ, абсталяваньне абутковых фабрык і розныя машыны і прылады будуць прадстаўлены на выстаўцы.

Вытворчасць усіх заводаў БССР шырока пакажа свае вырабы машын і розных прылад. Усе машыны і прылады будуць разьмешчаны ў павільёнах прамысловасьці.

Лёсаапрацоўны п/адзел у натуральных экспанатах пакажа ролю гэтага п/адзелу ў будаўніцтве БССР і экспартнае значэньне лесаматар'ялаў. Гэтыя экспанаты прадстаўляюцца Лесбелам, які апраца натуральных экспанатаў, у дыяграмах і картаграмах пакажа базу сырцу лесападрыхтоўчай і дрэваапрацоўчай прамысловасьці. З усёй вытворчасці больш шырока будзе паказана фанерная, на якую ёсць попыт ня толькі з розных месц СССР, а і з замежнага рынку.

Будаўнічы п/аддзел. Белдзяржбуд свае экспонаты прадстаўляе ў выглядзе будынку, пабудаванага з матар'ялаў, якія ўжываюцца пры будаўніцтве ў сучасны момант. Экспонаты будуць прадстаўлены самім павільёнам,—Белдзяржбуд будзе павільён з саміх экспонатаў.

У гэтым павільёне будзе паказана ўся праца трэсту з вызначэньнем тэрміну выканання розных пабудов. Прадугледжана на далей скарыстаць павільён для Менскага Політэхнікуму, які зможа весці досьлед па спробе будаўнічага матар'ялу. Павільён застанеца на тэрыторыі выстаўкі.

Матар'ял у дыяграмах і картаграмах выявіць ролю будаўнічага трэсту.

Белбудтрэст прадставіць розныя ўзоры будаўнічага матар'ялу ў выглядзе вапны, цэглы, ізразцоў, плітак і інш. Тут-жа побач з узорамі будаўнічага матар'ялу будзе паказана і сыравіна, з якой вырабляецца сам матар'ял.

Экспонаты гэтага п/аддзелу будуць разьмешчаны ў выглядзе падлог, сьцен, печак і інш.

Графічны матар'ял выявіць поўны малюнак разьвіцьця Белбудтрэсту і пакажа пэрспэктыву разьвіцьця трэсту паводле пяцігадовага пляну. Хэмічная прамысловасьць у экспонатах дасьць свае вырабы і пакажа разьвіцьцё яе па асобных галінах. Запалкавая прамысловасьць пакажа на выстаўцы розныя сярнічкі і ў асобных шчытах—усе процэсы вырабу сярнічак. Графічны матар'ял выявіць рост гэтае прамысловасьці, пакажа значэньне яе ў народнай гаспадарцы БССР і дасьць малюнак далейшага разьвіцьця гэтае прамысловасьці паводле пяцігадовага пляну.

Шкляная прамысловасьць прадставіць свае вырабы і паўфабрыкаты, пакажа ўсю вытворчасць. Ёсьць меркаваньні аб арганізацыі на тэрыторыі Выстаўкі некаторых вырабаў шкляной прамысловасьці. Вырабы крэйды і магнезіі прадугледжана прадставіць на выстаўцы ў экспонатах сыравіны і паўфабрыкатах, можна будзе бачыць усе процэсы гэтае вытворчасці.

Скураная і шчацінная прамысловасьць прадстаўляецца Скуртрэстам і Белшчацінай.

Скуртрэст, пачынаючы ад сыравіны, кары, паўфабрыкатаў, гатовага тавару, прадукцыі адкідаў і канчаючы абуткам, пакажа ўсю вытворчасць. Гэтая вытворчасць абяцае паказаць розніцу між старым і новым вырабам.

Побач з вырабамі вытворчасці ў графічных матар'ялах, эканомічныя паказчыкі дадуць поўны малюнак скураной справы ў БССР і яе пэрспэктывы паводле пяцігодкі.

Каб у сапраўднасьці глядач мог бачыць розніцу паміж старой і новай скураной вытворчасцю, у макетах маюць быць паказаны стары Магілёўскі завод і завод Бальшавік у Менску.

Шчаціна на выстаўцы будзе прадстаўлена ў выглядзе стандарту—кітайскага, парыскага і польскага і волас усіх гатункаў. Вырабы з шчаціны—розныя шчоткі, пэндзалі і г. д. будуць шырока паказаны на выстаўцы.

Тэкстыльная і швэйная прамысловасьць. Гэтую прамысловасьць прадставіць Тэкстыльтрэст ад Панчошна-трыкатажнай фабрыкі, Дняпроўскай мануфактуры, Белшвэйтрэст і Галынтэрэйнай фабрыкі.

Ільняная промысловасьць будзе экспанаваць усе вырабы і паўфабрыкаты з сваіх фабрык. Тут-жа можна будзе бачыць шпулькі нітак розных нумароў і інш.

Баваўняна-папяровая прамысловасьць прадэмонструе і частку вытворчасці ў натуре—будзе паказаны вузка-папяровы варштат і матальная машына ў працы. Ваўняная прамысловасьць з'явіцца з сваімі вырабамі, пачынаючы ад воўны і канчаючы сукном.

Па ўсіх відах пералічанай прамысловасьці будуць прадстаўлены дыяграмы і картаграмы, якія дадуць поўны малюнак вытворчасці і вызначаць далейшыя шляхі яе развіцця паводле пяцігодкі.

Панчошна-трыкатажная прамысловасьць пакажа ў натуре вырабы сваёй вытворчасці. Побач з вырабам на Выстаўцы гатовых матар'ялаў будзе прадэмонстравана ўся вытворчасць.

Дняпроўская мануфактура (Дуброўенская, Аршанскай акругі) устанавіць варштат, дзе будзе навочна паказаны выраб тканіны. Апрача непасрэднай працы ткацкага варштату, будзе прадстаўлена ўся вытворчасць фабрыкі. Дыяграмны матар'ял дасць малюнак развіцця гэтай фабрыкі—ад уласніка да сучаснага моманту.

Швэйная прамысловасьць у ўмовах БССР мае два гістарычныя этапы: 1) саматужны характар працы і 2) фабрычны—сучасны від працы. Гэтыя два этапы швэйнай прамысловасьці будуць належным чынам адлюстраваны: кравец-саматужнік за працай з адзначэннем колькі ён траціць часу на выраб гатовай вопраткі і швэйная прамысловасьць з сучасным фабрычным абсталяваннем.

Будуць паказаны некаторыя малюнкi фабрычнай працы: устанаўляецца закройная машына і будуць дэманстраватца асобныя процэсы некаторых вырабаў (пальто). Графічны матар'ял пакажа рост гэтай прамысловасьці і яе перспэктыву паводле пяцігодкі.

Галянтарэйная фабрыка дае свае экспанаты ў выглядзе вырабаў і паўфабрыкатаў: рогі, косыці, бляха і інш., гузікі, грэбні і г. д.

Харчсмаковая прамысловасьць у выглядзе дражджэй, крухмалу, патакі, масла, піва і цукерачнае вытворчасці пакажа ўсё тое, што вырабляецца ў БССР. На тэрыторыі Выстаўкі будзе працаваць невялікі крухмальны завод, тут-жа будуць узорныя капцы для хавання бульбы. Прадугледжана, што завод перапрацуе 200 тон бульбы.

Па харчсмаковай прамысловасьці экспанаты будуць характарызаваць сыравіну, вырабы і ў дыяграмах можна будзе бачыць ролю гэтае прамысловасьці ў с/г і яе перспэктыву. У макетах будуць прадстаўлены нашы заводы з усімі відамі перапрацоўкі продукцыі.

Будзе паказана сьпіртавая прамысловасьць і тут-жа будзе прадэмонстраваны выраб лаку-палітуры.

Махорачная фабрыка пакажа свае вырабы і ў дыяграмах развіцця гэтай прамысловасьці. Папяровая прамысловасьць прадставіць моделі галоўных машын, а таксама будуць паказаны ўзоры драўнінай масы, саломенай, цэлюлёзнай і рызьбёвай паўмасы. Тут-жа можна будзе бачыць розныя ўзоры паперы ад кардону да канвэрту. Макет фабрыкі дапоўніць малюнак гэтай вытворчасці, а дыяграмы і картаграмы выявяць эканомічны бок гэтае прамысловасьці яе перспэктыву паводле пяцігодкі.

Палата мер і вагі будзе таксама прадстаўлена на Выстаўцы.

Пакажа свае вырабы акулярная фабрыка. Мясцовая прамысловасьць дасць поўны малюнак скарыстання мясцовай сыравіны, а па-

кожнай акрузе пакажуць свае вырабы розныя трэсты і комбінаты. У гэты разьдзел уваходзяць і працколектывы.

Мясцовая прамысловасьць дасьць свае экспонаты ў вырабах і графічных матар'ялах, дзе будуць дубляваць і экспонаты рэспубліканскай прамысловасьці.

Саматужная прамысловасьць уключае Белсампрамсаюз, інвалідную коопэрацыю і спраўдамы. У гэтым аддзеле можна будзе навочна пазнаёміцца з вытворчасцю прамысловай коопэрацыі БССР, асабліва будзе паказана сувязь гэтага промыслу з с/г. Дрэваапрацоўчая, мэталаяпрацоўчая і інш. прамысловасьць будзе прадстаўлена на Выстаўцы, а таксама шавецкі, кравецкі і ткацкі промысел. Прадугледжана ўстаноўка варштату „Самалет“ і ў дыяграмах паказаць перавагу яго працы перад сялянскай індывідуальнай працай.

Аддзел пазнаёміць з промысламі, якія маюць экспартнае значэньне—смалакурэньне і сьпірта-парашковая вытворчасць. Усе працэсы гэтых вырабаў будуць паказаны ў натуре.

Плян саматужнае прамысловасьці прадугледжвае сабраць вырабы сваёй вытворчасці па апрацоўцы скур, швэйнай прамысловасьці, ткацкай і трыкатажнай, шапавальнай, мэталаяпрацоўчай, дрэваапрацоўчай, будаўнічай харчсмаковай, ганчарнай, хэмічнай, канатна-вярочнай, вырабы з рагоў і інш.

Як відаць з пераліку саматужнага промыслу, на выстаўцы будзе прадстаўлена ўсё, што мае месца вырабу, як у саматужнай так і інваліднай коопэрацыі.

Спраўдом пакажа свае вырабы.

Вышэйпералічанае сьведчыць, што сэктар прамысловасьці пакажа сваю ролю ў галіне індустрыялізацыі БССР.

У павільёне „быт і праца“ будзе паказаны сучасны быт рабочага і мінулы быт.

А. Маслава.

Краязнаўства ў РСФСР ¹⁾.

Краязнаўства за апошні час стала адным з самых актуальных пытанняў навукі і грамадзкасьці.

У краязнаўчай працы да рэвалюцыі пераважаў элемент гістарычна-археалёгічны і этнографічны. Краязнаўчая праца пачалася задоўга да таго, як зьявіўся тэрмін „краязнаўства“. І раней уся праца па вывучэньню краю азначалася: „радзімазнаўства“, „краязнаўства“.

Аб краязнаўстве мажліва гаварыць толькі тады, калі зьяўляецца самая ідэя вывучэньня мясцовага краю, а таксама і спробы арганізаваць мясцовыя сілы для вывучэньня свайго краю, карыстаючыся для гэтага хаця-б сіламі асобных вучоных, якія працуюць у розных галінах навукі. Калі выходзіць з гэтага пункту погляду, дык аб краязнаўстве, як аб сыстэматычным навуковым вывучэньні радзімы, мажліва гаварыць толькі з заснаваньня Акадэміі Навук 1725 г., якая ставіць сабе мэтай разьвіцьцё і распаўсюджваньне ведаў.

¹⁾ Для гэтага артыкулу мною была выкарыстана расійская краязнаўчая літаратура, галоўным чынам працы Муратава, Абрамава і Дзэнс-Літоўскага і інш. ды часткова вынікі асабістай практыкі.

Побач з Акадэміяй Навук дзейнасьць старэйшага Вольна-Экономічнага, Рускага-Геаграфічнага і іншых навуковых таварыстваў у гісторыі разьвіцьця радзімазнаўства—краязнаўства вялізарная.

Адзначаючы дзейнасьць навуковых таварыстваў, мажліва сказаць, што яны многа рабілі для вывучэньня краіны, апроч профэсіянальных навуковых працаўнікоў стараліся згуртаваць і мясцовыя сілы. Але ўсё-ж яны ня здолелі папулярызаваць ідэю краязнаўства, абярнуць яе ў рух, які захопліваў-бы шырокія грамадзкія колы мясцовае грамады. Бязумоўна вінаваты ў гэтым ня столькі кіраўнікі Таварыства, колькі тыя ўмовы, у якіх даводзілася жыць і працаваць. Тая колькасьць сталых перашкод, якія акалялі краязнаўцу, найгорш уплывалі на разьвіцьцё ўсяе краязнаўчае справы.

Таварыствы вывучэньня мясцовага краю, якія арганізаваліся ў гэты час, зьяўляюцца цікавым і сваеасаблівым зьявішчам грамадзкасьці. Мясцовыя таварыствы імкнуцца аб'яднаць усіх асоб, якія цікавяцца краем, ня гледзячы на іх спэцыяльнасьць. Гэтыя таварыствы не маглі вясьці так працу, як цэнтральныя навуковыя таварыствы, але затое яны мелі мажлівасьць выкарыстаць самыя рознастайныя веды аб мясцовым жыцьці, праз сваіх сяброў, дзякуючы іх розным профэсіянальным ведам. Мясцовыя таварыствы, у процівагу цэнтральным навуковым таварыствам, ставяць сабе мэту вывучыць свой край з усімі яго асаблівасьцямі і патрэбамі. Пры гэтым побач з навуковымі мэтамі ставяць і практычныя пытаньні, зьвязаныя з жыцьцём мясцовага краю і паляпшэньнем эканомічных умоў данай мясцовасьці.

Такім чынам, мясцовыя краязнаўчыя таварыствы могуць прыцягнуць да сваёй працы большы лік людзей, чымся цэнтральныя навуковыя таварыствы, а таксама могуць сабраць больш рознастайны матар'ял і ставіць пытаньні ў сувязі з мясцовымі патрэбамі краю. Але на жаль яны часта ня могуць выкарыстаць сабраны вельмі каштоўны матар'ял для навуковай працы, бо не заўсёды маюць патрэбныя сілы, якія здолелі-б вясьці сыстэматычную навуковую працу, а значыць на мясцов ёсьць патрэба ў кіраўніцтве з цэнтру, а навуковыя працаўнікі цэнтру наадварот—маюць патрэбу ў сабраным матар'яле мясцовых працаўнікоў.

Толькі пасля 1905-6 г. краязнаўства пераходзіць на новыя рэйкі. Яшчэ больш арганізоўваецца мясцовых таварыстваў, якія ставяць сабе мэтай вывучэньне сваеасаблівых мясцовых умоў і прыродных сіл мясцовага краю і ставяць пытаньне зьвязаныя з патрэбамі данай мясцовасьці. Неабходнасьць дасьледваньня, адчувалася выразней у гэты час, дзякуючы нявыкарыстаным прыродным багацьцям краіны. Гэткія таварыствы пачынаюць сваю працу, напрыклад, у 1908 годзе „Общество изучения Сибири и улучшения ее быта“, „Архангельское Общество изучения Русского Севера“, „Костромское научное Общество по изучению местного края“, „Вологодское Общество изучения Северного Края“ і шэраг іншых.

Гэтыя таварыствы высоўваюць на першы плян пытаньні, зьвязаныя з практычным жыцьцём мясцовага краю і паляпшэньнем эканомічных умоў яго.

Мясцовая адміністрацыя падазрона адносіцца да дзейнасьці таварыстваў і робіць спробы ўзяць іх пад свой контроль. Адзін з арганізатараў Валагодзкага Таварыства вывучэньня паўночнага краю ў сваіх успамінах расказвае, што калі закладчыкі склалі статут і падалі яго на зацьверджаньне, дык губарнатар Хвастоў заявіў, што сам гатоў

прысутнічаць на першым сходзе, затым прапанаваў у склад праўленьня чатырох чыноўнікаў. На шчасьце гэтыя чыноўнікі аказаліся занятымі сваёй службай і не перашкаджалі працаваць тым, каму гэтая справа была блізкай. Іншы раз здаралася, што некаторыя з прадстаўнікоў адміністрацыі, шчыра зацікаўленыя краязнаўчай працай, хацелі дапамагчы справе, арганізоўвалі таварыствы, але праца ў большасці была мала паспяховай, бо вялася яна самімі-ж чыноўнікамі-бюрократамі, якія не жадалі падтрымліваць сувязь з насельніцтвам. З такіх таварыстваў адзначым таварыства вывучэння Аланецкай губ., арганізаванае ў 1913 г., па ініцыятыве мясцовага віцэ-губэрнатора, які вельмі цікавіўся вывучэннем поўначы, усё-ж таварыства ня здолела пусціць глыбокіх карэнняў. Праца вялася разрозьнена, не захопліваючы грамадзкай увагі. Мясцовыя таварыствы не паспелі шырока разгарнуць сваю дзейнасць, часткова з тэй прычыны, што яны ўзьніклі ўсяго за некалькі год да вайны, якая цяжка адбілася на ўсёй культурнай і навуковай працы нашай краіны.

Роўналежна з цэнтральнымі навуковымі і мясцовымі таварыствамі вялі працу ў галіне даследавання краіны некаторыя дзяржаўныя ўстановы, якія мелі патрэбу ў тых або іншых вестках для правільнай пастаноўкі сваёй працы. Гэтак Вайсковае Міністэрства, Міністэрства Шляхаў Зносін, Марское Міністэрства, Земства і іншыя ўрадавыя ўстановы, прымушаныя вывучаць свой край у сваіх мэтах, вялі працу ў розных кірунках і зрабілі многа для краязнаўства.

Адна з характэрных рыс дарэволюцыйнага краязнаўства—імкненне да вырашэння большай часткаю адцягненых навуковых праблем, іншы раз вельмі важных, аднак яны не зьяўляліся актуальнымі пытаннямі мясцовага жыцця, і не магло быць іначай, бо грамадзка-політычныя ўмовы не дазвалялі гэтага. Гэта было краязнаўства пануючае класы дваран і абшарнікаў з мэтай уціскання мас.

Надышоўшая вайна і рэволюцыя дапамагалі таму, што краязнаўства ўзышло на новы шлях, шлях адшукання прыродна-вытворчых сіл краіны, у якіх была крайняя патрэба, бо Расія была адрэзана ў значнай ступені ад усяго сьвету і аддадзена самой сабе. Вось тут краязнаўцы значна дапамаглі краіне. Вайна на краязнаўстве адбілася дваяка: з аднаго боку яна падарвала сілы краязнаўчых арганізацый (многія краязнаўцы былі мобілізаваны і некаторыя загінулі ў бойках), выклікала крызіс у грашовых сродках, а таксама ў друкарскай справе, які адбіўся на выданьнях краязнаўчых матар'ялаў і наогул на ўсёй краязнаўчай працы. З другога боку вайна падкрэсьліла ўсю важнасць вывучэння краю. Краіна апынулася ў бяспомачным становішчы часткова з тэй прычыны, што ня ведала, якімі рэсурсамі яна ўладае. Са справаздач некаторых мясцовых таварыстваў вайны, а ўжо потым, ня гледзячы на ўсё большыя і большыя страты, краязнаўчая праца ў некаторых мясцох пашырылася. Гэтак Валагодзкае Т-ва вывучэння поўначы ў 1914 годзе выдае I вып. „Известий“. Праз паўгода пасля выданьня першага нумару выходзіць II вып. „Известий“ у колькасці 500 экз., у два разы большы па аб'ёму і багаты рознастайным краязнаўчым зместам. Апроч „Известий“ і адбіткаў твораў розных аўтараў Т-ва выдае „Путеводитель по Вологодской губернии“.

Уплыў вайны асабліва выразна выявіўся на павялічэнні дзейнасці Акадэміі Навук; калі тавараабмен Заходняй Эўропы занепадаў,

дык стала зусім зразумела, што неабходна ў найкарацейшы час узяць на вучот, выкарыстаць усе прыродныя багацьці, якія мае краіна. У 1915 годзе пры Акадэміі Навук ствараецца Сталая Камісія па Вывучэньні Прыродных Вытворчых Сіл Расіі („КЕПС“), якая адыграла вялікую ролю ў справе вывучэньня краіны.

Гэтая ўстанова згуртавала вакол сваёй працы ня толькі спэцыялістаў вучоных, але і прадстаўнікоў устаноў і вучоных товаристваў.

Камісія прызнала бліжэйшай сваёй задачай: вучот ведаў аб багацьці краю і распачала складаньне шматтомнага выданьня „Естественные производительные силы России“. Асабліва добра пайшла праца па ўкладаньні чацьвертага тому гэтага выданьня „Полезные ископаемые“, які выходзіў асобнымі выпускамі, прысьвечанымі розным тэмам: жалезу, марганцу і г. д. Адначасова з гэтым Камісія пачала выпускаць „Материалы для изучения естественных производительных сил России“, па асобных пытаньнях вывучэньня прыродных багацьцяў краіны ня звязаных агульным плянам і парадкам выхаду. Гэта адносіцца да 1916 г. У першы год выданьня было надрукавана 30 выпускаў. Ня гледзячы на цяжкае становішча друкарскае справы, якое асабліва гостра выявілася ў гады грамадзянскае вайны і блэкады, Камісія ня спыніла сваю выдавецкую дзейнасьць, напрыклад, у 1916 г. выпускала 45 друкаваных аркушаў, у 1917 г.—26, у 1918 г.—55, у 1919 г.—128, у 1920—126 друкаваных аркушаў¹⁾.

Значыць, паніжэньне выдавецкай дзейнасьці Камісіі падае на 1917 г., а ў далейшым узрастае, ня гледзячы на ўсё больш і больш цяжкі ўмовы. Камісія ў першыя-ж часы свайго існаваньня намерцела неабходнасьць вывучэньня краіны па асобных раёнах і далучэньня да працы мясцовых дасьледчых сіл. Камісіяй былі надрукаваны падрыхтоўчыя працы для арганізацыі цэлага шэрагу аддзяленьняў Камісіі на мясцох. У далейшым выпрацавалася другая форма сувязі, а менавіта: контакт з мясцовымі дасьледчымі арганізацыямі, замест утварэньня асобных камісій у розных раёнах.

Такім чынам у часе сусьветнай вайны, ня гледзячы на цяжкія ўмовы жыцьця заўважаецца ўздым цікавасьці да краязнаўства як збоку дзейнасьці мясцовых таварыстваў, так і цэнтральных навуковых устаноў.

Краязнаўства ў гады рэвалюцыі прайшло тыя-ж этапы дзейнасьці, што і ў гады сусьветнай вайны. У першы год рэвалюцыі грамадзкая думка была захоплена клясавай барацьбой і штодзённая краязнаўчая праца як-бы адышла на другі плян. Але ўжо ў наступным годзе, ня гледзячы на агульнае разбурэньне ў сувязі з блэкадай і грамадзянскай вайною, краязнаўчая праца становіцца на чаргу, бо моманты, якія перажываліся, калі зьмяняліся і спосабы кіраўніцтва, і гаспадарчая тэхніка, і хатні быт, і мастацтва і г. д., з надвычайнай выразнасьцю паказвалі на неабходнасьць вывучэньня сваёй краіны. Тут трэба вывучаць усё: і спробы будаваць новае жыцьцё, і адшуканьне новых форм жыцьця, і новыя ўстановы, і зьліквідаваньне старых форм, і моц традыцыйнага парадку жыцьця, і барацьбу на мясцох супроць навін эаномічнага, і сфцыяльнага, і бытавога характау, і прычыны, і формы барацьбы і г. д. У гаспадарчым жыцьці краіны

1) Гл. „Обзор Научно-издательской деятельности Комиссии по изучению естественно-производительных сил России 1915—1920 г.“ Составил Г. П. Блок. Птр. 1920 г., стр. 9.

ў гэты час асаблівае значэнне набыла коопэрацыя, якая ў 1918 г. і 1919 г. мела вялікія грашовыя сродкі і мела моц. Коопэрацыйныя арганізацыі дапамагаюць краязнаўчаму руху: падтрымліваюць таварыства вывучэння мясцовага краю, выпускаюць краязнаўчыя выданні і дапамагаюць даследчым працам. Коопэратывы таксама дапамагаюць музеям існаваць у цяжкі для іх час, калі яшчэ Цэнтральны орган не ўзмацнеў, каб кіраваць іх працай і забяспечваць іх матар'яльна. З утварэннем пры Наркамасьеце „Всероссийской Коллегии по делам музеев и охране памятников старины и искусства“, якая з часам абярнулася ў „Отдел по делам музеев“, становіцца краязнаўчых музеяў паляпшаецца ў сэнсе аховы іх правоў або аўтарытэтнага сведчаньня аб іх значэнні, але матар'яльны стан застаецца ранейшым, так што многія з краязнаўчых музеяў зваражаюцца за дапамогай да коопэрацыйных арганізацый, а ў 1918-19 г. настаўнікі, супольна з коопэратывам, закладаюць Музей мясцовага краю ў павятовым горадзе Дзьмітрыеве Маскоўскай губ. Пазьней музей зрабіўся адным з лепшых музеяў павятовага тыпу. Гэтае-ж зьявішча заўважаем у Тоцьме, Балагодзкай губ. Такім чынам, коопэратывы ў гісторыі разьвіцьця краязнаўчых ідэй у Расіі адыгралі выдатную ролю. Яны ня толькі дапамагалі матар'яльна музеям, якія ўжо існавалі, але і навоў адчынялі музеі.

У пэрыод 1918—20 гг. краязнаўчая праца вялася ў розных мясцох і з розным посьпехам, напрыклад, на поўначы „Вологодское Общество изучения Северного края“, якое зарэкамэндавала сябе інтэнсыўнай працай, амаль спыніла сваю працу. У 1919 г. меда толькі адзін агульны сход і з 183 чалавек сяброў Таварыства, жыўшых у Балагдзе, прысутнічала 17 чалавек¹⁾.

І, наадварот, у Цэнтральна-Прамысловым краі, які таксама перажыў голад, праца ня спыняецца, у некаторых таварыствах нават ўзмацняецца з тэй прычыны, што культурна-навуковыя сілы цэнтру часова перааяджаюць у бліжэйшыя гарады і там прымаюць чынны ўдзел у краязнаўчай працы. (У больш спрыяючых умовах апынуліся паўднёвыя губэрні, куды сабраліся многія працаўнікі цэнтру).

З таго часу ў правінцыі стыхійна растуць вышэйшыя навуковыя ўстановы: унівэрсытэты і інстытуты, а пры іх навуковыя таварыствы па краязнаўству і студэнцкія гурткі. Профэсары і настаўнікі, ня маючы пад рукамі патрэбнага матар'ялу па тэарэтычных пытаннях, хутка зьвязваюцца з жыцьцём данага краю і для досьледаў бяруць тэмы краязнаўчага характару. Да таго-ж вышэйшыя навуковыя ўстановы комплектуюцца студэнтамі, з якіх большасьць зьвязана з мясцовым краем. Голад адпуджвае моладзь, таксама як і профэсароў, ад імкненьня ў Маскву і Ленінград, з якой прычыны профэсаром іншы раз удаецца захапіць краязнаўчай працай моладзь, напрыклад, у Саратаве Б. М. Сокалаў са студэнтамі унівэрсітэту правёў цікавыя краязнаўчыя досьледы.

Кастрамское Навуковае таварыства па вывучэнню мясцовага краю ў самыя цяжкія гады выпускае шэраг выданьняў і кожны год друкуе справаздачу аб сваёй працы. Нават у 1919 годзе (самы цяжкі для таварыства год) яно ня толькі вядзе сваю чарговую працу, але ўдзельнічае ў шматлікіх настаўніцкіх курсах, як, напрыклад: па адна-

¹⁾ Гл. „За пятнаццать лет (1904—24 г.)“ изд. Вологодского О-ва изучения Северного Края. 1924 г. Стр. 19.

гадовых педагогічних курсах, на курсах кіраўнікоў гурткоў падросіткаў, курсах працаўнікоў пазашкольнага выхавання, месячных бібліотэчных курсах і павятовых настаўніцкіх курсах.

Вялікая заслуга па распаўсюджванні ідэй краязнаўства сярод настаўнікаў і насельніцтва належыць Вяцкаму Навукова-Даследчаму Інстытуту Краязнаўства, які на пасяджэннях і сходах розных арганізацый, як: курсах настаўнікаў 2 ступені, на канферэнцыі скончыўшых Педінстытут, на курсах па рыбацтву і паляўніцтву, у сэкцыі настаўнікаў прыродазнаўцаў, у студэнцкім гуртку па вывучэнні мясцовага краю і г. д., і г. д. (дзе толькі магчыма), выступае з дакладамі, лекцыямі па розных пытаннях краязнаўства.

У Сібіры ў гэтыя гады распрацоўваецца проект арганізацыі Інстытуту даследвання Сібіры. Згодна думкі арганізацыйнага бюро ў Інстытуце павінна была быць згрупавана ўся праца па вывучэнні Сібіры і галоўная ўвага павінна была быць накіравана на вывучэнне вытворчых сіл краю. У 1919 г. у студзені ў Томску склікаецца спецыяльны зезд для арганізацыі Інстытуту. На гэтым зьездзе таксама абгаварвалі пытанні, якія тычыліся ўсяго Сібірскага краязнаўства. У „Трудах“ зьезду змешчаны багаты матар’ял аб краязнаўчай працы Сібіры і чарговых задачах краязнаўства. На зьездзе прысутнічала звыш 200 чалавек і працягваўся ён 12 дзён.

Краязнаўчая праца ня спынялася нават у тых мясцох, якія былі адрэзаны грамадзянскай вайною ад Савецкай Рэспублікі; гэтак на Кубані ўтвараецца савет абследавання і вывучэння Кубанскага краю, які вядзе вялікую і каштоўную працу па вывучэнні сельскае гаспадаркі, клімату, рэчак, горнай справы, эканомікі мясцовага краю і друкуе працы.

Такім чынам, у гады рэвалюцыі, ня гледзячы на шматлікія фронты грамадзянскай вайны, краязнаўства пры мінімальна спагадных умовах набывае нябывалую інтэнсіўнасць у гісторыі краю.

Цяпер амаль што няма ніводнае губерні, дзе-б ня ўзнікла таварыства ці ўстанова краязнаўчага характару, а іншы раз з цэлым шэрагам павятовых і нават сельскіх аддзяленняў, якія маюць на мэце вывучэнне мясцовага краю з самых рознастайных бакоў, у само жыццё высунула пытанні краязнаўства на першы плян.

Аднак, адсутнасць спецыялістаў і сталых працаўнікоў па многіх галінах краязнаўства з аднаго боку, цяжкае эканамічнае і харчовае становішча з другога—моцна затрымлівалі і затрымліваюць дзейнасць гэтых таварыстваў і ўстаноў; не хапае навуковага абсталявання, няма сталых кіраўнікоў, няма сродкаў для друкавання—вось тыя скаргі, што чырвонай ніткай праходзяць ва ўсіх справах, якія надсылаюцца таварыствамі і ўстановамі ў Цэнтар¹⁾.

Адным з галоўных фактараў, якія садзейнічалі развіццю краязнаўства—было раёнаванне, ідэя якога выцякае з дакладнага вучоту вытворчых магчымасцяў асобных мясцовасцяў.

Другім фактарам, які зрабіў моцны ўплыў на развіццё краязнаўства зьяўляецца рэформа выкладання. Як вядома, настаўнікі да рэформы выкладання складалі найбольшы процант сярод мясцовых культурных працаўнікоў. Цяпер-жа яны ня могуць ня быць краязнаўцамі, бо да гэтага іх абавязваюць праграмы ГУС’а, сутнасць зместу

1) „Дневник Всероссийской Конференции Научных Обществ по изучению местного края, созыв. Академическим Центром Наркомпроса в Москве 1921 г.“ № 1.

яких—краязнаўства. Краязнаўства, пры вывучэнні вакольнай сапраўднасці, з'яўляецца натуральным стрыжанем, наўкол якога згрупоўваецца і програмна-методычная, і навуковая, і выключна педагогічная праца настаўніцтва. Пытаньне аб неабходнасці дэтальнага вывучэння мясцовага краю было ўпяршыню пастаўлена на Першай Усерасійскай Конфэрэнцыі Навуковых Таварыстваў па вывучэнні мясцовага краю, якая была склікана Акадэмічным Цэнтрам Наркамасветы ў Маскве ад 10—12 сьнежня 1921 г.

Тут-жа адзначалася, што краязнаўства ў школе ёсць адзін з асноўных шляхаў набліжэння школы да жыцця і ў той-жа час гэта шлях шырокай пастаноўкі краязнаўчай працы наогул.

Ул. І. Ленін гаварыў: „Школа павінна вучыць толькі таму, што будзе патрэбна ў жыцці, усё іншае трэба выкрэсьліць з ужывання ў школе, тады толькі мажліва чакаць ад асветы сэнсу“.

С. С. Пераў гавора: „Школу трэба збудаваць на краязнаўстве, звязаць з краязнаўствам так, каб гэта было поўнацэннай валютай“¹⁾.

Аднак краязнаўчая хваля не адразу ахапіла шырокія масы настаўніцтва. Яно, зьбянтэжанае шэрагам школьных рэволюцыйных рэформ, адразу ня здолела зразумець якая можа быць сувязь краязнаўства з усёй штодзённай працай. І толькі ў працэсе прапрацоўкі комплексных програм гэтая сувязь зрабілася для іх зразумелай. Краязнаўца-педагог павінен магчы ўдумлівым сынтэзам і сілай інтуіцыі звязваць самыя рознастайныя зьявы і фактары мясцовага жыцця ў адно цэлае і да зьяў павінен падыходзіць дыялектычна, а таксама павінен браць усе аб'екты вывучэння такімі, якімі гэтыя аб'екты існуюць у сапраўднасці ў сваёй штодзённай абстаноўцы.

Школьнае краязнаўства мае буйное педагогічнае значэнне і ня менш буйное навуковае. Н. Н. Паўлаў-Сільванскі бязумоўна правільна кажа, што жыццё „цвёрда дыктуе неабходнасць шырокага яднаньня дзеячоў краязнаўчых арганізацый з педагогамі практыкамі. І трэба вітаць з гэтай прычыны ўтварэнне пры Арганізацыйным Краязнаўчым Бюро Педагогічнай Сэкцыі“²⁾.

Маскоўскі Губасвет'ы, склікаючы Конфэрэнцыю, узяў пад увагу ўзаемную сувязь школы і краязнаўства, а дзеля гэтага ў праграме Конфэрэнцыі спецыяльна выдзеліў месца для дакладу на тэму „О положении краеведения в Западной Европе и СССР“. Затым на Конфэрэнцыі быў заслуханы шэраг дакладаў з месц: „О работе уездных краеведных организаций Московской губ.“ і „О работе местных музеев“, звязаўшы такім чынам цікавыя паведамленьні настаўнікаў аб сваіх вопытах з агульнымі задачамі вывучэння мясцовага краю. Конфэрэнцыя не абмежавалася толькі абгаварваньнем пытаньняў, але і прыняла рэзолюцыю, якая мела пэўныя практычныя заданьні: „Скліканы Губасвет'ай зьезд краязнаўцаў Маскоўскай губ. лічыць неабходным на карысьць справы сталае скліканьне зьездаў, арганізацыю краязнаўчага бюро губэрскага маштабу з мэтай плянавай і арганізацыйнай краязнаўчай працы ў губэрні, арганізацыю краязнаўчых таварыстваў ва ўсіх паветах губэрні. Прычым зьезд мысьліць, што ініцыятыву ў гэтай справе павінны ўзяць асьветнікі з прыцягненьнем да

1) Гос. Тимирязевский Научно-исследовательский Институт. „Краеведение в школе“, сборник „Север. печатник“, Вологда, 1926 г., стр. 32.

2) „Вопросы краеведения в школе“, под ред. В. П. Буданова и И. С. Симонова, изд. Брокгауз-Ефрон, 1926 г., стр. 39.

гэтай працы ўсіх жывых сіл павету: агрономаў, інжынэраў, камуністычнай маладзі, школьнікаў і г. д.¹⁾

Конфэрэнцыя арганізавала Губэрскае Краязнаўчае Бюро, у задачу якога ўваходзіць вучот працы, якая вядзецца на мясцох арганізацыямі і рознымі асобамі, садзейнічаньне аб'яднаньню іх у мясцовыя таварыствы краязнаўства з пэдагогічнымі сэкцыямі пры іх, забесьпячэньне мясцовых краязнаўчых арганізацый літаратурай, а таксама дапамога краязнаўчаму выдавецтву і арганізацыя экспэдыцый настаўнікаў з мэтай азнаямленьня іх з мэтадамі нагляданьня і дасьледваньня прыроды і жыцьця мясцовага краю.

У школьным краязнаўстве неабходна на першы плян ставіць падрыхтоўку настаўнікаў. Справядліва кажа Н. К. Крупская, што „краязнаўчая падрыхтоўка ў справе падрыхтоўкі настаўніка павінна быць на першым пляне“.

З нарысу працы Бюро відаць, што ў першы месяц свайго існаваньня яно многа зрабіла дзеля дасягненьня пастаўленых мэт.

У 1925 г. у сакавіку была склікана Другая Губэрская Краязнаўчая Конфэрэнцыя Маскоўскім Губасьвет'ы дзе зроблены былі даклады аб дзейнасьці бюро краязнаўства і працы мясцовых арганізацый. Бюро Краязнаўства распачала выданьне свайго бюлетэню.

Вялікую ўвагу на школьнае краязнаўства звярнула 3-я Ўсерасійская Конфэрэнцыя па краязнаўству, дзе была вызначана спэцыяльная сэкцыя школьнага краязнаўства і дзе было адзначана, побач з іншымі дырэктывамі, што школа і краязнаўства маюць аднолькавую ўстаноўку на працоўную дзейнасьць чалавека і на соцыялістычнае будаўніцтва культурнага і гаспадарчага жыцьця СССР. Згодна пастановы Конфэрэнцыі пры Цэнтральным Бюро Краязнаўства (Масква) арганізавана Камісія Школьнага Краязнаўства, якая ў першую чаргу наўперад сваёй працы ставіць задачы: выяўленьне стану ўцягненьня школ у краязнаўчую працу; пропаганда і папулярызацыя ідэй савецкага краязнаўства сярод настаўніцтва; дапамога настаўніцтву шляхам распрацоўкі: а) увязкі савецкага краязнаўства з працай школы ў бліжэйшым контакце з ГУС'ам і Галоўсоцвыхам, б) дапамогі настаўніку ў працы з боку мясцовых арганізацый і ўстаноў²⁾.

Камісія Школьнага Краязнаўства ЦБК атрымлівае лісты з розных куткоў РСФСР. З лістоў відаць, што ідэя краязнаўства шырока ахапіла школьныя раёны. У адных школах краязнаўчая праца вядзецца толькі ў сувязі з прапрацоўкай програм ГУС'а. Гэты тып найбольш распаўсюджаны і цяжка паддаецца вучоту. У іншых школах краязнаўчая праца вядзецца арганізаваным парадкам праз гурткі, музэі і іншыя формы краязнаўчай працы. У сучасны момант налічваецца ў школах каля 500 краязнаўчых ячэек³⁾.

Школьна-краязнаўчая праца носіць галоўным чынам выхаваўчы характар, які перарастае часамі ў краязнаўча-дасьледчы. Напрыклад, досьледы крыніц піцьцёвай вады ў Н.-Садзьдзе і Н.-Тогіле, у Верхатур'і абсьледваньне рынку, у Н.-Іздэльскім вывучэньне культурна-бытавога жыцьця народу Поўначы і г. д.

Некаторыя гурткі працуюць па заданьнях устаноў, гэтак гурток краязнаўства пры Яранскай (Вяцкая губ.) школе дарослых падвышана-

¹⁾ „Вестник просвещения“ 1924 г., № 2-3, стр. 121.

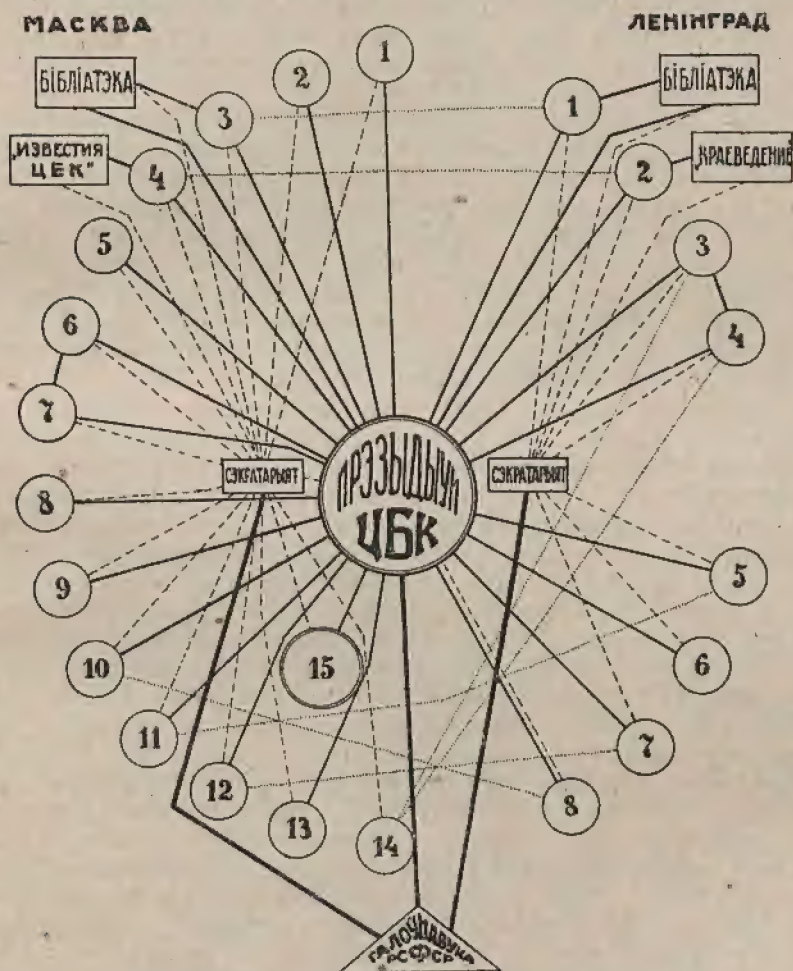
²⁾ Гл. „План работ Школьной Комиссии“. Известия ЦБК № 2, 1928 г.

³⁾ Гл. „Деятельность ЦБК. Комиссия Школьного Краеведения“. Известия ЦБК декабрь 1928 г. № 10.

га тыпу некалькі год рабіў досьледы па геолёгіі па заданьню Ленінградзкага Геолёгічнага Камітэту.

Некаторыя гурткі выдаюць свае матар'ялы ў выглядзе асобнага бюлетэню, гэтак гурток школьнага краязнаўства пры Міаскім (Сібір) Мэтодычным Бюро выдае бюлетэнь „Школьный Краевед“; гурток краязнаўства пры школе II ступені г. Беларэцку (Баш. АССР) выдае пэрыодычны рукапісны часопіс „Всходы Краеведения“. Гэта—першыя

Структура Цэнтральнага Бюро Краязнаўства РСФСР пасля 3-й Канфэрэнцыі *). ластаўкі, якіх неабходна вітаць і шырака апавяшчаць аб іх мэтазгоднасьці, бо яны надзвычайна карысныя і нават неабходныя ў справе вывучэньня свайго краю і да таго-ж могуць быць шырока выкарыстаны ў штодзённай працы школы.

Роля школьна-краязнаўчых арганізацый у справе ўкараненьня краязнаўства ў масы вялізарная.

Цікавая праца ў данай галіне школьна-краязнаўчага гуртка пры Талстоўскай школе 7-годцы (Камень, Сібір). Краязнаўчы гурток удзельнічаў у правядзеньні кампаніі вялікага значэньня; як, напрыклад, па-

*) Тлумачэньне да структуры гл. у канцы артыкулу.

сеўная кампанія. За час працы гуртка была наладжана выстаўка па падняццю ўраджайнасці. Аддзелы былі наступныя: шкоднікі, пустазелье і барацьба з імі, карысныя збожжавыя расьліны, гатунковыя пароды. Затым быў аддзел сельска-гаспадарчай коопэрацыі. Тут жа было зроблена абследаванне комуны „Социализм“, якая знаходзіцца ў 5 вярстах ад гораду. Была відавочна паказана пераважнасць калектывных форм буйнай гаспадаркі над дробнымі індывідуальнымі гаспадаркамі. Выстаўка прыцягнула ўвагу насельніцтва, яна адбывалася на працягу тыдня; тлумачэнні экскурсантам давалі самі вучні. На выстаўцы пабывала звыш 100 сялян¹⁾.

Далей, паказчыкам шырокага краязнаўчага руху зьяўляецца рост гурткоў маладых натуралістаў. У 1926 г. было створана Цэнтральнае бюро Маладых Натуралістаў пры Галоўсоцвуху НКА РСФСР, на якое было ўскладзена кіраўніцтва даным рухам. У 1925 годзе ўсяго па СССР налічвалася 286 гурткоў, у 1926 г. — 300 гурткоў, у 1927 г. — 630, у 1928 г. — 810, у 1929 г. — 1200. Разам з колькасным ростам гурткоў змяняецца і змест іх працы. Праца робіцца больш жыццёвай — дасьледчая праца робіць увязкі з грамадзка-карыснай працай (барацьба са шкоднікамі сельскай гаспадаркі, барацьба з малярый, кампаніі па „Дню леса“, „Дню птушак“, „Дню ўраджаю“).

Асабліва заслугоўвае тутакі ўвагі пытаньне ролі гурткоў маладых натуралістаў у справе аховы краіны. На адным з паседжаньняў Цэнтр. Бюро Малад. Нат. прадстаўнік Навукова-Дасьледчай Сэкцыі Асоавіяхіму выразіўся так: „Нашыя вайскавыя ўстановы маюць патрэбу ў шэрагу вестак мэтэаролёгічнага характару ў сувязі з аэронаўтыкай, топографічных, гідролёгічных даных. У справе ўзмацненьня аховы СССР вялікую ролю адыгрывае разьведзеньне паштовых галубоў, сабак для сувязі. У справе хэмізацыі надзвычайна важная пропаганда сярод сялян за хэмічныя спосабы барацьбы са шкоднікамі. Усе гэтыя пытаньні вельмі блізкія гурткам маладых натуралістаў і ў вырашэньні іх, разам з організацыямі Асоавіяхіму яны змаглі-б адыграць вялікую ролю“²⁾.

Апроч таго політасветныя працаўнікі многа дапамагаюць разьвіццю краязнаўства, бо ўся іх праца па сутнасьці — краязнаўчая. Н. К. Крупская гаворыць: „Першае, што павінен ведаць політасветчык, гэта — той раён, у якім ён працуе. Я кажу аб Дзяржплянаўскім раёне. Павінен ведаць політасветчык прыроду і багацьці свайго краю“³⁾.

Такім чынам школьнае і пазашкольнае краязнаўства шырока разгарнулася. Організаваны шэраг навукова-дасьледчых інстытутаў: Дзяржаўны Ціміразеўскі Навукова-Дасьледчы Інстытут з краязнаўчым аддзяленьнем, (аддзяленьне па загаду Галоўнавуку зачынена 8 мая 1929 г.), Інстытут Мэтодаў Школьнае працы (Масква) з краязнаўчым бюро, Вяцкі Навукова-Дасьледчы Інстытут Краязнаўства і іншыя, дзе краязнаўства (у большасьці) знаходзіцца на належнай вышыні.

У студзені 1922 г. пры Акадэміі Навук утвараецца Цэнтральнае Бюро Краязнаўства.

Цэнтральнае Бюро Краязнаўства створана з мэтай коардынацыі краязнаўчай працы на мясцох, дапамогі краяхведам у іх працы і наладжваньня сталай сувязі між працаўнікамі на мясцох. Цэнтральнае

¹⁾ Гл. стэнограму „Сообщения с мест“ канфэрэнцыі па школьным краязнаўстве, якая адбылася з 11—16 мая 6. г. у Маскве.

²⁾ Гл. „Отчет о работе Центр. Бюро Юных Натуралистов при Главсоцвосе НКП РСФСР с 1/VIII-26 г. по 1/VIII-28 г.“, изд. ЦБЮН. Москва 1928 г.

³⁾ „Правда“ ВКП(б). 18/IV-1928 г. № 90 (3922).

Бюро Краязнаўства было ў складзе двух аддзяленняў: Ленінградзкага і Маскоўскага і ў гэткім выглядзе існавала каля трох год. Абодвы аддзяленьні Цэнтральнага Бюро Краязнаўства працавалі роўналежна, зьбіраючыся амаль штотыдзень і выслухвалі паведамленьні аб дзейнасьці мясцовых таварыстваў. Маскоўскае аддзяленьне прарабіла асабліва значную працу, зьяўляючыся прадстаўніком перад Галоўнавукай і іншымі цэнтральнымі ўстановамі Наркамсветы па ўсялякіх справах і хадайніцтвах краязнаўчых таварыстваў і іх музэяў. Ленінградзкае аддзяленьне выконвала большую частку працы па выданьні часопісу „Краеведение“, які пачаў выходзіць у 1923 годзе і падставіў сваёй мэтай аб'яднаньне краязнаўчай працы шляхам інструктаваньня.

На жаль ня было сталага выданьня часопісу і ў 1923 г. было выдадзена ўсяго два нумары, а ў 1924 г. адзін. Маскоўскае аддзяленьне таксама зрабіла спробы ў выдавецкай дзейнасьці. Дасягненьнем яго ў даным напрамку зьяўляецца выданьне зборніка¹⁾.

У працы Цэнтральнага Бюро Краязнаўства выдатную ролю адыгрывалі асобныя сэсіі, якія перыядычна склікаліся ЦБК.

У працах сэсій прымалі ўдзел ня толькі сябры, якія ўваходзілі ў склад абодвух аддзяленняў ЦБК, але і прадстаўнікі асобных краязнаўчых таварыстваў. Сэсіі працягваліся па некалькі дзён і на пасяджэньнях іх дакладваліся і абгаварваліся справаздачы Цэнтральнага Бюро Краязнаўства.

Такім чынам пасяджэньні сэсій абарочваліся як-бы ў невялікія зьезды. Краязнаўства за гэтыя гады пасьпела ўзмацнець і вырасьці ў магутна-навуковы і грамадзка-пэдагогічны рух.

У сьнежні 1924 г. ў Маскве адбыўся Другі Ўсесаюзны Зьезд Краязнаўства, на якім быў зроблены рэвізійны перагляд усяго, што было прароблена да зьезду. Праца зьезду разьбілася на сэкцыі: агульнага краязнаўства, музэйную, архіўна-гістарычную, школьнага і экскурсійнага краязнаўства і аматараў сьветазнаўства. У некаторых сэкцыях праца пайшла вельмі прадукцыйна, як, напрыклад, у сэкцыі музэяў мясцовага краю, дзе сабраліся большай часткаю практычныя працаўнікі, а ў некаторых наадварот, бо многа было пастаўлена пытаньняў тэарэтычнага характару.

На зьездзе было арганізавана, Цэнтральнае Бюро Краязнаўства, як самастойная ўстанова, непасрэдна падлеглае Галоўнавуцы ў Ленінградзе.

11-14 сьнежня 1927 году ў Маскве адбылася 3-я Ўсерасійская Конфэрэнцыя па краязнаўству, на якой прысутнічала 345 дэлегатаў — 193 з правам рашаючага голасу і 152 з дарадчым. На Конфэрэнцыі была падсумавана праца за мінулы час. Асабліва заагострана была ўвага на пытаньнях школьнага краязнаўства, на папулярызачыі краязнаўства сярод шырокіх мас працоўных, уцягненьню іх у вывучэньне і будаўніцтва свайго краю, на прыцягненьні да краязнаўчага руху большага ліку моладзі і на ўвязцы з плянавымі, гаспадарчымі, профсаюзнымі і іншымі савецкімі арганізацыямі. Конфэрэнцыя, адзначаючы дасягненьні і ўзрост краязнаўчага руху, знаходзіць, што ён не пазбаўлены цэлага шэрагу недахопаў, як-то: „Краязнаўчы рух яшчэ не ў дастатковай ступені звязаны з плянавымі і кіраўнічымі ўрадавымі органамі,

¹⁾ Гл. „Вопросы краеведения“, сборник докладов, сделанных на Всероссийской конференции Научных Обществ по изучению местного края, под ред. В. В. Богданова, Нижний-Новгород. 1923 г.

а таксама з грамадзка-савецкімі організацыямі, яшчэ мала ўцягнуў у сваю працу і ахвiтў прапaгaндaю краязнаўства шырокія народныя масы гораду і вёскі, а таксама актыў, які склаўся навакол ўрадавых устаноў, недастаткова выкарыстаў мясцовы друк і параўнача мала клапаціўся аб падрыхтоўцы новых кадрў краязнаўцаў і аб падняцці кваліфікацыі старых працаўнікоў; з асаблівым жа жалем адзначаем адсутнасць сувязі з краязнаўчай працай саюзных рэспублік¹⁾.

Імкнучыся знішчыць у далейшым пералічаныя недахопы, Конфэрэнцыя перагледзела арганізацыйныя формы Цэнтральнага Бюро Краязнаўства і паставіла ўтварыць адзінае ЦБК у складзе двух груп—Маскоўскай і Ленінградзкай і сяброў ад краін, губэрняў, а таксама аўтономных рэспублік і краін з адзіным Прэзыдыумам пад старшынствам П. Г. Сьмiдoвiчa (Масква) і Намесніка Старшыні Н. Я. Мар (Ленінград).

Чыннасьць паміж Ленінградзкай і Маскоўскай групамі ЦБК разьмяркована так: у Маскве згрупаваны арганізацыйныя пытаньні і выданьне „Известий“, у Ленінградзе—навукова-мэтодычныя і часопіс „Краеведение“. Пры Маскоўскай групе ЦБК арганізаваны шэраг сэкцый і камісій: сэкцыя масавай працы, сэкцыя вучоту і сувязі з месцамі, нацыянальная сэкцыя, студэнцкая сэкцыя, камісія школьнага краязнаўства, рэдакцыйна-выдавецкая, бібліотэчна-бібліаграфічная камісія, экскурсійна-экспэдыцыйная камісія, музэйная, камісія аховы прыроды, гідра-фэна-мэтаролёгічная, оргплянавая камісія і іншыя. У Ленінградзе: бібліаграфічная камісія фэналёгічная, мэтаролёгічная, камісія аховы прыроды, фото-краязнаўчая, студэнцкая і экскурсійная камісія (гл. структуру ЦБК). Праца па школьнаму краязнаўству, па нацыянальнаму краязнаўству, па музэйнаму, па краязнаўству сярод студэнцтва ў асноўным згуртавана ў Маскве.

Пазьней жыццё паказала, што аддзяляць навукова-мэтодычную ад арганізацыйна-адміністрацыйнай працы немагчыма бяз шкоды для ўсяго краязнаўчага руху, бо і арганізацыйная і мэтодычная праца шчыльна пераплятаюцца і цяжка вывiць, дзе пачынаецца адно і канчаецца другое. Затым нельга кіраваць працай мэтодычна, ня прымаючы пад увагу мясцовых арганізацыйных момантаў.

Маскоўская група Прэзыдыуму Цэнтральнага Бюро Краязнаўства, улічваючы вынікі, якія могуць адбыцца на месцах пад уплывам арганізацыйнай блытаніны цэнтру высюўвае ў парадку дыскусіі новую структуру ЦБК, якая аб'яднае ўсю кіраўнічую працу, як арганізацыйную, гэтак і навукова-мэтодычную ў адзіным цэнтры, г. зн. у Маскве, як дзяржаўным і грамадзка-політычным цэнтры краіны.

Сябры ЦБК, якія знаходзяцца ў Маскве, Ленінградзе і провінцыі, а таксама ў аўтономных рэспубліках і краінах, выконваюць заданьні Прэзыдыуму ЦБК як арганізацыйныя, гэтак і мэтодычныя па агульным пляне, зацьверджаным Прэзыдыумам; выконваюць чарговыя дзяжурствы ў ЦБК, кіруюць краязнаўчай працай на мясцох шляхам удзелу ў працах краёвых бюро краязнаўства і садзейнічаюць мясцовым краязнаўчым організацыям у іх зносінах з мясцовымі дзяржаўнымі ўстановамі і грамадзкімі організацыямі²⁾.

1) „Рэзолюцыя 3-й Всеросійскай Конфэрэнцыі па краеведенню“, изд. ЦБК, Москва. 1928 г., стр. 11.

2) Гл. Протоколы №№ 1-2 паседжанья Оргплянавай Камісіі Цэнтральнага Бюро Краязнаўства за 1929 год і Протокол Аб'яднанага Прэзыдыуму ЦБК № 11/27 за 11/VII-29 г.

Апроч таго, Маскоўскай групе Прэзыдыуму было даручана распрацаваць арганізацыйныя формы краязнаўчых арганізацый у нанова-раёнавых частках РСФСР, як дырэктыву для месц, бо самым баючым пытаньнем у даны момант у іх зьяўляецца вырашэньне арганізацыйнай формы, улічваючы, што ад правільнага вырашэньня гэтага пытаньня залежыць прадукцыйнасьць і мэтамкненьне ўсяго далейшага краязнаўчага руху. Даволі паказаць на нарады і канфэрэнцыі, якія склікаліся ў Арле, Саратаве, Іванава-Вазьнясенску і іншых, каб мець уяўленьне як гостра мясцовыя арганізацыі рэагуюць на гэтае пытаньне.

14-15 чэрвеня 1929 г. Цэнтральнае Бюро Краязнаўства склікала Канфэрэнцыю, дзе былі прадстаўлены дзьве структурныя схэмы арганізацыі краязнаўчай працы ў сувязі з апошняй рэформай адміністрацыйнага падзелу. Першая схэма, з прычыны занадта рознастайных існуючых тыпаў, якія носяць нярэдка стыхійны выпадковы характар (у адной Маскоўскай губэрні 4 гады таму назад налічвалася 12 рознастайных краязнаўчых тыпаў), высоўвае адзінства пабудовы арганізацыйных форм, г. зн. ва ўсіх раёнаваных краёх павінны быць створаны краёвыя бюро краязнаўства, у акругах акруговыя т-вы, раённыя аб'яднаньні, ячэйкі сельсаветаў і фабрык (усё гэта можа быць ужыта і ў арганізацыях нацыянальных рэспублік). Другая схэма разыходзіцца з першай толькі па пытаньнях краёвага цэнтру, лічачы, што „правядзеньне адзінай нормы для ўсіх краін ня можа быць зьдзейсьнена бяз шкоды для разьвіцьця справы“.

У выніку галасаваньня была прынята першая схэма.

У гісторыі разьвіцьця краязнаўства ня малае значэньне мела Сельска-Гаспадарчая выстаўка, арганізаваная ў 1923 годзе ў Маскве, якая ахапіла ня толькі сельскую гаспадарку, але і саматужную прамысловасьць, і быт вёскі.

На выстаўцы былі таксама адноўлены і тыпы сялянскіх будынкаў з найбольш характэрных для розных мясцовасьцяў СССР. Асабліва многа прароблена ў галіне краязнаўства ў падрыхтоўчай працы да ўсесаюзнай выстаўкі; ва ўсіх губэрнях былі арганізаваны спецыяльныя выставачныя камітэты, якія павінны былі даць тыповы матар'ял для мясцовага краю. У працы выставачных камітэтаў прымалі ўдзел краязнаўчыя арганізацыі; краязнаўцам давалася шырокая мажлівасьць прыкласьці свае сілы і веды аб мясцовым краі.

Апроч таго адной з прычын, якія рушаць краязнаўства ўперад зьяўляецца турызм, ён з кожным годам прымае ўсё больш і больш шырокія формы і дапамагае масаваму ахопу, галоўным чынам моладзі, ідэямі краязнаўства.

Са справаздач розных асобных таварыстваў вивучэньня мясцовага краю відаць, што з паляпшэньнем грамадзка-экономічных і палітычных умоў жыцьця ажыўлялася і чыннасьць таварыстваў, напрыклад, Валагодзкае Таварыства Вывучэньня Паўночнага Краю, якому ўдалося склікаць толькі адзін агульны сход у 1920 годзе, у 1922 годзе, склікае 26 сходаў, на якіх абгаварваюцца шматлікія краязнаўчыя пытаньні, якія тычыліся жыцьця Волагды, і выпушчае нумары невялікага пэрыодычнага часопісу „Северный Край“, замест дарэволюцыйных „Известий“.

Амаль тыя-ж зьявы можна адзначыць у чыннасьці і іншых таварыстваў, апроч тых мясцовасьцяў, дзе зачыніліся вышэйшыя навуковыя ўстановы і адкуль пачаўся ад'езд у цэнтар культурных працаўні-

коу, якік выязджалі ў правінцыю ў часы голаду. Але праца імі распачатая ня гіне: парасткі краязнаўчых арганізацый растуць далей і развіваюцца, праўда, больш слабым тэмпам, чымся раней. Асабліва гэтая розьніца была прыкметнай у першыя часы пасля іх ад'езду. Усё-ж інтэнсыўнасьць росту краязнаўчай працы ў апошнія часы значная. Характэрная рыса яго — гэта імкненьне дэцэнтралізацыі краязнаўства. Дзякуючы гэтаму ўцягваецца ў працу большы лік насельніцтва, а роля мясцовых людзей у гэтай справе вельмі вялікая: толькі праз іх мажліва зьдзейсьніць густую сетку краязнаўчых досьледаў па акругах і раёнах у прыродным, грамадзка-эканамічным і культурна-гістарычным разрэзах, толькі дзякуючы шырокаму ўцягненьню ў вывучэньне мясцовага краю насельніцтва можа быць выканана задача, якая ўскладаецца на краязнаўства — гэта будаўніцтва краю.

Разам з ростам ідэі краязнаўства растуць краязнаўчыя таварыствы, гурткі і іншыя краязнаўчыя арганізацыі. Паводле даных Цэнтральнага Бюро Краязнаўства ў бягучы час, г. зн. у 1929 годзе па РСФСР ёсьць больш 2080 краязнаўчых арганізацый (даць больш дакладную лічбу немажліва, з прычыны ня скончанага вучоту краязнаўчых арганізацый, які праводзіцца Цэнтральным Бюро Краязнаўства), тады, як у 1927 годзе па ўсім СССР было толькі 1761. На жаль сувязь краязнаўчых арганізацый між собою і цэнтрам слабая, а для паспяховага разьвіцьця краязнаўства неабходны контакт у працы як з цэнтрам, гэтак і між сабою краязнаўчых арганізацый, але што ў краязнаўства ўцягваюцца масы — гэта бязумоўна. Аб гэтым сьведчыць усё вышэйсказанае.

І цяпер ужо многія сяляне, рабочыя прымаюць непасрэдны ўдзел у арганізацыі краёвага мясцовага музэю і ў іншых формах краязнаўчай працы. Асабліва насустрач руху краязнаўчай ідэі ідуць партыйныя арганізацыі, якія праз валкомы і свае спэцыяльныя партыйныя органы згуртоўваюць мясцовыя сілы і тым узмацняюць працу, і недалёкі той час, калі краязнаўчая ідэя ахопіць усё працоўнае насельніцтва СССР.

ДА СТРУКТУРЫ ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО КРАЯЗНАЎСТВА.

Масква. 1. Консультацыйнае бюро. 2. Камісія па кіно-атласу. 3. Бібліятэчна-бібліюграфічная Камісія. 4. Рэдакцыйна-Выдавецкая сэкцыя. 5. Сэкцыя нацыянальнага краязнаўства. 6. Сэкцыя масавага краязнаўства. 7. Камісія вывучэньня фабрыкі. 8. Камісія школьнага краязнаўства. 9. Сэкцыя вучоту сувязі з правінцыяй. 10. Эспэдыцыйна-экскурсійная камісія. 11. Камісія аховы прыроды. 12. Студэнцкая сэкцыя. 13. Музейная камісія. 14. Гідро-фэно-мэтэаролёгічная камісія. 15. Оргплянавая камісія.

Ленінград. 1. Бібліюграфічная камісія. 2. Рэдкалегія. 3. Фэнолёгічная камісія. 4. Мэтэаролёгічная камісія. 5. Камісія аховы прыроды. 6. Фото-краязнаўчая камісія. 7. Студэнцкая камісія. 8. Экскурсійная камісія.

МАТАР'ЯЛЫ 3 МЕСЦ.

Мікалай Войтко.

На беразе Ёсяжы ракі.

(Санітарна-бытавы нарыс в. Мглё Юраўскага с/с., Смалявіцкага раёну на Меншчыне).

1. Дні мінулыя.

Вакол балоты—у сярэдзіне вёска Мглё на беразе вечно-вясёлай, сьветдай, глыбокай Ёсяжы ракі.

І назва паказвае, што навакол—мгла, грязь, балота. Яшчэ нядаўна нельга было ўвосень і вясною заехаць у вёску Мглё: у гразі хаваліся калёсы („гразь па трубкі“,—як гавораць сяляне). Мглё—старая вёска Рака Ёсяжа прывабіла да сябе чалавека. У мінулым па ёй ганялі „лаўкі“ на працягу 28 вёрст (звязаныя ў платы тоўстыя бярвеньні ў Барысаў). Цяпер гэты промысел зьнік, бо зьнік і лес, што высокай сьцяной стаяў абাপал ракі.

Даўно гэта было...

У час вайны з Наполеонам у 1812 годзе в. Мглё была значных памераў, мела царкву, якую французы разабралі, каб плашчакамі выкласьці топкія месцы да Вялікага возера. І да цяперашняга часу знаць гэты шлях па балоце ў выглядзе трэлі і завецца гэтая трэль Азярная пуць. Плашчакі глынула балотная твань. На месцы царквы стаіць цяпер капліца, ды могількі з помнікамі, надпісы на некаторых з іх нельга разабраць.

Вызваленьне ад прыгону в. Мглё атрымала ў 1862 годзе, а надзел зямлёю ў 1865 годзе. У той час сяляне в. Мглё належалі аднаму з графаў Тышкевічаў, якія яшчэ да рэвалюцыі 1917 г. мелі недалёка маёнтак Антанопаль—цяпер саўгас.

У 1865 годзе ў в. Мглё было 28 гаспадарак з надзелам зямлі ад паўвалокі (9 дзесяцін) да валокі кожная, што відаць з кнігі актаў і іншых документаў часоў рэформы, (кніга актаў хаваецца ў сельса-веце—в. Юрава).

1905 год прайшоў у хваляваньнях. Сяляне вёскі Мглё і вакольных вёсак былі воража настроены да ўлады, чаму спрыяла агітацыя настаўніка-рэвалюцыянера Ігната Буйвал-Кота.

Буйвал-Кот быў арыштаваны і некуды сасланы. Яшчэ і цяпер успамінаюць аб гэтым энэргічным чалавеку ў в. Мглё, па ініцыятыве

якога ў вёсцы была пабудавана казённая народная школа. У 1914 годзе праз вёску ішлі часткі арміі Рэнненкамфа (не задоўга перад гэтым была пабудавана грэбля і ў вёску Мглё можна было заяжджаць і ўвосень).

Рэвалюцыя 1917 году пракацілася хваляй у гэтай мясцовасці. Сяляне в. Мглё і аколічных вёсак разабралі маемасць (мёртвы і жывы інвентар) маёнтку Косіна, што належаў П. Шмідту. У снежні 1917 г. быў забіты першы старшыня воласці рэвалюцыйнага часу — Юстын Шлёнскі. Яго забілі разбойнікі-хуліганы, што рабавалі па начах праяжджаючых сялян, залазілі ў сьвірны, наводзілі страх на вакольных вёскі.

Банда хацела ўзарваць воласць, дзе знаходзіліся камісары, у в. Юрава, але сяляне злавілі іх і ўчынілі самасуд, забіўшы чатырох чалавек.

Мглянскія хлопцы прымалі ўдзел у партызанскім руху, у барацьбе з белапалякамі. Дапамагалі чырвоным забраць Азарынскую гару. Цікава адзначыць, што дзяўчаты таксама прымалі ўдзел у барацьбе з белымі. Дзяўчына Домка злавіла на гародзе белапаляка з зброяй і пасля некалькіх „аплявух“ перадала яго ў рукі чырвоных.

Сярод балот.

Ледавіковыя ўзгоркі з поўдня на ўсход абступаюць нізіну р. Ўсяжы, у якой стаіць в. Мглё. З захаду на поўнач, выгібаючыся вужакай сярод нізкіх берагоў, рака нясе свае воды ўдаль. Абапал ракі шырака расьцілаюцца поймавыя лугі і балоты.

Недалёка ад вёскі, у 3-х км, распляскалася Вялікае возера дзе шмат рыбы; прайшоўшы з паўкілёметра — Сьвяцца і Малое возера. Гэтыя вазёры на ўсход ад вёскі. На захадзе — Хаценаўскае возера, дзе так многа ловяць ракаў.

Узімку тут дзьмуць вятры пераважна з захаду, таму і зіма ня вельмі жорсткая, хоць і бываюць час ад часу маразы — 33°C.

Летам дзьмуць вятры з усходу — тады робіцца „суша“ („сухавей павеіў“ — гавораць сяляне). Бываюць улетку вятры і з захаду, што прыносяць вільгаць, дажджы. Летам нярэдка гарачыня бывае +30°C. Сярэдняя тэмпература ліпеня +19°, сярэдняя 10 студзеня: —7,2°. Лета цягнецца тры месяцы (чэрвень, ліпень, жнівень), восень — 3 м. (верасень, кастрычнік, лістапад), зіма — 4 м. (сьнежань, студзень, люты, сакавік), вясна — 2 (красавік, май).

Ападкаў у выглядзе дажджу і сьнегу выпадае 640 мм. у год. Кожны год бывае град (ліпень м-ц). Нярэдка град падае такой велічыні, што забівае гусянят. У 1920 г. град быў такі буйны, што выбіваў шыбы ў хатах ушчэнт збіў жыта і ярыну. У ліпні па начах бываюць замаразкі, тады мерзнуць агуркі і гарбузы. Наогул клімат каля в. Мглё — пераходны ад кантынэнтальнага да марскога.

Раней ласы, што акружалі Мглё, былі вялікія. Цяпер яны нязначныя. У ласох ёсьць вавёркі (*Sciurus vulgaris*), барсукі каля Жаўніно (*Meles taxus*), ваўкі (*Canis lupus*), лісы (*Canis bitorus*), шашкі (*Foetoris putorius*), у балоце Зарэчча рысь (*Felix lynx*), у балоце Азарына, Мыльніцкае і Чысьцікі — дзікія козы, на Дальніх Лугох — ласі, дзікія козы. У р. Ўсяжы — выдры і такая рэдкасць як бабры там, дзе Ўсяжа ўліваецца ў Гайну.

Глыбіня калодзежа каля 3-х сажняў. Капаецца простаўна яма да ваданоснага пласта праз наступныя пласты:

звычайная глеба	2	вяршкі таўшч.
суглінак	10	" "
каменны пласт	6	" "
пясок сыпучы	4-5	" "
белы пясок	1 $\frac{1}{2}$	аршына.

Устаўляюць у выкапаную простаўную яму зруб з асіны або з іншага дрэва, на дно ўстаўляюць скрыню з дубу, у якой робяць дзірку.

Вада праз дзірку б'е фантанам. Вада дастаецца асьверам (вочап), кожны—сваім вядром. Студні трэба чысьціць кожнае лета, бо яны забруджваюцца. Сыёкі пасьля дажджу размываюць пласты каля зрубу, прабіваюцца праз самы зруб і забруджваюць калодзеж. Месца калодзежа, з прычыны малой плошчы двароў, зусім блізка каля хлявоў і дрывотніка, што таксама мае ўплыў на забруджваньне. Пакрышак на калодзежах таксама няма. Вады ў калодзежах ад 1 да 2-х аршын углыб. Наогул вёска вадой забяспечана. Вада ў калодзежах мае добры смак, сьветлая, тэмпература яе ўлетку $+8^{\circ}, +9^{\circ}\text{C}$.

У хатах вада стаіць у вёдрах. Зімой вада стаіць у цэбрах, „селядзёўках“. У 1921 годзе рака Усяжа і калодзежы былі ў дрэнных санітарных умовах. У рацэ знаходзіліся трупы коняў яшчэ з 1920 г. Калі сюды дадаць галадоўку,—дык усё гэта спрыяла распаўсюджаньню брушнага тыфусу, які ахапіў в. Мглё вясной 1921 году. Каля 20 чалавек тады загінула ад эпідэміі. За апошнія гады страўнічна-кішачных хвароб не наглядаецца.

5. Экономіка вёскі.

У вёсцы Мглё 688 чалавек насельніцтва. Сямействаў 110, з якіх два сямействы палякаў (11 чалавек), астатнія беларусы.

За 1928 год было сьмерцяў у вёсцы 10, нарадзілася 17 чалавек, адсюль прырост 7 чалавек за год.

Насельніцтва мае ў сваім карыстаньні:

ворнае зямлі	328,60	дзесяцін
сенакос (заліўны)	26,55	"
сенакос (незаліўны)	37,90	"
няўжыткоўнай	5,00	"

Разам . . . . . 397,05 дзесяцін.

коняў у вёсцы	81
кароў	176
авечак	58
сьвіней	157

Некаторыя гаспадаркі (такіх большасьць) маюць ворнай зямлі ад 2 дз.—да 3 $\frac{1}{2}$, 0,25—0,5 дз. сенакосу. На 1 едака прыходзіцца 0,48 д. ворнае зямлі (!) Выключэньне складаюць гаспадаркі з 9 дз. ворнае зямлі (2 гас). 30 гаспадарак ня мае коняў; адна гаспадарка мае два кані; 80 гаспадарак мае па 1 каню. Мглё ў масе бядняцкая вёска (бядняцкіх гаспадарак—77, серадняцкіх—34).

Слабая забясьпечанасьць жывёламі, недастача гною, трохпалёўка, цераспалосіца, малазямельле маюць уплыў і на ўраджайнасьць: жыта з дзесяціны самае большае 40—45 пуд., бульбы—700 пуд., ячменю—45 пуд., аўсу—40 пуд.

Свайго хлеба не хапае. 30% гаспадарак да студзеня зьядае ўласны хлеб. Да новага ўраджаю яшчэ 7 месяцаў. Гэтыя гаспадаркі павінны паўгода купляць хлеб. Недастача хлеба вельмі адчуваецца вясною. Вясной 1928 году ў вёсцы быў частковы голад. Уласнага хлеба ня было, а на рынку пуд жыта каштаваў каля 5 р. 50 к. і больш (м-ка Смалявічы), сяляне бралі хлеб па талёнах у мясцовой коопэрацыі па 1 пуду на сям'ю адзін-два разы ў месяц. Быў выпадак, калі адна сялянка ў млыне са сьцен зьмятала мучны пыл і вярнула дзецям „зацірку“.

Асноўны занятак земляробства. Лішняя рабочая сіла (а яе шмат) ідзе капаць карчы (летам) за м-ка Зембін, за Менск—ст. Рудзенск, у Полацкую акругу, за Барысаў (49 чал). Зімой едуць у ст. Прыяміна рэзаць дровы. Цэлымі арцелямі ў чалавек 20 едуць у Барысаўшчыну на лясныя распрацоўкі.

Зімой 1928 г. каля в. Мглё лясніцтва высакала балота—„стойкі“ для шахтаў Донбасу—сяляне мелі заробаткі. Вёска зарабіла каля 5000 руб. Гэтым толькі можна тлумачыць добрае адзеньне моладзі. У вёсцы ёсць два кавалі, 1 шавец, 4 краўцы. Вясною насельніцтва сеткамі ловіць рыбу. Ёсць шчупакі, ліны, карпы. Нярэдка здараецца злавіць шчупака ў 17 фунтаў. 30—40 чалавек на працягу году займаюцца рыбалоўствам.

Заняткі сялян па часьцінах году.

Месяц	Від працы, што выконваюць	
	Мужчыны	Жанчыны
Студзень	Возяць дровы	Пража лёну
Люты	" "	Пража
Сакавік	Каля хаты	Пража, ткацтва
Красавік	" "	Ткацтва
Май	Мяшаюць пад ярыну	Ткацтва
Чэрвень	Моладзь у карчы	Праца ў гародзе
Ліпень	Возяць снапы	Гарод
Жнівень	Сенакос	беляць палатно
Верасень	Мяшаюць пад жыта	Жніво (29/VII пачатак)
Кастрычнік	Сеюць жыта	(канец ліпня)
Лістапад	Выбіраюць бульбу	Жнуць ямень
Сьнежань	аруць аржаное	пшаніцу
	Малашьба	Жнуць авёс
	Моладзь варочаецца з карчоў	Выбіраюць бульбу
	Догляд за скацінай	Чэшунь лён
	Возяць дровы	Прадуць

Усе гаспадары вёскі Мглё—пайшчыкі спажывецкай коопэрацыі (50% з іх коопэравана на сродкі спажывецкага т-ва). У в. Мглё ёсць аддзяленьне коопэрацыі (былога Юраўскага т-ва, а цяпер Смалявіч-

кага). Коопэрацыя разьвіваецца слаба, але ўсё-ж такі насельніцтва забяспечана неабходнымі таварамі. Большасьць гаспадароў зьяўляюцца пайшчыкамі Юраўскага крэдытнага т-ва „Касец“, дзе яны бяруць у крэдыт на 4 гады чыгунныя малатарні коштам у 260 рублёў. Цяпер у вёсцы 12 чыгунных малатарань, арфы, сячкарні, чаго тры гады назад ня было.

У канцы верасня ў вёсцы бывае кірмаш. Да капліцы зьяжджаюцца фурманкі з яблыкамі. У капліцы праводзіць набажэнства поп. Экономічнага значэньня гэты кірмаш ня мае.

Малазямельле, дрэннае жыцьцё прымушалі некаторых сьмелычакоў выязджаць у Паўночную Амэрыку. Так да вайны 1914 г. выехала з вёскі пяць чалавек.

За апошнія два гады—тры сям'і выехалі на жыцьцё ў Сібір.

6. Двор.

Амаль усе двары ў вёсцы забудованы тыпам П абапал вуліцы. Агульная плошча двара 63 кв. сажні (у сярэднім), агульная плошча гумна—126 кв. саж. (максымум). Вольныя плошчы двароў рознастайныя. У сярэднім—даўжыня двара бяз будынкаў—7 сажняў, шырыня двара бяз будынкаў—3 саж., плошча—21 кв. саж.

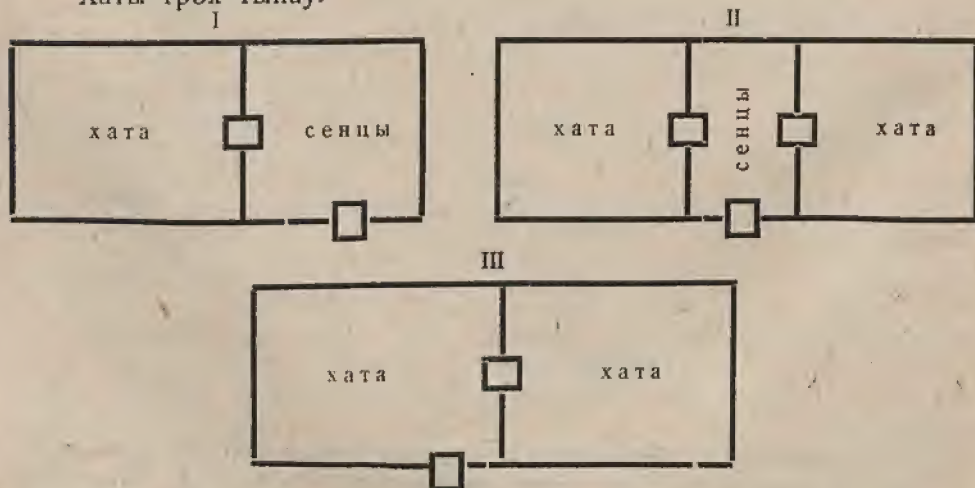
Большасьць двароў—чыстыя (хата стаіць асобна ад хлявоў); ёсць двары брудныя (каля хаты стаіць трохсьценак—хлеў). Сьмецьце і гной ляжыць на „дрывотніку“—месца каля хлявоў. Хлявы маюць „куросадні“, дзе куры сядзяць увосень. Варыўня прызначаецца для бульбы, тут-жа стаіць у селядзёўках капуста, ляжаць кораньплоды. Склепчык з пограбам прызначаецца для ссыпкі бульбы.

Брама ў некаторых дварах мае мастацкае разьбярства. Каб абараніць жывёлу ад халадоў—хлявы будуць з мохам. Каля хаты і варыўні робяцца прызбы. Зімой у варыўню ў гаршчкуносяць жар. Цэлую зіму гной з хлявоў ня вывозіцца. Хлявы вызваляюцца ад гною з пачаткам палявых прац.

7. Хата.

Усяго хат (разам з Галынкай і Кішчукамі) 107. Хаты разьмяркованы ўпоперак вуліцы. Адна хата (астаха былых форм)—уздоўж вуліцы.

Хаты трох тыпаў:

Хат I-га тыпу (адзін пакой і сенцы) налічваецца 73; хат II-га тыпу (два пакоі для жыцця і паміж імі сенцы) 3; хат III-га тыпу (два пакоі для жыцця з ганкам)—29. За апошнія два-тры гады лік хат III тыпу значна павялічыўся.

Першы тып мае найбольшае распаўсюджаньне. Хаты III-га тыпу больш заможных людзей. Хаты будуцца з сасны і елкі.

Пабудова ідзе наступным чынам кладзецца падмурак (вуглавая вялікая каменны крыху ўкапваюцца ў зямлю) вышыня прыблізна 52 см. (10 вяршкоў).

Падмурак абмазваецца вапнай і цэмантам. Сьцены робяцца або з круглых чыстых без кары бярвеньняў, або з плашчакоў.

Між бярвеньнем кладзецца шмат моху.

Хаты ў апошні час будуцца ў большасьці ў нямецкі (чысты) вугал, таксама ёсьць хаты, пабудованыя ў расійскі вугал.

Столь бывае некалькіх відаў:

Прыбіўная (прышыўная),—калі цэлыя, доўгія („скрасныя“) дошкі цывякамі прыбіваюцца да бэляк зьнізу.

Простая, калі дошкі кладуцца паверх бэляк, прычым—кладзецца адна дошка, другая 10 см. адлегласьцю ад першай, а трэцяя паверх першых дзвёх, закрываючы адлегласьць у 10 см.;

Столь з кароткіх дошак: між бэлякамі кладуцца кароткія дошкі, канцы якіх упіраюцца ў „раўчакі“ бэляк.

Гэты від столі пачынае выціскаць першыя два.

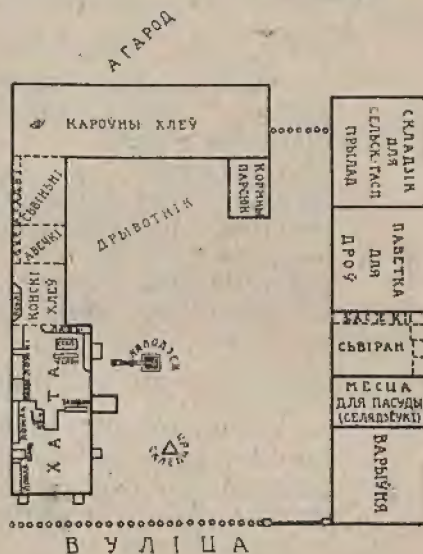
На верх столі („на хаце“) кладуць: кулявую салому пластам апілки, мох, муравей. Хата 12—15 „вянкоў“. На апошні „вянок“ ставяць кроквы (тры пары, чатыры пары), кроквы „лацяць“ (прыбіваюць „латы“—хвойкі таўшчынёй у вяршок, або крыху болей), потым кладуць стрэхі.

Матар’ял стрэх—саломы (кулі) пад „шчотку“ і „пад колас“ (часовая страх), гонты; драпіцы (драныя дошкі).

Падлога ў большасьці хат так званая „ордынарная“—на зямлю кладзецца адзін рад дошак. У чатырох хатах ёсьць падвойная падлога: I-я—з дрэнных, старых дошак абмазаных глінай, потым адлегласьць у 12 см. (2 вяршкі), затым кладзецца II-я падлога з добрых суцэльных дошак.

У некаторых хатах (2) пад падвойнай падлогай выкапаны ямы для буракоў. Гэтыя ямы не ацяпляюцца, а за гэтым у пакоях холадна.

Ёсьць (2) хаты, у якіх замест драўлянай падлогі—гліняны „тачок“. У гэтых хатах узімку вельмі холадна:—„настыя тачок“. У хатах I і II тыпаў ёсьць сенцы—трохсьценак. Бываюць сенцы і ня ў выглядзе зрубу, а ў выглядзе паўкругу, што абстаўлены доўгім паленьнем, бываюць сенцы з дошак. У сенцах часта адбіваюць каморкі для хаваньня

харчовых продуктаў. Летам тут стаіць малако. Але галоўным чынам у сенцах стаяць карыты для кармлення свіней.

У хатах, якія маюць сенцы, узімку цяплей.

Сенцы ў хатах II-га тыпу маюць выгляд корыдораў.

Памеры хат любога тыпу розныя, гэта залежыць ад ліку членаў сям'і і ад эканомічнага стану гаспадара.

Прывяду два прыклады:

Памеры хаты I тыпу (сярэдняя) з сенцамі:

даўжыня хаты з сенцамі	10 м і 6 см
даўжыня хаты без сянец	5 м 97 см
(даўжыня сянец)	4 м 9 см
шырыня хаты	5 м
вышыня сьцен знадворку	2 м 60 см
вышыня сьцен унутры хаты	2 м 34 см
шырыня хаты ўнутры	4 м 80 см
даўжыня хаты ўнутры	5 м 13 см
плошча ўнутры хаты	24,48 кв. м
кубатура хаты	56,31 куб. м

Памеры хаты III тыпу (сярэдняя).

даўжыня хаты (2-х пакояў) унутры	11 м 50 см
шырыня хаты ўнутры	5,5 м
вышыня хаты ўнутры	2,8 м
плошча ўнутры хаты (2-х пакояў)	63,25 кв. м
кубатура хаты	177,3 куб. м.

Знутры сьцены склютуюць, абіваюць глінай, сьцены беляць, у некаторых хатах абклеіваюць шпалерамі. Кожная хата мае 3-4 вакны. У хатах старой пабудовы вокны былі маленькія (даўж.=1 ар., а то і меней), шырыня—12 вяр.

У „глухой“ сьцяне рабілася маленькае вакенца 5×6 вяр., мабыць для нагляданьняў, што робіцца на суседнім дварэ. У хатах новай пабудовы даўжыня вакна—1,5 ар., шырыня—1 ар. Наогул плошча вакон у хаце цяперашняй пабудовы 4,5 кв. ар.

Коэфіцыент асьвятленьня (адносіны агульнае плошчы вакон да агульнае плошчы падлогі ўключаючы месца печы) наступны:

1:12 (найбольшы); 1:25 (найменшы). Таўшчыня рам у вокнах $\frac{3}{4}$ вяр., шырыня— $1\frac{1}{2}$ вяр.

Амаль усе вокны маюць падвойныя рамы. Вокны размяркованы наступным чынам—на паўдня, заход, усход; два вакны на вуліцу, адно на двор.

Форма рам рознастайная. Рамы маюць мастацкую апрацоўку пры дапамозе разьбярства (шалёўка). У сучасны момант элементамі ўпрыгожаньня рам зрабілася пяцікутная зорка, серп і молат, дубовыя лісты, каласы, птушкі, кубікі, ромбікі. Пры некаторых вокнах ёсьць акянцы. Увечары хату асьвятляюць газай. Зімою ў доўгія ночы—на комінку гарыць „смоль“ і сьвятло разыходзіцца па ўсёй хаце. Для асьвятленьня ўжываецца яшчэ і лучына.

У хатах пры ўваходзе з левага боку знаходзіцца печ, якая будзецца з апаленай цэгля. Печ паляць два разы ў суткі круглы год. За два разы згарае тры пуды дроў. Плошча печы 3,2 кв. мэтраў, кубатура—4,6 куб. мэтр.

Каб захаваць цяпло ў хаце зімою—дзёверы абіваюць „канатам“, што плятуць з саломы, ноччу вокны з двара закрываюць „матамі“, якія сплечены з саломы; робяцца каля вакон (знадворку) яселькі, напоўненыя мяленьнем.

Але ўсё-ж такі зімой у хатах адчуваецца холад ($t^0 + 9^0\text{C}$). Гэтаму прычына—ордынарная падлога і нізкі падмурак у хатах старой лабудовы і пясок на столі. Адсюль зімою ў некаторых хатах вялікая вільготнасць. Ёсць хаты, у якіх зімою са столі капае вада і так густа, што са стала прымаюць хлеб. Сьвежаму чалавеку ў гэтай хаце раз-жа забаліць галава.

Каб было цёпла—у хатах, акрамя вялікай печкі, ставяць яшчэ чыгуныя печкі з трубою. Такіх печак у вёсцы 17 штук. Некаторыя робяць печкі з гліны, з кахлі.

Залюдненасць хат розная, бывае, што на плошчы 24,6 кв. м. жыве 7 чал. У сярэднім на 1 чалавека прыпадае плошча ў 3,5 кв. мэтра.

8. Санітарнае становішча.

Вы адчывяеце дзёверы—перад вамі, або з левага боку—белая ва-рысткая печ. З правага боку—стол, пад абрусом акраец хлеба, каля стала пад простым кутом каля сьцен—дзёве шырокія лавы. Каля стала стаіць услонік. На куце абразы. Недалёка каля печы на сьцяне вісіць „заложнік“, у ім лыжкі, апалонік, міскі. Ложкі стаяць каля „глухой“ сьцяны. З печы над ложкамі—палаці з дошчак, тут-жа вісяць клубкі нітак—вынік доўгіх „піліпаўскіх“ начэй. На паліцы стаяць гладышы. Крыху ніжэй бэлькі—шасток, на ім хвастачы і вопратка. Качарэжнік повен вілак; тут і качарга, і сякач, і дзяркач, і рыдлёўка. Дзёверы вядуць у другую хату: яна „новай“ называецца, хоць будавалася разам з першай. Сьцены абабіты шпалерамі, на сьценах фото-здымкі, афішы, або „капіталіст“ часоў вайсковага камунізму. Портрэты рэволюцыянэраў. На лаўках вазоны—мірцікі, рабчыкі, мальчыкі, лэскі, фікусы, клён... Гэтая хата трымаецца ў чыстаце.

Зімою жанчыны амаль усе суткі праводзяць у хаце—прадуць; мужчыны хатняю працу час ад часу прарываюць—даюць жывёле есьці, пояць, езьдзяць па дровы. Дзеці школьнага ўзросту ходзяць у школу да школьнага—у дзіцячы сад (сад працуе і зімой).

Абед пачыняецца зімою ў 9-10 гадзін (летам значна раней).

Мыюцца, старэйшыя, што маюць „прычоскі“, учэсваюцца. Дачка накрывае стол зрэбным абрусом, бацька кроіць хлеб, гаспадыня высыпае з чыгуна бульбу, падае міску капусты, або буракоў, або квасу. Бацька сядзіць на куце, абাপал яго дзеці; матка, калі ёсць месца, дык сядзіць „на краю стала“, а калі няма,—дык стоячы. Пасьля кіслага, калі гэта дзень сьвяточны—гаспадыня дае мачаньне з мясам, або яечню і бліны; калі дзень не сьвяточны, дык „камы“—запраўленая салам (патоўчаная бульба); затым даюць забеленую зацірку, або моркаў (летам, восеньню). Летам ужываюцца галоўным чынам продукты малочныя; зімой з тлушчаў—сала, лой (авечак рэжуць), мяса, вясной—кrapіва, малако, хлеб.

Сказаць, што харчовых продуктаў дастаткова, нельга. Не хапае хлеба, бульбы, у 30% гаспадарак зусім няма сала, зімой яны жывяцца селядцамі з коопэратыву.

На зіму робяць запасы: капусту ўвосень „шыткуюць“, кладуць у „селядзёўкі“, соляць, кідаюць журавіны, наліваюць вады і яна такім чынам стаіць зіму. Буракі, моркаў, бульбу складаюць у варыўні, і каб гародніна не памерзла—увечары носяць у варыўню на „блясе“, або ў гаршчкы жар, які і дзяржыць цяпло. Часта бульбу ссыпаюць у „капцы“, каб вясной яе адтуль дастаць.

Некаторыя з насельнікаў посьцяць „вялікі пост“ перад „вялікаднем“, пост перад „калядамі“. Але большасць адносяцца да пастоў так:

„Тады пост, як няма чаго есці, а цяпер ёсць яшчэ скварка і кавалак хлеба—еш на здароўе. На тым сьвеце будзем пасьціць...“

Тры разы ў дзень ядуць цёплую страву: абед, полудзень, вячэра. Пасуда:—чыгуны, міскі з гліны, лыжкі з дрэва (клён), апалонік,—пасля ўжывання мыецца цёплай вадой і ставіцца за „заложнікам“.

Час сну зімою: ад 9 гадзін увечары да 4 раніцы (дарослыя); падросці кладуцца спаць позна (ходзяць на вячоркі¹⁾ у 12 гадзін і ўстаюць у 7 гадз. раніцы.

Летам кладуцца ў 10 гадз. вечара і падымаюцца (хто коні пасьвіць, хто кароў) у 2 гадзіны раніцы.

Сьпяць на ложках на палку, на палацах, на печы. Каму не хапае месца на ложку і інш. спальных месцах—кладзецца на лаве. Сяньнікоў зусім мала, кладуць на ложку кулявую салому, накрываюць пасьцілкай. Саломы мяняецца дзве разы ў год (перад калядамі і перад вялікаднем), пасьцілкі мяняюцца вельмі рэдка:—з імі ідуць у траву, на іх сьпяць, імі пакрываюцца.

На караванях сьпяць па дзьве асобы (брат з братам, сёстры разам, бацька на палацах, матка з малымі дзецьмі).

На „палкох“ сьпяць „пёкатам“ (некалькі чалавек разам і браты і сёстры).

Раніцай перад абедам мыюцца, але гэта мыцьцё хутчэй па прывычцы, чым для гігіены цела. А якое з дзяцей пачне ўмывацца, як належыць, тады матка заўважыць:

— Ці хопіць, табе? Варона яшчэ схопіць!...

Мыюцца ротам. Рушнікі агульныя, зрэбныя і кужэльныя. Рушнікі мяняюцца вельмі рэдка, пакуль ад гразі ня зробіцца бурымі.

Летам у цёплыя дні рака ўсяжа кішыць дзецьмі—яны купаюцца па некалькі разоў на дзень. Дзяўчаты купаюцца па суботах вечарам. Зімою мыюцца ў лазьнях. Лазьні ў гумнах, пры такох.

Даўжыня лазьні—6 аршын, шырыня—7 ар., вышыня—3 ар. Маленькая печка з каменняў. Каменні награвяюць, кідаюць у цэбры з вадой, ад гэтага вада моцна награвяецца. Некалькі жэрдачак, чорных ад сажы, падвешаны каля сьцяны—гэта цапкі, на іх кладуць салому і паранца. Каб зрабіць „дух“—льлюць вадку на каменную печку—вада кіпіць і пар напаўняе лазьню. На цапках б'юць цела венікамі.

Лазьня апальваецца: перад „дзядамі“, калядамі, вялікаднем.

Кабеты па тры-чатыры месяцы ня мыюць цела. Бялізна мяняецца адзін раз у тры тыдні, у месяц. Бялізна шыецца з кужалю, з зрэб'я (штаны).

Мыла ўжываецца толькі пры мыцьці бялізны, ды ў лазьнях.

Кожны дзень перад абедам хата мяецца. Па суботах хата мыецца, калі ў хаце ёсць дарослая дзяўчына.

¹⁾ Вячоркі ня тое, што вечарынка.

Летам у хатах шмат блох; прусоў на печы вельмі многа, клапы ў ложках. Клапоў і прусоў паляць лучынай. Мух шмат з тае прычыны, што хата мяжуецца з трохсцёвкам—стайняю. Ёх зьнішчаюць мухаморами, мухалоўкай.

Зімою некаторыя гаспадыні дояць кароў у хатах.

Малыя парсяты, авечкі з ягнятамі некаторы час жывуць у хаце. Цэлую зіму куры знаходзяць прытулак пад печчу, у хаце.

Драмгурток вёскі Мглё.

Прыгатаваньне паронак, пойла, мякіны для жывёлы, пар ад гарачае бульбы ўсё мае ўплыў на санітарнае становішча хаты. Таму зімой у хатах бывае вельмі гразка, няпрыемны пах.

Хлопцы жэняцца 25—27 год, дзяўчаты 18—23 г.

Дзяўчына, якой больш за 24 гады, ўжо лічыцца старой. Так яе і называюць: „у дзеўках засталася. Старая“.

Абортаў сярод жанчын няма. Родзяць, — колькі „бог дасьць“.

Два гады назад жанчына нарадзіла траіх дзяцей і памерла. К радам цяпер прывозяць акушэрку.

9. Хваравітасьць насельніцтва і мэдычная дапамога.

У хатах няма фортак; паветра сьпёртае, што кепска адбіваецца на здароўі жанчын. Мужчыны большасьць дня праводзяць на паветры, а таму анты-санітарныя хатнія абставіны ня значна ўплываюць на іх здароўе.

У 1928 годзе в. Мглё ахапіла пошасьць шкарлятыны. На шкарлятыну перахварэлі ўсе дзеці. У тым-жа годзе памерла 18 чалавек, з якіх 10 дзяцей, што хварэлі на шкарлятыну, 5—ад запаленьня лёгкіх і 3—ад іншых хвароб. Вясной быў распаўсюджаны кор, якім захварэла 9 дзяцей. Пяць апошніх гадоў характэрны для вёскі распаўсюджаньнем каросты. Зімой яна пашыраецца, летам зьнішчаецца. Бывалі зімы, калі ўся амаль моладзь 120—147 чал. была каросьлівай.

Тыфус не наведвае вёску з 1921 году. Увосень 1928 г. быў адзін выпадак хваробы.

Каўтун ёсьць у вёсцы. Ём нядаўна хварэла тры чалавекі. Сярод жыхароў распаўсюджана паняцце, што каўтуна зразіць ня можна. Калі зрэжаш—ногу сагне, або руку і г. д. А таму ў каго „каўтун“, дык валасоў не расчэсваюць, запусчаюць і чакаюць пакуль ён сам „не адчэпіцца“ ад чалавека. Вэнэрычных хвароб няма.

Сярод жыхароў пашырана інваліднасьць, як вынік імперыялістычнай вайны 1914-18 г. г.

Мэдычны пункт ад вёскі—тры кілёметры, у в. Юрава. Пункт у здавальняючым стане. На сродкі ад самаабкладаньня ў 1928 г. набылі многа мэдыкамэнтаў.

Акушэрка, хоць рэдка, але час ад часу сярод жыхароў вядзе гутаркі на санітарна-гігіенічныя тэмы. Ня кожны раз сяляне абарачаюцца за дапамогай у мэдычны пункт: распаўсюджана „знахарства“.

Рожу пасыпаюць жытняй мукой; замаўляе бабка. Залатнік—хвароба ў ніжняй частцы жывата—замаўляюць: ставяць на жывот „банькі“—гаршчок; хворы п’е „намоўленую“ ваду з настоем травы „настаўнік“. У каго ёсьць на руках, або на нагах бародаўкі (а яны быццам ад таго, што „ў час каляд ядуць гарох“—так думаюць сяляне)—зьнішчае іх такім чынам: на пекнай істужцы навізвае гэтулькі вузельчыкаў, колькі бародавак і падкідае істужку пад чые-небудзь вароты.

„Кругі“ на твары зьнішчаюць такім чынам: знаходзяць плітачку гною з-пад капыта каня (кругі на твары ад таго, што „ходзяць па тым месцы, дзе качаўся конь“—думаюць сяляне) труць ёю „кругі“, потым плітачку кладуць на тым самым месцы, дзе яна і была, плююць тры разы на гэтае месца, і, не аглядаючыся, ідуць у хату.

Вывіхі, боль зубоў „унімаюцца“ пры дапамозе шэптаў. У вёсцы ёсьць дзьве „ведзьмы“, заклінацель гадзюк. Укусе гадзіна жывёлу—вядуць да яго, ён замовіць.

10. Культурны ровень насельніцтва.

Вёска мае двухкомплектную школу, пабудованую ў 1905 годзе, у якой вучыцца 85 дзяцей (85% школьнага ўзросту), ёсьць дзіцячы сад на дзяржаўных сродках, які ахапляе 40 дзяцей. Быў чырвоны куток, але зачыніўся дзеля адсутнасьці памяшканьня. Драматычны гурток лікам у 17 чалавек ня толькі робіць пастаноўкі ў гэтай вёсцы, а езьдзіць у іншыя вёскі радыюсам у 10 кілёметраў.

Летам 1929 г. мглянскі драмгурток зрабіў пастаноўку п’есы „Ганка“ Галубка ў 4-х вёсках: Юрава, Мглё, Юзэфова і Косіна. У гэтых адносінах в. Мглё карыстаецца вялікім аўторытэтам сярод вакольных вёсак. 75% насельніцтва пісьменнае.

Патрохі адмірае стары быт, сьвяткуюць рэволюцыйныя сьвяты.

У ліпі 1929 г. з’арганізаваўся колектыў з 13 гаспадарак, што ўвайшлі ў яго з усёю маёмасьцю. Колектыў назваў Праца. У вёсцы будуць дэпо пажарнікаў.

Сярод насельнікаў вёскі ёсьць два сябры КПБ(б), 4 сябры комсамолу, якія і былі ініцыятарамі арганізацыі колектыву.

Усё насельніцтва—бядняцка-серадняцкае. Сяляне вядуць змаганьне супроць кулакаў—хутаран Вялікага Лесу. У 1929 г. было праведзена самаабкладаньне на 50%, падпіска на пазыку індустрыялізацыі.

Актыўнасьць жанчын расьце. 30 жанчын аб'яднаны ў дэлегацкі пункт.

Тры жанчыны вёскі зьяўляюцца сябрамі сельсавету.

Вёска выпісвае 46 экзэмпляраў газэт: 23 „Беларускай вёскі“, 2 „Савецкай Беларусі“, 2 „Зьвязды“, 11 экз. „Чырвонай зьмены“, 1 экз. „Батрак“, 2 „беларуск. работніца і сялянка“, 3 „Кресьціянскай газеты“, 2 „Палаўнічы Беларусі“.

Д-р Н. А. Лосеў.

Трахома ў Мазырскай акрузе і змаганьне з ёю.

Вялікая плошча Мазыршчыны яўляе сабою мозаіку пясчаных і балотных абшараў. Амаль што ўсе населеныя пункты знаходзяцца каля балота, мясцамі на выспах сярод балот. У кепскае надвор'е і ў васеньнюю пару вёскі Мазыршчыны топяцца ў гразі, а ў гарачыя летнія месяцы пры ветры носяцца хмары пяску. Вёскі, хаты сялян, бытавыя ўмовы насельніцтва амаль што ня розьняцца ад умоў іншых раёнаў Беларусі. У большасьці сялян адна хата з варыстай печкай, агульныя нары ці шырокі ложак на ўсю сям'ю, адзін брудны ручнік, брудная пасуда і г. д. Наогул, трэба адзначыць антысанітарнае становішча сялянскае хаты. У адносінах асабістай гігіены таксама кепска. Сяляне, напрыклад, ня мыюцца ў лазьні, бо іх няма. Зносіны паміж здаровымі і хворымі з аднаго боку, і паміж суседзьмі наогул — з другога боку — вельмі цесныя.

Эканомічнае і культурнае разьвіцьцё насельніцтва акругі нявысокае і бадай што ніжэй чымся ў іншых акругах Беларусі. Лячэньне вочных хворых вельмі часта робіцца хатнімі сродкамі, асабліва ў першыя дні хваробы.

Вось і ўсё, што можна было сказаць у кароткіх словах пра ўмовы, якія абкружаюць насельніцтва Мазыршчыны. У гэтых глухих раёнах, надзвычайна далёкіх ад буйных цэнтраў, з даўніх часоў насельніцтва ня мела мэдычнай дапамогі. Селянін лячыў вочы ў шаптуна на вёсцы і ў фэльчара на раёне. Толькі гарадзкое насельніцтва ды невялікая частка сялян, вёскі якіх знаходзяцца блізка ад чыгункі, мелі магчымасьць атрымліваць кваліфікаваную мэдапамогу ў Гомельскай вочнай больніцы.

Такім чынам да 1921 г. на Мазыршчыне вочнай дапамогі насельніцтву ня было. Невядомы быў і характар вочных хвароб. Невядома было і распаўсюджаньне трахомы. Вочныя атрады, якія прававалі на Мазыршчыне каля 25 год таму назад, не пакінулі нам ніякага матар'ялу.

У 1921 г. першы раз быў запрошаны акулісты, які празь некалькі месяцаў паехаў назад, бо ўмовы працы ў Мазыры былі немагчымыя. З тых часоў рэгулярна і даволі часта акулістыя зьмянялі адзін аднаго (за сем гадоў было пяць асоб). Да 1928 году ў Мазыры ніякага пісьмовага матар'ялу аб працы вочнае амбуляторыі ня было. Значыцца, цяжка судзіць аб працы папярэдніх таварышоў і нельга мець уяўленьня аб характары матар'ялу тых гадоў.

У сучасны мамант у Мазыры ёсьць вочная амбуляторыя і стацыянар на 5 ложкаў пры акруговай больніцы. У першы год працы 70% агульнага ліку амбуляторных хворых былі жыхары гораду, а сяляне

вельмі і вельмі мала зварочваліся да акуліста. Затое ў сучасны момант наадварот, сялян вельмі многа і прыняць аднаму ўрачу ўсіх хворых няма магчымасці. Трэба адзначыць, што амбулаторыя і стацыянар зусім не здавальняюць сялян дзеля наступных мотываў: 1) амбулаторных хворых адзін урач прыняць ня можа, бо іх многа; 2) хворыя, якія прыяжджаюць з далёкіх раёнаў, пападаюць у вельмі цяжкае становішча з прычыны адсутнасці вочнага станцыянара ў б-цы і Эвакопрыемніка ў горадзе. Пяць ложкаў нельга лічыць аддзяленьнем. У маі месяцы 1929 году я падаў дакладную запіску Інспектару Аховы Здароўя, дзе даказваў вялікую неабходнасць пашырыць вочнае аддз. і арганізаваць Эвакопрыемнік. Але гэта справа будучыны. Такім чынам, зусім ня прыходзіцца думаць аб здавальненні ўсіх запатрабаванняў насельніцтва ў стацыянарнай дапамозе. Тая невялікая частка хворых, якая пападае ў стацыянар таксама ня можа быць задаволенай. Чарга хворых вялікая; выпадкі цяжкія, прыходзіцца сьпяшыць з вылісваннем хворых.

За 1928 г. зарэгістравана 452 цяжкіх хворых, якія, бязумоўна, павінны былі атрымаць стацыянарную дапамогу, але з гэтага ліку толькі 138 чал. можна было шпіталізаваць. У 1929 годзе было адмоўлена яшчэ большаму ліку хворых. Трэба прыняць пад увагу, што ўсе гэтыя хворыя амбулаторна лячыцца таксама ня могуць па самай простае прычыне: у прыватных памяшканні хворых на вочы начаваць ня пушчаюць, у дом селяніна—таксама, у гасцініцы селянін ня можа жыць дзеля недахопу сродкаў. Пры вялікім жаданні з боку хворага ўсё-ж ён лячыцца ня можа. Сустрэкаюцца выпадкі героічных хворых, якія па некалькі дзён начуюць каля ракі, на сенажаці. Але гэта-ж ня выйсьце з цяжкага становішча. Як правіла, хворыя пасля аднаго, двух дзён прымушаны ехаць назад, дамоў.

Калі лічыць, што гэтыя цяжкія ўмовы згубны для вочных хворых наогул, то для трахомных такое становішча вочнае дапамогі яшчэ горш. Трахомны выганяецца з прыватных кватэр, усюды ў яго вымагаюць спраўку, доктара аб хваробе. Можна адзначыць, што шмат насельніцтва, асабліва гарадскога, добра ведаюць пра трахому, як пошасную хваробу. Няўпынная праца медычных працаўнікоў у галіне санітарна-гігіенічнай асветы ўжо дала добрыя вынікі ў сэнсе сьведомасці працоўных мас аб заразьлівасці трахомы і мерах перасцярогі, але хворыя, якія прыяжджаюць з вёсак, прымушаны вяртацца дамоў без лячэння. Няма магчымасці як належыць паставіць працу.

Дзеля таго, каб прафіляктычную і лекавую працу па змаганню з трахомай перасунуць у раён, бліжэй да сялянства, мы паставілі сабе мэтай сабраць матар'ял аб распаўсюджанні трахомы па акрузе, зрабіць карту з адзнакай колькасці трахомных хворых у кожным раёне. Такое даследаванне акругі дасць мнэгчымасць потым рабіць перыодычныя камандыроўкі ў раённую больніцу з мэтай правядзення амбулаторнага прыёму хворых і адначасова пазнаёміць мясцовы медперсонал з метадамі лячэння трахомы.

У снежні м-цы 1927 г. я атрымаў згоду раённых дактароў кожны месяц прыслаць весткі аб новых трахматозных хворых з адзначэннем у лісьце прозьвішча хворага, назвы вёскі і раёну. На працягу двух гадоў мы атрымлівалі гэтыя весткі і ў сучасны момант маем магчымасць зрабіць ужо некаторыя падагульненні аб распаўсюджванні трахомы ў Мазырской акрузе.

Дзея таго, каб на мясцох праверыць трахомных хворых, мы рабілі выезды ў вёскі, праводзілі пагалоўны агляд сялян і адначасова знаёміліся з эканомічнымі і бытавымі ўмовамі насельніцтва.

Усяго па акрузе за два гады зарэгістравана 701 чалавек хворых трахомай. Амбулаторыя акруговай больницы ня толькі рэгістравала хворых, але пры кожнай магчымасці вызывалі ўсю сям'ю на агляд. Усяго за два гады па акрузе прынята першачарговых хворых 568704 чал. З гэтай масы хворых зарэгістравана толькі 701 чал. трахомных, што складае прыблізна 0,12% агульнага ліку хворых ці 1,9:1000 чал. насельніцтва. Зразумела, што абгрунтаваць затрахомленасць акругі на падставе толькі амбулаторнага матар'ялу нельга. Але, зроблены намі агляд вучняў, прызыўнікаў, пагалоўны агляд некаторых вёсак, дае магчымасць мець ужо вывады аб распаўсюджанні трахомы ў Магілёўскай губерні.

Паводле характару занядушвання (ступень) увесь матар'ял падзяляецца наступным парадкам: трахома першае ступені — 202 чал.; трахома другой ступені — 216 чал. і трахома трэцяе ступені — 283 чал. Рэцэдывы трахомы, як панус, завярае вейка і г. д. сустракаюцца ня зусім часта. Так, напрыклад, панус намі адзначаны ў 26 выпадках; завярае вейкі ў 20 выпадках.

Нацыянальнасць і трахома.

1. Беларусаў	494 чал.
2. Яўрэяў	85 "
3. Немцаў	42 "
4. Палякаў	20 "
5. Украінцаў	60 "

Нацыянальнасць у нашым матар'яле ня мае вялікага значэння. Трахома роўнамерна распаўсюджана, як паміж беларусаў, так і сярод яўрэяў, палякаў і украінцаў. Выключэннем з'яўляюцца нямецкія колёніі, дзе трахома распаўсюджана значна больш. Па аналогіі з немцамі Паваложжа і Украіны, беларускія немцы часцей хварэюць трахомай, чымся беларусы, яўрэі. Цяжка вытлумачыць гэты факт. З культурна-эканомічнага боку немцы живуць ня горш беларусаў. Некаторую асаблівасць можна адзначыць у бытавых умовах жыцця; некаторую замкнёнасць іх.

Што датычыцца пола хворых, то як мужчыны, так і жанчыны аднолькава хварэюць. Мужчыны 358, жанчын — 343. Сярод іх дзяцей 14,5%.

Заняткі хворых і трахома.

Сялян	486 — 69,5%
Рабоч.	28 — 4%
Служачых	22 — 3,3%
Вучняў	108 — 15,5%
Саматужн.	31 — 4,5%
Гандл.	18 — 2,5%
Вайсков.	8 — 1%

Сяляне, зразумела, як галоўная маса насельніцтва акругі, далі найвялікшую колькасць хворых, але асаблівага чаго-небудзь у залежнасці паміж трахомай і сацыяльным становішчам у нашым матар'яле адзначыць нельга. Няма трахомных гнёзд, дзе можна было-б

адзначыць выключна хворых сялян. Нявялікім выключэньнем зьяўляюцца нямецкія колёніі, дзе колькасць трахомных хворых значна ўзрастае. Больш, як палова выпадкаў заражэньня трахомай сярод дарослых, паводле нашых досьледаў, здарылася на вайскавай службе, пры адходным промысле аднаго члена сям'і, а потым ужо контактным шляхам інфекцыя перадавалася іншым членам сям'і. Каля 65% усіх трахомных захварэлі ў апошнія дзесяцігодзьзе. Гэта сьведчыць аб тым, што ваенныя і рэволюцыйныя гады спрыялі пашырэньню трахомы. Сустрэкаюцца вельмі частыя выпадкі, калі ўсе члены сям'і, ня гледзячы на тое, што адзін з іх хворы трахомай, на працягу пяці і больш гадоў застаюцца здаровымі.

Такім чынам, на падставе двухгадовага амбулаторнага матар'ялу, пагалоўнага агляду сялян некаторых вёсак па выбарачнаму мэтоду прыходзіцца сказаць, што трахома ў Мазырчыне распаўсюджана менш, чым у іншых раёнах Беларусі. Аб гэтым сьведчаць даныя агляду прызыўнікаў 27/28 г. Намі агледжана 2012 чал., сярод якіх было 20 чал. хворых трахомай, што складае каля 1% агледжаных. Прымаючы пад увагу, што прызыўнікі зьяўляюцца аднаго ўзросту, живуць у аднолькавых кліматычных і эканомічных і эканомічна-бытавых умовах, гэты матар'ял мае вялікае значэньне для выяўленьня застрахомленасьці акругі. Адзін процант трахомы сярод прызыўнікаў трэба прызнаць невялікім у параўнаньні з лічбамі іншых дасьледчыкаў розных месц СССР.

Матар'ял агляду вучняў г. Мазыра і акругі таксама паказвае невялікі процант хворых трахомай. Агледжана 730 вучняў гораду, сярод іх 8 чал. хворых трахомай, ці 1,09. Школьна-санітарныя ўмовы школ Мазыра вельмі далёкі ад ідэалу, а наадварот, яны ніжэй у шмат разоў за тое, што патрабуецца сучаснымі ведамі школьнай санітарыі. Па раёнах акругі агледжана 10340 вучняў. Сярод іх хворых 74 чал. г. зн. 0,7% агульнага ліку агледжаных. Такім чынам, па акрузе ў 1928 г. агледжана 11070 чал. з 30110 агульнага ліку, ці некалькі больш 0,3. Хворых трахомай зарэгістравана ўсяго 82 чал.

Санітарнае становішча вясковых школ ніжэй усялякай крытыкі. Імкненьне пэдагогічнага і мэдычнага пэрсоналу ўкараніць вучням гігіенічныя навыві разьбіваецца аб беднасьць і антысанітарнае становішча школ. Сярод рабочых фабрык і заводаў гор. Мазыра знойдзены здавальняючыя лічбы хворых. Пры пагалоўным аглядзе рабочых фабрыкі Зара, заводу Чырвоны Кастрычнік з ліку 300 чал. зарэгістравана хворых толькі 3 чал. Умовы працы на Чырвоным Кастрычніку і кацельным цэху цукерачнае фабрыкі спрыяюць разьвіцьцю катары кон'юнктывы, але трахомных хворых нямнога.

Таб. 3. Узрост і трахома.

Гады	Коль- касьць	% %	Гады	Коль- касьць	% %	Гады	Коль- касьць	% %
1—10 г.	102	14,5	30—40	106	15,1	60—70	47	6,3
10—20	135	19,2	40—50	88	12,5	70—80	18	2,5
20—30	130	18,5	50—60	75	10,7	—	—	—

З вышэйадзначанай табліцы відаць, што процант дзяцей хворых трахомай у адносінах да агульнага ліку трахомных усё-ж вялікі (14,5%).

Калі прыняць пад увагу 19,2% юнакоў, то колькасць трахомных сярод самага маладога пакалення дасягне адной трэці агульнага ліку хворых. Гэтая лічба гаворыць нам аб тэндэнцыі трахомы да росту ў акрузе, ня гледзячы на агульны параўнальны дабрабыт.

Культурнае развіццё і трахома.

Культурнае развіццё сялянства Мазыршыны за апошнія гады значна павысілася. Як правіла сярод юнакоў няпісьменных мала. Потым кідаецца ў вочы сьвядомасьць і зацікаўленасьць значнай часткі хворых характарам сваёй хваробы. Некаторыя ўжо добра ведаюць, што трахома заразлівая, ведаюць профіляктычныя мерапрыемствы, цягліва лечацца ў доктара. Ня гледзячы на тое, што сяляне ў большасьці живуць далёка ад амбуляторыі, што ўмовы жыцця і працы цяжкія, што сярод іх забабоны яшчэ крэпкія, вельмі часта наглядаюцца выпадкі, калі сяляне ўпарта лечацца ў доктара. Гэтыя факты паказальны ў сэнсе падняцця культурнага развіцця сялян. У сучасны момант ня столькі цёмната сялян перашкаджае весці рэгулярна змаганьне з трахомай, колькі перашкаджаюць эканомічныя недахопы, ці наогул беднасьць сялянства, таксама адсутнасьць вочнага аддзяленьня і Эвакопрыемніку ў г. Мазыры.

Мы дазволім сабе прывесці тут вынятку з аднога ліста селяніна вёскі Навасёлак, які атрыманы намі на запытаньне аб сьлепаце ў іх вёсцы і наогул вочных хваробах. Вось што ён піша: „Вёску нашу з двух бакоў абкружае балота. Студні амаль што ў кожным дварэ, каля пуні. Хаты маленькія з кепскім асьвятленьнем; сьпяць усе разам; ручнік адзін для ўсіх. Лазьні няма. Забабоны вельмі пашыраны сярод сялян. Хворыя ў большасьці лечацца з пачатку ў бабак, знахароў. Прышлі ты нам, у вёску, яшчэ цёмную, акуліста і даньціста“. Гэтымі кароткімі славамі сказана ўсё, што можна сказаць аб санітарна-бытавых умовах сялян. Найбольш адстае і найбольш востра адчуваецца недахоп вочнай і зубной дапамогі ў раёне. Ня гледзячы на тое, што знахарства вельмі пашырана сярод сялян, яны ўжо глыбока жадаюць мець спэцыяліста ўрача. Па нашай думцы сярод сялянства адчуваецца вялікі культурны зрух. Цяпер паўстае пытаньне: якім шляхам мы можам прыблізіць спэцыяльную дапамогу сялянству.

Змаганьне з трахомай.

Плянавага змаганьня з трахомай у Мазыршчыне няма. Гарадзкая амбуляторыя ў сучасны момант абслугоўвае толькі невялікую частку хворых сялян з вёсак найбольш блізкіх да гораду. Потым вывучаецца распаўсюджанасьць трахомы, выяўляюцца яе гнёзды. Большая частка сялян, якая разьмешчана на вялікай адлегласьці да гораду, ня мае магчымасьці карыстацца амбуляторыяй.

Дзеля наданьня змаганьню з трахомай больш грамадзкага характару мы звярочваліся з просьбай у Інспэктарыят Аховы Здароўя ў 1928 годзе ўключыць у курс заняткаў з настаўнікамі на курсах перападрыхтоўкі некалькі гутарак на тэму: „Роля настаўнікаў у змаганьні з трахомай на вёсцы“. На вялікі жаль, Інспэктарыят на гэту прапанову не зьвярнуў належнай увагі і гэтай справы не ўдалося правесці. Далей намі былі падпрыняты меры да выданьня популярнай лістоўкі-памяткі аб спосабах асьцярогі ад заражэньня трахомай. Лістоўка была прадстаўлена Інспэк-

тарыяту на прагляд і зацьвярджэньне ў навуковай нарадзе дактароў пры Інспэктарыяце, але Інспэктарыят не друкаваў лістоўкі, ня гледзячы на ​​прынцыповую згоду. У гэтым годзе на падставе сабранага намi матар'ялу выявілася, што па раёнах трахомы ня лечаць, напрыклад: мэханічнае лячэньне зусім не праводзіцца, з мэдыкаментозным таксама кепска знаёмы. На адным з пасяджэньняў навуковае асоцыяцыі ўрачэй намi было пастаўлена пытаньне аб пэрыодычных выездах спэцыялістых у раён. з мэтай: 1) некалькі дзён весьці амбуляторыны прыём сумесна з раённым мэдпэрсоналам; 2) азнаёміць раённых дактароў з лячэньнем трахомы. Пасяджэньне ўрачэй зацьвердзіла гэтае пытаньне. Пасьля гэтага мы зьвярнуліся ў Інспэктарыят за дазволам рабіць пэрыодычныя выезды і адпусьціць для гэтай мэты сродкі. Інспэктарыят даў прынцыповую згоду, але грошай у бягучым годзе ня мог даць. Санасьвета ў амбуляторыі таксама не вядзецца: 1) да апошняга часу ня было плякатаў-лёзунгаў, 2) гутаркі з хворымі нельга было наладзіць з прычыны цеснаты ў агульнай амбуляторыі.

Ня гледзячы на ​​гэта, амбулятарная праца і гутаркі з хворымі засталом доктара ўкараняюць сялянам простыя правілы папярэджваньня трахомы.

На падставе вывучэньня ўмоў працы на Мазыршчыне можна зрабіць вывад, што змаганьне з трахомай можа быць праведзена толькі пры разьвязаньні трох пытаньняў:

1) Усе вучастковыя дактары павінны ведаць мэханічны і мэдыкаментозныя методы лячэньня трахомы. Толькі тады селянін зможа больш-менш рэгулярна лячыцца, калі ён зможа наведвацца да доктара, не адрываючыся ад гаспадаркі.

Дзеля дасягненьня гэтай мэты неабходна рабіць Акруговаму акулісту пэрыодычныя выезды на вёску з мэтай азнаёміць раённага доктара з мэтадамі дасьледваньня і лячэньня трахомы. Організаваць гэтыя выезды павінен Інспэктарыят Аховы Здароўя. Выезд акуліста ў раён зьяўляецца працягам і паглыбленьнем працы па ахове зроку насельніцтва. Пэрыодычныя выезды, добра арганізаваныя, могуць даць вельмі многа для раёну. Раённыя дактары, асабліва маладыя, захапляюцца хірургіяй, у прыватнасьці акушорствам (аборт зьяўляецца сольлю вучастковага доктара). За гэтымі буйнымі дрэвамі яны ня бачаць калючага хмызьняку, які прыносіць чалавецтву нязьлічоныя беды. Дзеля дасягненьня гэтай-жа мэты Наркамздраў павінен уключыць абавязкова стажорства па вочных хваробах для маладых дактароў (ня менш як на 2 месяцы).

2) У акрузе павінна быць вочнае аддзяленьне ня менш як на 15 ложкаў. Такі лік ложкаў дазволіць абслугоўваць сялянств стацыянарам больш-менш здавальняюча. Таксама вельмі патрэбен эвакопрыемнік, які палегчыць сялянам карыстацца доўгатэрміновым лячэньнем трахомы.

3) Папярэджваньне трахомы. У грамадзкім змаганьні з трахомай гэта мае першараднае значэньне. Тут больш, чым пры іншых хваробах, лягчэй папярэдзіць чымся лячыць. Пытаньне грамадзкага змаганьня з трахомай зьяўляецца актуальным. Падняць сьвядомасьць мас у справе асабістага папярэджваньня трахомы—наша чарговая і галоўная задача.

Мы павінны даць правільнае паняцьце падрастаючаму пакаленьню аб трахоме і яно само потым лёгка і з посьпехам будзе весьці змаганьне з гэтай хваробай. Калі мы час ад часу чуем заявы аўторытэт-

ных спецыялістых аб тым, што ў некаторых раёнах адзначаецца змяншэнне трахомных хворых, дык гэты факт тлумачыцца толькі павышэннем культурнага развіцця насельніцтва.

У справе выхавання правіл асабістай і грамадзкай профіляктыкі настаўнікі павінны заняць першае месца. Ніколі мэдычны персонал уласнымі сіламі ня зможа ў шырокай ступені прысчапіць насельніцтву санітарна-гігіенічныя правілы. Мэдычныя працаўнікі ня маюць дастаткова сіл і часу для правядзення гэтай вялізнай працы і на дапамогу яму павінен прысці настаўнік. Як і ўсе культурныя навукі, правілы гігіены замацоўваюцца на школьнай лаўцы. Кожны настаўнік, ня толькі ў часы лекцыі, але і прыкладамі асабістага жыцця, штодзённа, на працягу некалькіх гадоў, зможа нават адсталым дзецям прысчапіць правілы асабістай і грамадзкай гігіены.

Такім чынам, нашай задачай зьяўляецца прыцягнуць настаўніцтва да справы змаганьня з трахомай. Для дасягнення гэтай мэты Наркамздраву неабходна дабіцца перад Наркамасветы абавязковага ўключэння ў праграмы Пэдтэхнікумаў, Пэдфакаў і курсаў перападрыхтоўкі вясковых настаўнікаў спецыяльных гадзін для дэталёвага азнаямлення настаўнікаў з трахомай. Школьна-санітарных дактароў мала і імі ахоплены толькі гарадзкія школы. На вёсцы ў санітарна-гігіенічных адносінах дзеці самі сябе выхоўваюць.

Лёзунгам нашага дня павінна стаць: праз настаўніка біць па трахоме. Пры разьвязваньні трох вышэйадзначаных пытанняў, якія ў сучасны момант зусім рэальны да ажыццяўленьня, змаганьне з трахомай прыме правільнае і шырокае развіццё.

Юрка Кармянскі.

30 дзён на дынамічным перапісу.

(Чачэрскі раён).

І. Вёска Покаць.

Вёска Покаць Чачэрскага раёну здзівіла мяне, па прыездзе, сваёю нязвычайнасьцю. Шырокія вуліцы, зеляніва садоў, стромка па-стаўленыя хаты. У самым цэнтры — 3-4 коопэрацыйныя крамы.

— Ды гэта-ж проста мястэчка! — вырвалася ў мяне мімаволі, калі я падыходзіў да будынку покацкай школы.

Здалёку вырысоўваўся лес, зелянелі сенажаці, а тут, крыху ўбок, на фоне ясна-блакітнага неба, нібы на малюнку, стаяў двухпавярховы будынак ясна-жоўтага колеру.

Школа — крытая жалезам. Клюб і хата-чытальня, тут-жа і сельсавет, — каменныя будынкі.

Вёска-мястэчка... І вось мы жывом тут, у Покаці. Мяне спачатку палохала гэтая наша праца рэгістратараў-статыстыкаў дынамічнасьці сельскае гаспадаркі. Вялічэзныя блянкі ў 10 старонак, безьліч параграфаў і цыфраў — дзівілі і непакоілі сваёй нязвычайнасьцю і навізнай. Сама праца ўяўлялася нявыразна-цяжкай, незразумелай і непадатлівай.

Але ўжо на другі дзень, калі мы, звыш нормы, запоўнілі яшчэ па дзьве карткі, — значна палягчэла і зрабілася веселей...

Удзень страшэнная сьпякота. Ад сонца здаецца, што хаты смаляць, і пясок — нейкая гарачая расплаўленая маса. Затое ўвечары — цэлыя струмені вясёлай моладзі, асабліва дзяўчат, і белая, бясконца белая, вопратка.

Гукі гармошкі нястройныя і няўмелыя, але ці сочыць тут хто за гукамі гэтымі, ці прыкмячае? Усё прыгожае і сугучнае дадаецца цудоўнай ліпнёвай ночкай, шырокім і шчырым месяцам. Вёска гуляе...

— Добры вечар, дзяўчаты!..

Прысаджваемся, перакідваемся некалькімі словамі. Дзяўчаты больш маўчаць і ціха перасьмейваюцца. Мы ўстаем і збіраемся ісьці далей.

— Куды-ж вы?.. Гуляйце з намі!.. Хі-хі...

— Мы яшчэ прыдзем, — адказваем хорам (нас было трое), — яшчэ ня ўсю вашу тут вёску абышлі...

— А-а-а... да „масковачак“ хочаце прайсьціся?.. З намі гуляць ня хочаце?.. Ну, ідзеце, ідзеце, ня трымаем...

І зноў за намі, ужо нястрыманы, гарэзьлівы сьмех. Душна. Ноч няпрыкметна распусьцілася ўва ўсім сваім летнім харастве над вёскай. Шырокія вуліцы, з шматлікімі закавулачкамі зусім загубіліся ў зеляніве садоў.

Перад кожнай хаткай — разьвесістыя цяністыя дрэвы і няпрыкметна прыбудаваная лавачка.

А крыху ніжэй, за вёску — спакойная і сьветлая рэчка Покаць, ціхія перадвосенскія сенажаці, далёкі, заўсёды чаруючы месяц.

Гэта зусім нічога, што заўтра, разам з сонцам, уся моладзь гэтая павінна падняцца на працу. Далёка за поўнач будуць мітусіцца на вуліцы белыя хусьцінкі, далёка за поўнач будзе рыпаць заўзята, радасны і просты гармонік...

Покаць разьбіваецца на дзьве, зусім розныя, сваеасаблівыя часткі. Адна частка — беларуская, а другая — так званая „стараверская“.

У другой частцы, беларускай мовы няма і ў паміне. У гутарцы — мяккія канчаткі слоў. У кожнага на вуснах слова „нонче“, якое гаворыцца часта дзе трэба, дзе і ня трэба. Усюды чыста расійскі говар. У дзяўчат — больш гарадзкая вопратка, парфума, у бацькоў — патрыярхальныя бароды і рэлігійнасьць. Жывуць стараверы на асобным канцы вуліцы, так званым „Старым Вобрубе“. Тут яшчэ больш зеляніва і больш цішыні, больш садоў. У будынках больш акуратнасьці.

Беларуская моладзь вёскі, асабліва дзяўчаты, рэдка сюды заглядае. Так было заведзена раней, так і цяпер.

Гэты парадак парушаюць часта толькі хлапцы, як з аднаго, так і з другога боку, якія не абмяжоўваюцца адной часткай вуліцы, а гуляюць усюды. Але хлапцоў улетку вельмі мала. Усе яны разьяджаюцца на розныя сезонныя працы.

Улетку на Вобрубе неяк асабліва ціха. Вуліца з зялёнымі закавулачкамі засыпае зараз-жа з наступленьнем цемні. Гуляе толькі моладзь. На ўзгорачку, на цьвёрдай прыбітай зямлі, куды месяц вольна лье сваё шырокае халоднае сьвятло — дзяўчаты „маскоўкі“ з сваёй гармошкай.

— Хлопчыкі!.. Чыво ш вы там не гулялі, а? До нас всетакі добралісь, Москву нашу поглядзець-та захотелось?.. Добры вечыр!..

Мне адразу ўспомніўся Сьвяцк, Новазыбкаўскага раёну, у якім мне давалося пабыць усяго тыдні два назад. Ня гледзячы на тое, што тут усяго 2 вярсты ад Беларусі, тут таксама зусім іншае, сваё жыцьцё.

Увечары я прыслухоўваўся там да п'яняння дзяўчат. Нашу мілагучную і прыгожую песьню „Сорам дзеўцы, сорам краснай“ там сьпяваюць на свой лад, з сваім вымаўленьнем слоў і акцэнтам.

Добрыя, прыгожыя галасы нейк асабліва падкрэсьлівалі: „поздна вечирам гуляць“...

А беларускія песьні ведаюць таксама добра.

— Дзяўчаткі, прасьпявайце якую-небудзь беларускую песьню! — папрасілі мы з таварышом, жыхаром Сьвяцку.

Мяне вельмі цікавіла, як будуць выходзіць з іх вуснаў беларускія словы.

— А нет, мы ужь лучшы-та сваю спаем...—І сьпявалі пра нейкую дзяўчыну, якая „чирис каво-та в грот пашла...“

Гэты покацкі Вобруб мне вельмі напамніў Сьвяцк, і па вопратцы і па гутарцы.

— Ну, дык, дзяўчаты, пойдзем на вёску? — прапанавалі мы „масковачкам“.

Тыя пераміргнуліся паміж сабою і адна з іх заўважыла:

— Чиво мы там не бачили? Шчо бы которая з іх в фізію захала?.. Ну іх...

Покацкія стараверы, амаль усе, вельмі паважныя, сталыя, як самі яны кажуць, людзі рэлігійныя. Апрапаца стараюцца як-мага лепш. У вопратцы павінна быць, па іх думцы, як-мага менш саматканнага, не павінна быць лапцёў, лепш не даеьці.

Застаў я аднаго з іх у часе абеду, калі ён устаўшы з-за стала і абцёршыся шырока рукою, размашыста хрысьціўся. У хаце цэлы іканастанас абразоў і абразочкаў, як і ў большасьці старавераў.

— Добры дзень вам, урэшце такі застаў вас... (я заходзіў ужо другі раз).

— Добрый, добрый... Вот как раз то, значит, і засталі. Нонче погода-то хорошая вдалася, ну мы, значит дома-то редко бываем.

Растлумачваю яму прычыну свайго прыходу, сэнс перапісу.

— А-а-а... статістка значит... знаем... Я вот забіжен теперіця... хлебушек то весь нонче сгорел в гумне, сено сгорело...

Аб прычыне пажару мне было добра вядома. Рэлігійны старавер на самым версе гумна прымацаваў „грамаадвод“ — вялізны жалезны крыж. І бязумоўна, што ў часе навальніцы гумно зьявілася найлепшым „месцам прыцэлу“.

— Дык вы-ж самі вінаваты, — кажу я.

— Ну, нет! На то воля божеская, ему відней то с неба...

Ніякіх больш тлумачэньняў і слухаць не хацеў.

— Чаму вы лічыце сябе вялікарусамі? — запытаўся я канчаючы апытваць.

— Хто ево знаіт. Самі то мы народівшись тут, в Белорусі... Может деды когда в Московшине были. А язык то у нас свой, чыстый — ладаў ён з гонарам.

— Колупальшыкі те с нас смеются, ну мы потому в особенності і живем...

Кожны старавер стараецца паказаць, што ён жыве лепш і інакш, чым сусед яго, беларус.

Прышоўшы да аднаго з іх і сеўшы на прызьбе, я пачуў спалоханы голас:

— Что вы ета, в квартіру зайдемте.

„Квартіра“ — хатка, з аднаго забруджанага пакойчыку, на сыценцы нейкія палінялыя газэтныя малюнкi, да вакна прыхіліўся стол з трыма ножкамі, прагніўшая падлога. На самае віднае месца вынеслі невялічкі запэцканы самаварчык. Два-тры фотографічныя здымкі.

— Знаете угостіл бы вас чем нібудзь, но вот жена ключы-та все забрала...

— Што вы!..—дзякуйце... я толькі што...—кажаш яму, адразу прыступаючы да працы...

Дынамічны перапіс праходзіў у самы няўдалы час. Распачалося жніво, касьба. З самага раньня да цёмнага вечару вёска нібы вымершы. Пры рэгістрацыі больш за ўсё прыходзілася мець справу з жанчынамі. Яшчэ здалёку ўбачыўшы жоўтую рэгістратарскую папку, амаль што кожная з іх стараецца ўлізнуць як-небудзь з хаты. На маіх вачох адна жанчына, думваючы што я ня бачу, замкнула на замок хату і ўлезла зноў туды праз вакно. Прыходзілася браць хітрасьцю. Некаторы раз бярэш проста адны блянкi і ўклаўшы іх у кішэню заходзіш у хату.

На парозе — жайчына з спалоханымі вачыма.

— Ат, ходзіця вы тут няма знаць чаго... зайшлі-б увечары... Я нічогенька, нічогенька ня ведаю...

Загаварваеш вясьлым тонам:

— Ну, што вы, цётка,—я пра такоё запытваюся, што малое дзіця ведае... Сям'ю-ж вы сваю ведаеце?

— Канешне што, пасыці...

— Вось і добра. Скаціну-ж таксама?

— Ды якое там ведаю... Ну, конь адзін, дык і той спаць ня бача... Карова тая здохлая, авечак пара паршывых... Якая там гаспадарак, сорам толькі адзін!..

Стараецца ёй давесці, што гэта ня перапіс на падаткі, а статыстыка, вывучэньне народнае гаспадаркі,—нічога не дапамагае.

— Усе вы так гаворыце, што статыстыкал..

Атрымаўшы няпрыкметна патрэбныя весткі, ветліва і весела разьвітаўшыся выходзіш.

Асабліва цяжка было з прыходам і расходам. Расход селянін знойдзе заўсёды, а вась прыходу на такую суму ніяк не наскрэбьці. —Прыходу ў нас ніякага няма,—гаворыць якая-небудзь сялянка жаласлівым голасам.

— А можа кабанчыкз, ці кароўку якую прадалі?

— Ды не, не, нічогенечка.

— Дрэнная-ж справа,—спачуваеш ёй.

— Вось толькі месяцы чатыры назад сьвінёнка прадалі ў пірацыю... Узялі там сотню якую, дык яна так па капейках і разышлася!..—дадае яна ўспомніўшы.

— Дык гэта што,—няўважна гаворыш ёй, і няўхільна, буйнымі цыфрамі запісваеш сотню.

— А так больш нічога не прадавалі?..

— ...Яшчэ... трэба было хлеба купіць, дык цёлку задарма аддалі. Даў скупшчык усяго 40 рублёў...

Урэшце прыход і расход урэгуляваны. Заспакоены выходзіш, з потам на лобе, з хаты.

Колектываў жанчыны таксама палохаюцца.

— Штой та вы гэта! Мы-ж, бабы ператрызомся тады ўсе; на аднэй вуліцы ніяк ужыцца ня можам, а то... — ды не, штой та вы!..

Мужчыны наадварот.

Рэдка знойдзеш селяніна, які-б быў супроць kolekтыўнае гаспадаркі.

— Нам, ведаеце, усё роўна. Мы і ў пасёлку жывом амаль што так, як у kolekтыве. Адны машыны, адна праца, і час разьмеркаваны аднолькава.

Пасяльчане, напрыклад, „Чырвонага Дубка“ Покацкага сельсавету, імкнуцца да kolekтыўнае гаспадаркі.

— Званкі вось толькі не спадабаюцца... толькі распрацуешся, а тут званок...

У аднэй з покацкіх хат адразу заўважыў, што ў прывычным, завэндзаным куце няма абразоў. На сьценах — партрэты правадыроў, сельсавецкія аб'явы, прыказы.

Гаспадыня адразу запыркеціла, што я гэтым зацікавіўся.

— Дзівецеся, абразоў няма? — ды гэта-ж Іван мой прысядзілім... дык усё павікідваў, ад людзей нешта няёмка...

— А навошта яны вам здаліся, багі гэтыя?..

— Яно-та сказаць і ня трэба, ну ды ня так, як у людзей...

— Муж-жа ваш камуністы? — запытваюся я далей.

— А як-жа, камуністы... — і ў вачох яе праз знадворнае нездавальненне, я прыркеціў радасныя аганькі...

Вёска Покаць — культурная вёска. Тут сельсавет, партыйныя і комсамольская ячэйкі, трохкомплектная прасторная школа. Спецыяльнае, каменнае памяшканьне для клюбу і хаты-чытальні; моцны, з некалькімі аддзяленьнямі коопэратыў.

Чыстка пярты праходзіла сярод вялікіх сходаў бядняцкага, беспартыйнага сялянства.

Настаўнікам працаваць вельмі добра, больш аддаецца часу на школьную працу, бо ў кампанейскай працы — ячэйкі.

Некалі ў Покаці быў прыгожы двухпавярховы будынак, сямігодка. Ён стаіць яшчэ і цяпер, але ў сярэдзіне ўсё згарэла. Зусёй прыгожасьці засталіся толькі моцныя, ясна-жоўтага колеру сьцены з пустымі праваленымі вачмі-вокнамі. Спаліў яго па неасьцярожнасьці нейкі ляснічы. Гаварылі, што і пагасіць яго лёгка было, і што людзі стаялі навокал у злосьнай інэртнасьці. Любаваліся, як паступова гарэў пакой за пакоем на працягу двух дзён. Пасьля нехта прыяжджаў, агледзеў, склаў каштарыс на рамонт і паехаў. Потым прыяжджалі яшчэ і яшчэ... а ўрэшце, з кожным годам будынак псуецца і развальваецца. І шкада глядзець на гэты сапраўдны вясковы волат, які на вачох ува ўсіх гіне і распадаецца...

Выяжджалі з Покаці гадзін у дванаццаць дня. На рэчцы ляніва цьвякалі пранікі, і стук іх глуха аддаваўся ў цягучым душным паветры. Пад альховымі кустамі, параскіданымі ўсьцяж рэчкі, нецярпліва адмахваўся ад мұх змораныя сыпакотай коні, і яшчэ далёка і доўга віднеўся на ясным фоне блакітнага неба двухпавярховы Покацкі будынак.

Вёска Бабічы.

Вёска Бабічы, таго-ж раёну — ужо далёка ня Покаць. Вялікая, раскіданая бяз сэнсу і парадку па розных закавулачках, вёска ўяўляе сабою старое закінутае месца.

Амаль трыста двароў. Моладзь неарганізаваная, цёмная. На гэтыя трыста двароў, ды яшчэ на столькі-ж у пасёлках — ніводнага комсамольца, ніводнага партыйца. Газэту рэдка сустрэнеш. Няма ні ячэек, ні хаты-чытальні. Ня дзіўны ніколі словы аднаго селяніна, які выказваўся адносна міжнародных падзей:

— Вайна да нас нікая не дабярэцца, хаця і будзе... Вось, скажам, розныя, значыць, войны ваявалі, а ў нас хоць-бы што... Бандыты, праўда, спрабавалі прыходзіць... Свайго бандзёжу (бандытызму) хапала... распусьціліся было, процьма на іх!..

Увечары першы раз знаёміліся з вясковай моладзьдзю.

Душная цёмная ноч. Рыпае гармонік. Усюды аганькі цыгарак. Моладзь забаўляецца. Частка яе танцуе, а частка з усяго размаху ўрываецца ў круг і раскідвае па баках танцуючых. На вуліцы мат і лаянка. Пачалі сароміць іх, ставілі ў прыклад Покаць, гаварылі аб покацкай моладзі.

— Хто вы такія? — запытаўся ў нас нейкі высокі хлапец. — Мы вас, здаецца, сюды ня гукалі?.. Можаче ўбірацца...

— Эх, фуліган, ты фуліган — пачулася некалькі галасоў, — ідзі прасьпіся.

— Хто, хто гэта сказаў? — крыкнуў ён зноў высунуўшыся з цемні.

— Ну, я сказаў, а што?..

Моцны, аздоблены шматлікімі паверахамі мат, і ўрэшце агульная свалка.

Ледзь разбаранілі пры дапамозе с/савету.

На вялікі жаль, нельга было разьвярнуць тут якую-небудзь працу. Дзень — заняты, адпачынкаў няма. Увечары-ж сабраць моладзь цяжка. Сходкі адбываюцца бяз моладзі, а калі і ёсьць невялікая частка — інэртна. Школа на самым краі вёскі. Яшчэ некалькі крокаў уперад — і шырокае жаўтаватае поле, бязьмежныя аўсы, грэчкі, бульбы... Двое настаўнікаў, такіх-жа ціхіх, як і вёска. І ціха жыцьцё цячэ, у строгай плянаваньці складаюцца адна на адну непрачытаныя газэты „Учительская“ і „Савецкая Беларусь“...

Увечары нам трэба было дастаць якой-коlechы ежы. Коопэратыўная крама была ўжо зачынена. Заставалася адно пайсьці да вясковага кулака. Вялікі двор, шчыльна абгароджаны, сад, вульлі. На дварэ калодзеж. Усюды жывёліна і птушына. А сам гаспадар Ёльля, — босы, у каравай палатнянай кашулі, перад вокнамі віў вяроўку.

— Статыстыкі зьявіліся?.. — Я чакаў... Чым магу служыць?

— Купіць-бы ў вас што-небудзь трэба-б было...

— Можна.

Ён пачухаў пад вокам і дадаў:

— Эйш, зараза, куды падцэлілася пчалёха, пад самае вока стрыкнула, глядзець нельга.

— Гэта вашы пчолы каня зарэзалі? — запыталіся мы, чуўшы раней пра гэтую справу.

— Ды якое там к чорту, мае? Ну, зьелі. Ляцелі — селі. Трыста сігнёў ад маіх калод было, дык што на іх пчолах напісана, што яны мае?.. Ішоў дожджык, ну яны, значыць, злосныя былі... Там і конь такі, бярвяно трухлявае... Яму-б багчы куды, а ён толькі хвостом памахвае... — кулак злосна плюнуў. — Ну, пчолы канешне ўгробілі як полыгаецца... І гаспадар такі, Сыцёпка гэты, яшчэ ў суд падае...

Галодным, нам ужо надакучыла яго слухаць.

— Дык як наконт сала ў вас будзе?

— Пасьці што можна... Рубель хунт.
— Дарагавата...
— Пашукайце дзешавей.
— А яйкі ёсьць у вас?
— Не, яйкі мы самі кушаем... З масілцам калі заскварыш, я не ўважаю сала... яно ня смашнае.
— Канешне, — згадзіліся мы, з нецярплівасьцю пазіраючы на куплены апэтытны кавалак.

Над вёскай мутны неспакойны месяц. Дні ветраныя, і такія-ж ночы: цьмяныя, сьвежыя. Супроць школы — стары, абімшэлы вятрак. У нявыразнай цемні крыльлі яго здаюцца надзвычайна вялікімі і нязграбнымі. Пад самым ветраком — хатка каваля, маленькая, чорнай казюлькай.

Сёньня, у нядзелю тут шум і гам. Спраўляюць банкет, якіх зьлічыць нельга колькі адбываецца ў Бабічах. Месцам сплыву зьяўляецца заўсёды хатка каваля. У яго вялікая сям'я, цесная хата, але сам ён вельмі вясёлы чалавек і любіць выпіць. Грошы для яго — нуль. Ад выпіўкі ніколі не адмаўляецца і жонка.

З каваліхай некалькі разоў па-суседзку спрабавала гаварыць настаўніца:

— Пёкла, дзеці твае босыя і голыя ў школу ходзяць, а ў вас што ні вечар — гулянка. Што вы сабе думаеце!?

— А-а-т, я маладосьць сваю пражыла ні жыцця, ні шчасця ня бачыўшы, ніколі ня гуляла, дык хоць цяпер душу адвяду...

Ноч цямнела. Спалоханы месяц загубіўся недзе ў шэрані хмараў, і неадкуль з-за праслаў, з лазьняку даносіліся пужлівыя шолэхі. Вёска даўно ўжо спала, і толькі з асьветленай хаткі каваля выходзілі вясёлыя людзі. Яны некаторы час сьпявалі каля хаты, потым падзівіліся на месяц і шумна расьцякліся па цёмных закавулачках...

Дні халадзелі. Раніцы былі сонечныя, бадзёра-сьвежыя. Мы ўжо скончылі і Бабічы і бабіцкія пасёлкі. Хадзілі туды некалькі дзён, заходзілі ў кожную хату. Пасяльчане жывуць бедна. Тая-ж трохпалёўка, цераспалосье, а ўтварыліся многія пасёлкі яшчэ ў 1921 годзе.

Усюды гола.

Хаты на пасёлках Мікольск і Нова-Мікольск збудаваліся цугам па адзін бок дарогі, пад абвеі халодных вятроў. А далёка, як глянуць — пустое і сумнае іржышча, кусты арэшніку.

На запытаньні нашы, колькі трацяць сяляне на „іншыя прадукты жыўленьня“, — амаль адзін адказ — 3 рублі ў год.

— Купляем можа адзін хунт цукру, солі на які рубель.

Да коопэратыву (Бабічы) вёрст 5-6. Пайшчыка ніводнага.

Ёсьць яшчэ ў Бабічах адна вельмі дзіўная сэкта. Яна не сябруе з астатняю сялянскаю масай, жыве замкнёна, зьбіраючыся часамі ў цёмнай малельні. Дзяўчыны-сэктанткі, жнучы, сьпяваюць „бажэсьцёвонныя песьні“. Даваць адказы па перапісу дынамікі с/гаспадаркі катэгорычна адмовіліся. Уцякалі, замыкалі хаты. Расьпісацца дзе-небудзь — сэктант ніколі не расьпішацца.

Былі выпадкі, калі прыходзілі на імя якога-небудзь сэктанта грошы — яны ішлі назад, бо ў атрыманьні іх трэба было расьпісацца...

Ехалі з Бабіч гадзіне а 8 раніцы.

Сонечнае і ядранае раньне радавала і прыемна нагадвала аб сканчэньні працы і блізім Гомелі. Яшчэ раз праплыла перад вачмі Покаць, потым прыгожы, напалову вырублены дубовы лес. Там распалажыліся цыганы і каля кожнага шатра курыўся сіняваты дымок...

А крыху далей, за вёскай Залесьсе, паказаўся Чачэрск, месца нашага прыпынку, абкружаны зялёнымі купаламі садоў і дрэваў, з шэрай, даўно знаёмай ратушай.

Халодны асеньні Сож, хвалюючыся, далёка сінеў сярод скошаных пажоўклых сенажацый.

Гомель, 17/IX- 29 г.

Ю. Лапіцкі.

Па балотах Чачэрскага раёну.

Нататкі культуртэхніка.

Перашоўшы на левы бераг р. Чачоры, па прыгожай няроўнай мясцовасьці цягнецца стары шлях з м. Чачэрску на Рагачэў, а ўздоўж шляху зьмейкай уецца, двойчы перасякаючы яго, невялікі ручай, які ўпадае ў р. Чачору каля м. Чачэрска. Па шляху ўздоўж ручая з поймай балот разьмясьціліся пасёлкі Міхайлаўскі, Пятроўскі, Гарадок, колгас „Адзінства“, в. Глыбочыца і інш.

Балоты па р. Глыбочыца нізіннага тыпу грунтавога, напорнага папаўненьня, створаныя з крыніц і зарастаючых вадазбораў, сьляды якіх можна бачыць у форме існуючых глыбокіх „вокнішч“, абголеных і цяпер альбо зацянутых пластам торфу ў 50—70 см. Адно такое схаванае „вокнішча“ выяўлена пры капаньні канавы. Чалавек, які капаў гэтае месца, нечакана праваліўся ў нейкае бяздоньне і ратаваўся толькі тым, што затрымаўся на рыдлёўцы. Цяпер гэтая яма з невялікім жаралом, ня больш 1 арш., зьзяе на дне канавы, напоўненая празрыстай вадой: жардзіна даўжынёю больш за 4 арш. хаваецца ўся цалкам, прычым жардзіна хаваецца ня толькі простаўна, але і ва ўсе бокі, адкуль можна думаць, што схаванае „вокнішча“ зьяўляецца невялікім вадазборам, які пашыраецца зьверху ўніз у выглядзе вялізнага гарлача ці карафы з заткнутым коркам.

У вадазборы балота багатыя глебы—лёсавыя суглінкі, часткова развораныя, часткова пад зьмешаным лесам Чачэрскага лясьніцтва. Мясцовасьць—рэзкі контраст з паўднёвымі і паўднёва-заходнімі палескімі раёнамі Гомельшчыны: характэрны морэнавы ляндшафт з вельмі разьвітым рэльефам, з значнай розьніцай вышыні і значнымі папарочнымі і прадоўжнымі ўхіламі, што дае ў перспэктыве поўную магчымасьць рэгуляцыі р. Глыбочыцы і асушэньня балот пры дапамозе канаў і розных спосабаў дрэнажу.

Усяго ў даным вадазборы ёсьць каля 700 га балот, у тым ліку каля 400 га ў веданьні Чачэрскага лясьніцтва. Між землекарыстальнікамі гэтая балотная тэрыторыя разьмеркавана невялікімі дзялянкамі да 15 га і скарыстоўваецца, як сенажаці і выганы, што сьведчыць аб досыць інтэнсыўным скарыстаньні балот. Але насяленьне не абмяжоўваецца натуральным скарыстаньнем балот, але імкнецца да вышэйшых форм

іх експлёатацыі: з ініцыятывы пасёлку Міхайлаўскага ў 1928 годзе пачалі скарыстоўваць торф на ўгнаенне. Вынікі былі вельмі добрыя: жыта на торфе дае ўраджай ня горшыя чымся на пагнойку. Пасёлкі Міхайлаўскі, Пятроўскі, Гарадок, в. Глыбочыца пачынаюць „біць“ канавы па балотах,—у выніку некаторая плошча, якая раней была недаступнаю, зрабілася добрым выганам, але з прычыны адсутнасці тэхнічнага кіраўніцтва пры капаньні канаў і без выканання элементарных законаў гідратэхнікі, шмат канаў праведзена няправільна і слаба працуюць. Апрача гэтага, ручай Глыбочыца не паўсюды можа прыняць, увабраць гэтыя канавы і вымагае рэгуляцыі. Насяленне падзвычайна цікавіцца інтэнсыўнай мэліярацыйнай балот, што можа бачыць з такога факту. Калі я прыехаў на пасёлак Міхайлаўскі і прапанаваў заклаўсяці на балоце дзялянку штучнага лугу, усё насяленне пасёлка паставіла арганізаваць для гэтага нядзельнік, адклаўсяці на 2 дні пачатак касавіцы і зараз-жа распачаць працу; пад кіраўніцтвам культуртэхніка зрабілі каток, сьсеклі і зьвезьлі куп'ё, выкапалі канаву, узаралі балота і праз 3 дні на месцы купчастага крынічнага балота красаваўся гладкі, укотаны засеў штучнага лугу. Уся праца, а таксама ўсе матар'ялы для яе: насенне, ўгнаенне і інш. набыты за кошт насялення.

Пасьля гэтага прыходзіў прадстаўнік пас. Гарадка і прасіў заклаўсяці такую самую дзялянку і ў іх, але агляд дзялянкі паказаў, што інтэнсыўныя мэліярацыі ў тым месцы балота немагчымы бяз зьніжэньня роўню р. Глыбочыцы.

У далейшым неабходна згуртаваньне ўсяго насялення гэтага вадзбору ў мэліярацыйныя т-вы і выдача доўгатэрміновага крэдыту на рэгуляцыю р. Глыбочыцы, асушэньне балотнай плошчы і культываваньне яе пад луг і выган.

На пасёлку Міхайлаўскім ужо арганізуецца мэліярацыйнае т-ва, памячаюць узараць трактарам 5 га балота і заклаўсяці штучны луг.

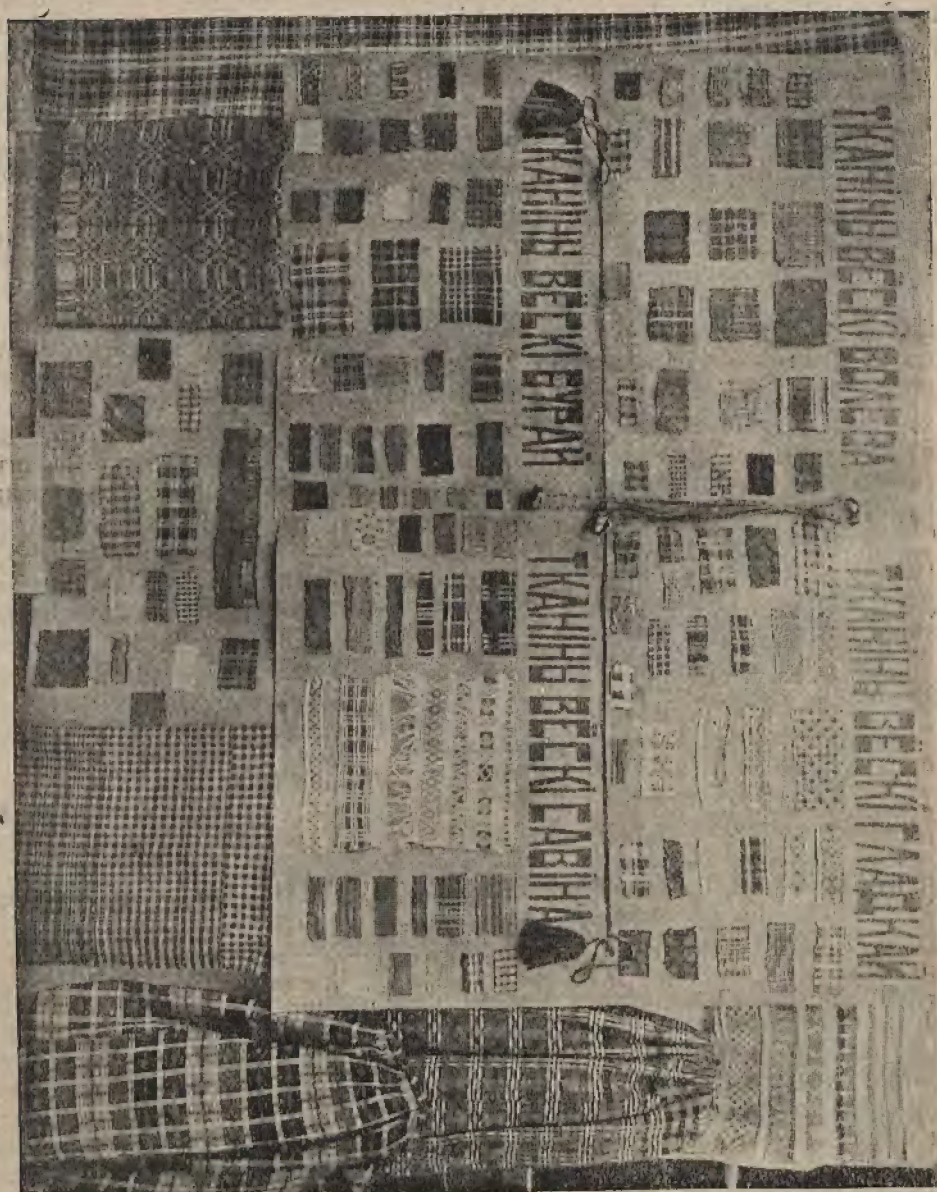
М. К.

Заметка да вывучэньня сялянскай адзежы Дубровеншчыны.

Красная Горка і Малое Бахава знаходзяцца км на 12 ад м. Дуброўны першая і каля 10—другое. У Дуброўне ёсць ткацкая фабрыка. Красная Горка—пасёлак з былой вёскі Вялікага Бахава, заселены сялянамі. Малое Бахава—невялікі засьценак заселены шляхтай. Мясцічка зрабіла і робіць значны ўплыў на ўвесь быт наогул, і адзежу прыватна гэтых абедзьвюх вёсак. Насельнікі Малога Бахава паддаліся гэтаму ўплыву ў непараўнальна большай ступені, чым насельнікі Краснай Горкі. Асабліва гэта можна сказаць пра адзежу бахаўскіх, якая, паміж іншым, спрадвеку пераймала гарадзкія формы адзежы са спазьненнем у модзе на год дзесяць. Разам з тым, гарадзкому ўплыву больш паддалася сьвяточная адзежа, як бахаўскіх, так і краснагорскіх. Пры гэтым адзежа бахаўскіх у пэўнай меры ўспрыняла на сябе ўплыў ня толькі матар'ялаў, але і крою, у той час як у адзежы краснагорскіх гарадзкі крой пераймаецца непараўнальна павальней.

Галоўным матар'ялам для вырабу адзежы ў абедзьвюх вёсках зьяўляецца льняная тканіна—*порт*, суконная—*сукно* і мяшаная з суконных і парцяных пітак—*шарачок*. І порт, і сукно і шарачок бываюць або танейшымі або грубейшымі, ды аднакаляровымі або шматкаляро-

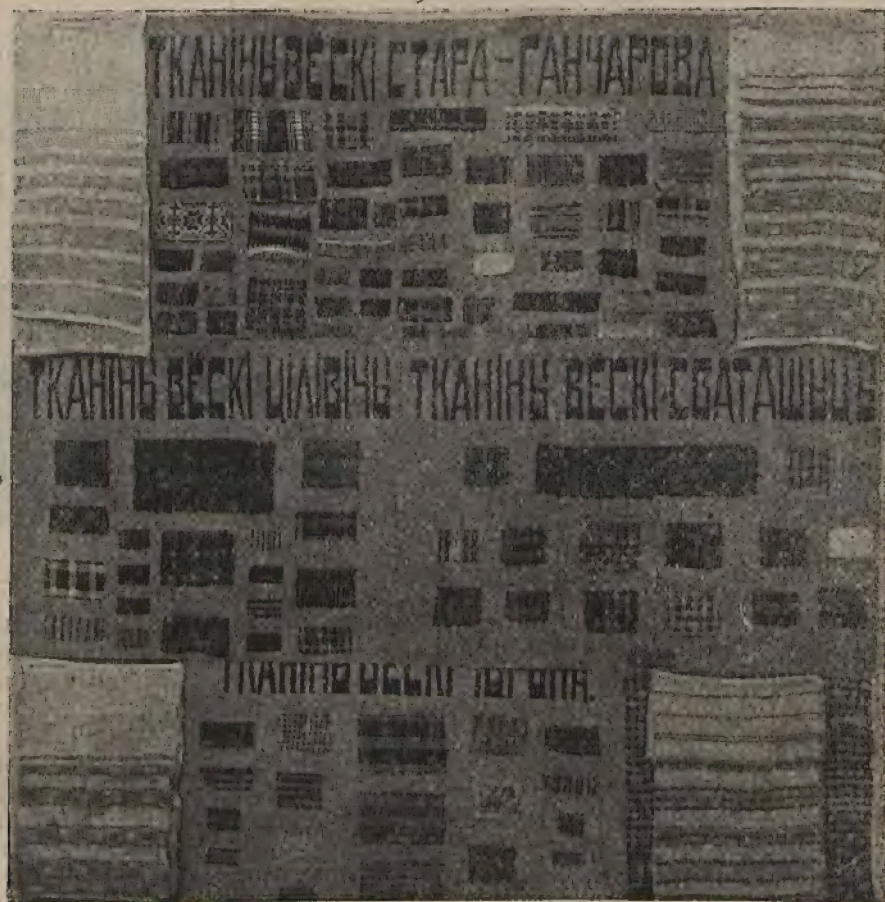

Колекцыя тканін Дубровенскага музея.

вымі. З часьцей ужываных колераў трэба адзначыць шэры, чорны, сіні і чырвоны. Колер тканіны атрымліваецца ад ужывання натуральных ці фарбаваных пітак пры тканьні, ці ад фарбавання ўжо гатовай тканіны. І аднакаляровая і шматкаляровая тканіны могуць быць *гладкімі*, бяз узору і *ўзорыстымі*, з пэўным орнамантам. Орнамент на ўзо-

рыстай тканіне амаль выключна геомэтрычны, і толькі на пасыцілках ды вышыўках сустракаецца расьлінны. Гурток краязнаўства Дубровенскай сямігодкі сабраў колекцыю сялянскай тканіны раёну з самымі рознастайнымі ўзорамі, якія ёсьць і ў Краснай Горцы і ў Малым Бахаве. Для лепшага ўяўленьня прыводзім тутакі дзьве фотграфіі з часткі гэтай колекцыі, што зьмяшчаецца ў школьным музэі Дубровенскай сямігодкі. Усе адмены мясцовай тканіны вырабляюцца самімі на-

Колекцыя тканін Дубровенскага музэю.

сельнікамі Краснай Горкі і Малога Бахавы. Поле ўрабляюць і лён сеюць мужчыны. Лён рвуць, адбіваюць, мочаць ці сьцелюць, мнуць, трэплюць, прадуць ніткі, снуюць, ткуць і беляць жанчыны. Жанчыны-ж стрыгуць авец, скубуць, чэсуюць і прадуць воўну, ды ткуць сукно. На шарачок ідзе аснова парцяная і ўток суконны. Сукно, а часта і шарачок валяць жанчыны, часамі з мужчынамі, дома. Радзей вязуць валіць у сукнавальню.

Шыюць бялізну, андаракі і д. т. п. таксама самі жанчыны дома. Кажухі, армякі і д. т. п. аддаюцца шыць часьцей за ўсё тутэйшым краўцом-мужчынам, спэцыяльная падрыхтоўка якіх мала выперадзіла ўмецтва гаспадынь.

Саяноў няносяць і, паводле слоў Ганны Клемянковай Карневых з Краснай Горкі, не насілі. Але яна бачыла саяны і кажа, што саян зьяўляўся спалучэньнем спадніцы і кабата.

Прадуць жанчыны на звычайным *калаўроце* з кудзелі, якая прывязана да *прасьніцы*. Апошняя складаецца з *стаяка* і *дзяржаньня*. Сярэдні стаяк прадстаўляе сабой лапату памерам каля 20 см. на 40 см., якая вузкім дзяржаньнем даўжынёй каля 49 см. прымацавана да про-

Адзежа жанчын з Краснай Горкі.

стастаўнага ёй уласна дзяржаньня. Апошняя прадстаўляе дошку шырынёй каля 12 см. на стыку з дзяржаньнем, 17 см.—на супроцьлеглым канцы і даўжынёй 80 см. Дзяржаньнем прасьніца ставіцца на *лаву* або *зэдаць* і на яго садзяцца. К стаяку кудзеля прывязваецца аборакай і ўгары абвязаецца хусткай.

У Малым Бахаве заўважаны наступныя асаблівасці. Спадніца часамі шыецца ў чатыры палы са складкамі ўгары, але з *лобам*, г. зн. без закладак сьпераду. Лоб бывае шырынёй каля 19 см. На адным картонным гузіку. Ткана ў два ніты ўзорам—*градачкамі* з рознага колеру нітак: сіняй, жоўтай, чырвонай і белай удоўж і ўпоперак. Саяном тут завуць валены андарак.

Хусткі тутака ёсьць вязаныя кручком і трохі падваленыя дома-ж. Памер—каля 130 см. на 150 см.

Па Дубровеншчыне яшчэ не апісана тэхніка падрыхтоўкі і апрацоўкі лёну і воўны, тэхніка прадзення, ткацтва, шыцця і г. д., не паказана месца пэўных элементаў адзежы ў мясцовых вераваньнях і звычаях і спосабы ўжываньня адзежы, ня высьветлена дасканала розніца паміж „шляхоцкай“ адзежай Малога Бахавы і „мужыцкай“ Краснай Горкі, ня вывучаны новыя формы адзежы і яе матар’ял, якія прыходзяць з гораду, ня вычарпаны ўвесь матар’ял і г. д. Таму вельмі трудна зрабіць якія-небудзь вывады адносна дапамогі новым матар’ялам і формам у іх змаганьні са старымі, менш выгоднымі і менш зручнымі. Усю гэтую працу павінны выканаць мясцовыя краязнаўцы, якія зьбіраньнем свайго Дубровенскага музэю давалі сваю здольнасьці ў краязнаўчай справе.

В. Глацёнак.

Некаторыя з помнікаў Асьвейскага раёну.

(Полацкая акруга).

Яшчэ ў 1924 г. Камісіяй па ахове помнікаў былі дасланы раёнам анкеты па выяўленьні і ахове помнікаў мясцовай гісторыі, прыроды і культуры. Адсутнасьць на мясцох (Асьвейшчыне) спачатку пэўнай арганізацыі, якая-б зацікавілася гэтым пытаньнем, а потым слабая падрыхтаванасьць заснаваўшыхся краязнаўчых арганізацый, прымусілі напэўна доўгі час Камісію па ахове помнікаў чакаць адказу. Але ў сучасны момант ужо ёсьць, хоць праўда і невялікая, мажлівасьць падзяліцца сваімі дасягненьнямі ў гэтым напрамку.

Задачай наступных радкоў і будзе зьяўляцца азнаямленьне чытача з некаторымі помнікамі Асьвейшчыны, а менавіта тымі, якія да сучаснага моманту больш-менш захавалі свой твар і якія яшчэ моцна жывуць у думках вакольнага насельніцтва.

Стварэньне больш поўнага і ўдасканаленага малюнку помнікаў раёну — задача будучыны, якая і павінна ўвайсьці ў плян працы раённага краязнаўчага таварыства.

Зьмешчаная ніжэй схэматычная карта гістарычных помнікаў Асьвейшчыны дае нам малюнак месц гістарычных падзей далёкай мінуўшчыны раёну.

Перад нашымі вачыма на гэтай карце адчыняецца найбольш буйная група помнікаў, якая адзначана на карце квадрацікам і якая ў насельніцтва захавалася пад назвай „Гарадок“; далей ідзе група помнікаў, якая мае розныя назвы, як „Літоўка“, „Княгініна Гара“, якія маюць аднолькавае месцараспаляжэньне зьвязанае з гарамі і нарэшце, трэцяя група самая дробная па разьмерах і самая вялікая па колькасьці — гэта група курганоў.

Выяўленьне твару кожнае з гэтай групы і будзе зьяўляцца нашай задачай. Зараз-жа пяройдзем да разгляду больш буйных і відавочных крыніц культуры, як „Гарадок“ і „Урагаўскі Гарадок“.

Гарадок.

Помнікаў з назвай „Гарадок“ у Асьвейскім раёне сустракаецца некалькі, але шмат якія з іх ужываюць адначасова з назвай „Гарадок“ і пабочную назву, як напрыклад, „Урагаўскі Гарадок“, „Дуброўскі Гарадок“ і інш. Апошнія дадаткі да асноўнай назвы, як відаць, паходзяць ад назвы тых вёсак ці сёл, каля якіх распаложаны помнікі. Той „Гарадок“, аб якім тут ідзе гутарка, мясцовым насельніцтвам завецца проста „Гарадком“. І толькі часам ад іншых працаўнікоў можна пачуць назву „Латыгаўскі Гарадок“. Гэтая назва паходзіць ад вёскі Латыгава, якая ляжыць ад яго ўсяго каля 2-х кілёмэтраў. Дабрацца да „Гарадка“ ня зусім проста. Распалажэньне яго ў лесе, водаль ад вёсак і буйных шляхоў робіць яго захаваным і далёка ня кожнаму вядомым. Напэўна, лепш будзе выбраць сабе такі кірунак да яго. Папаршае, дабрацца па Асьвейска-Полацкім тракту да вёскі Латыгава, якая знаходзіцца ў 13—14 км ад Асьвеі. Адсюль ужо застаецца ўсяго каля 2-х км, але па вельмі нятрапнай дарозе. Вось чаму лепш

Глеба рыхлая і пескаватая, пакрыта ялыным і ў многіх мясцох скапана лісавымі норамі. На схілах расьце дробны хвойнік з прымешкаю бярозы і ліпы.

Супроць „варот“ на балоце ёсьць яма — у $\frac{3}{4}$ мт. у папярочніку і ў $1\frac{1}{2}$ мт. глыбінёй, яна напоўнена вадой і мае цвёрдае дно. Ці гэтая яма зьяўляецца тым калодзежам, пра які расказваў лезахват ці не — сказаць цяжка.

Раскопак ніколі не рабілася — і да гэтага часу няма ведама, што ў „Гарадку“ знаходзіцца.

Урагаўскі гарадок.

Ні адзін з помнікаў Асьвейшчыны так рэзка не вызначаецца сярод акружаючай мясцовасьці, як Урагаўскі гарадок. Шмат у чым гэтаму спрыяе сама мясцовасьць. З двух бакоў да яго даходзіць вялізнае балота, а за ім ня меншае Асьвейскае возера, а з іншых двух бакоў чыстае поле. Гэта робіць кругагляд поўнасьцю адчыненым ува ўсе бакі, а „Гарадок“ выглядае паднятым у гару.

Распаложаны ён на адлегласьці 1 км. ад вялікага тракту з Асьвеі ў Пустэльнікі і Замошша, а таксама недалёка і ад вядомага досыць вялікага Асьвейскага возера з паўднёва-заходняга боку на Урагаўскім полі. Бліжэйшая вёска да яго будзе Урагава, ад якой ён напэўна і атрымаў дадатковую назву.

З боку ён напамінае форму ўсечанага стажка, мінімальная вышыня якога 10 мт., а максымальная — 16 мт. Схіл мае вельмі круты, напэўна градусаў у 45. Узабрацца можна толькі чапляючыся за траву.

На захадзе схіл значна меншы, бо тут „Гарадок“ злучаецца з грэбляй, якая цягнецца далей ад яго на захад і зьяўляецца як-бы мяжой паміж палямі і балотам.

Верхняя пляцоўка „Гарадка“ мае форму няправільнага эліпса, большая вось якога з усходу на захад будзе каля 64 мт., а з поўдня на поўнач — 36 мт. Глеба верхняга слою досыць рыхлая і складаецца з чорназему, парослая травой і дробным альховым хмызьняком. Адкосы (схілы) зарасьлі травой.

Раскопак тут ніхто ніколі не рабіў і рэчаў ніякіх на ім знойдзена ня было.

Старыя мне аб ім перадаюць, што нібы „Гарадок“ утварыўся ў выніку бойкі Кацярынінскага войска з палякамі, а паводле апавяданьняў іншых ён зьяўляецца астаткам французскай вайны.

Анкетны, праграмы і інструкцыі.

Тлумачэнні да анкетны ў справе эканамічнага раёнавання БССР.

Агульныя ўвагі.

1. Эканамічнае раёнаванне, правядзенне якога Саўнаркомам БССР даручана Дзяржплану БССР і Беларускай Акадэміі Навук, мае на мэце падзел тэрыторыі Рэспублікі на вытворчыя раёны, у якіх будуць арганізоўвацца буйныя савецкія або калектыўныя гаспадаркі на базе суцэльнае калектывізацыі, і вызначэнне кірунку спецыялізацыі гэтых раёнаў. Для гэтых мэт неабходна шмат навуковых ведаў аб кожным раёне і сельсавеце, якіх дагэтуль яшчэ навукаю не сабрана. З мэтай хоць часткова сабраць патрэбныя весткі БАН пры дапамозе ўсіх краязнаўчых арганізацый праводзіць гэты анкетны дослед.

2. Анкетным доследам трэба ахапіць усе без выключэння сельсаветы БССР. Калі ў якім з сельсаветаў няма краязнаўчага гуртка, раённае краязнаўчае таварыства даручае запаўненне анкетны персональна каму-небудзь з сваіх сяброў або наогул з найбольш падрыхтаваных працаўнікоў, якія добра ведаюць мясцовасць.

3. Пры запаўненні анкетны палагацца на веды аднаго толькі чалавека ня варта. лепш будзе сабраць краязнаўчы гурток, або сход мясцовых краязнаўцаў і запоўніць анкету калектыўна: Работу, аднак, трэба выканаць тэрмінова, бо раёнаванне нельга адцягваць. Затым, калі ня можна сабраць усіх краязнаўцаў, анкету запаўняе хто-небудзь адзін, сабраўшы весткі, якіх ён сам ня мае, праз роспыт.

4. Адказы просім па магчымасці пісаць атрамантам, лічбы як мага выразней.

5. Калі даюцца прыблізныя і няпэўныя лічбы, іх трэба падкрэсліць хвалістай рысай (~~~~~). Лічбы наогул трэба даваць за 1928/29 г., які ўжо закончыўся і аб якім гэтыя лічбы ўжо можна дастаць у сельсавеце, у коопэрацыі і г. д.

6. Адказваць на запытанні трэба падрабязна. Калі на праграме месца не хапае, укладайце аркуш паперы і там давайце больш абшырныя адказы, ставячы пры іх № разьдзелу і запытанья.

Да разьдзелу 1 — аб энэргетычных рэсурсах.

а) *Торф* зьяўляецца асноваю электрыфікацыі ў Беларусі, а пасля меліярацыі дае дужа добрыя ўмовы для сельскае гаспадаркі. Тым часам мы яшчэ ня маем карты тарфовішчаў і ня ведаем, якое пры-

значэньне можна даць балотам тых ці іншых раёнаў. Аб характары тарфовішчаў можна злажыць сабе ўяўленьне паводле расьліннасьці. Затым трэба на гэты пункт звярнуць увагу і адзначыць, што пераважна расьце ў балоце — белы мох, зялёны мох, асака або чарот, хвойка, лаза ці алешнік.

Аб глыбіні тарфовішчаў трэба даць толькі прыблізныя весткі, і то тады, калі яны ўжо вядомы. Месцазнахаджэньне адзначаць, напр. гэтак: ля вёсак Залесься (2 км.), Курыцічы (1½ км.), Востраў (1 км.). Адлегласьць бярэцца толькі да бліжэйшага краю балота. Калі плошча балота невядома — напішаце яго найбольшую даўжыню і шырыню, напр., 10×1½ км.

б) *Вада*. Трэба высветліць магчымасьці скарыстаньня вадзяной энэргіі мясцовых рэк. Перад усім даюцца весткі аб існуючых або існаваўшых раней вадзяных млынох, крупадзёрках, валюшах і г. д. Адказы могуць быць такія: р. Сьвіслач — Вяснінскі млын і валюш — ля в. Баравой (2 км.) — 2 колы — 3,5 мэтры — 9 месяцаў — 200 г.

Вышыню падпору вады трэба адзначыць хаця-б прыблізна, вымераўшы звычайную розьніцу роўню вады па адзін і па другі бок грэблі.

Аб магчымасьцях лепшага скарыстаньня вадзяной энэргіі трэба даць толькі меркаваньні мясцовых працаўнікоў. Ніякіх для гэтага спэцыяльных досьледаў правесьці адразу нельга. Аднак, варта адзначыць асаблівасьці берагоў і русла рэк — як хуткае цячэньне, парогі і г. д. Гэта дасьць магчымасьць спэцыялістым меркаваць аб магчымасьцях разьмяшчэньня пабудовы новых гідраўстановак.

Разьдзел II. Сыравіна мінэральная.

З мінэральнай сыравіны ўвагу трэба звярнуць на ўсе па магчымасьці карысныя выкапні, якія ўжо вядомы краязнаўцам. Асаблівую ўвагу звярніце на гліны, якія ўжываюцца насельніцтвам для розных патрэб. Кялі ёсьць карысныя выкапні, не пералічаныя ў сьпісе, іх трэба дапісаць зьнізу. Пажадана сабраць і ўзоры выкапняў для раённага краязнаўчага музэю.

Плошча, на якой залягаюць выкапні,значаецца толькі прыблізна, таксама і таўшчыня пласту, як яе заўважылі ў часе капаньня калодзежаў, ям і г. д. Аднак, калі ёсьць больш дакладныя весткі, — трэба паведаміць аб іх.

Разьдзел III — аб прыродных умовах земляробства мае на мэце высветліць асаблівасьці рэльефу, глеб і клімату данага с/савету і яго паасобных частак. Людзі, якія знаюць добра мясцовасьць, лёгка ўспомняць ваколіцы важнейшых вёсак і частак с/савету, будову іх паверхні і глебы. Усіх вёсак пералічаць тут ня трэба, а толькі характэрныя для розных частак с/савету.

Пытаньні аб розных сельскагаспадарчых расьлінах дапамогуць выясьніць прычыны існуючага кірунку палёвае гаспадаркі і магчымасьці яго зьмены; гэтыя магчымасьці залежаць нярэдка ад асаблівасьцяў глебы і клімату, якіх ніхто дагэтуль добра не вывучаў. А тым часам іх трэба мець на ўвазе пры складаньні севазвароту ў калектыўнай гаспадарцы.

Разьдзел IV. Таксама, ведаючы мясцовасьць, ня цяжка адказаць на даволі важнае пытаньне, з чаго пераважна жыву сельсавет і яго паасобныя вёскі, з якой гаспадарчай галіны або з якіх промыслаў атрымлівалі яны свой асноўны грашовы прыбытак. Гэтая спэцыялі-

зацыя паасобных частак с/сав. будзе гаварыць нам аб тых спосабах, якімі сялянская гаспадарка прыстасоўвалася да мясцовых прыродных, эаіномічных і гістарычных умоў дый адначасна дасць нам звязную, сумарную характарыстыку с/савету. Неабходна пералічыць па магчымасьці ўсе важнейшыя паселішчы с/савету — саўгасы, колгасы, вёскі, групы хутароў і г. д., якія існавалі ў 1928-29 годзе. Калі няма вестак аб тых ці іншых важнейшых паселішчах, трэба іх успамянуць у канцы табліцы. Калі розныя соцыяльныя пласты вёскі мелі розную спэцыялізацыю, трэба назву вёскі напісаць проці кожнае спэцыяльнасьці, падкрэсьліваючы яе, як сказана ў увазе да табліцы аднэй або дзьвюма рыскамі.

Весткі аб контрактацыі і загатоўках трэба атрымаць у прэзыдыуме с/савету, а таксама — непасрэдна ў загатоўчых арганізацыях (Дзяржгандаль, коопэрацыя і інш.). Весткі аб малочных арцелях пажадана сабраць непасрэдна ад іх саміх, дый разам з імі высветліць і пытаньне аб прадукцыйнасьці жывёлы. Аб завозе сельскагаспадарчых прадуктаў даведацца ў коопэрацыі.

Разьдзел V — мае на мэце падсумаваць работу, якая праведзена на мясцох у справе арганізацыі вытворчасьці буйных колектыўных і савецкіх гаспадарак і якую неабходна дэталёва ўлічваць пры раёнаваньні. Адказы на пытаньні трэба даваць магчыма больш падрабязныя. З абагуленых будынкаў трэба паказаць толькі тыя, якія маюць быць прыстасаваны для патрэб колектыўных гаспадарак на даўжэйшы час і ня пісаць аб звычайных дробных сялянскіх будынках.

Галоўны кірунак спэцыялізацыі пісаць так, як ён офіцыйна прыняты (напр., льняна-малочны, садовы, збожжавы, мясны і г. д.).

Севазвароты пажадана даць на ўсіх існуючых і запраектаваных буйных гаспадарках (савецкіх і колектыўных); калі некалькі севазваротаў у аднэй гаспадарцы — адзначыць. Пісаць трэба спачатку назву севазвароту, далей парадак чаргаваньня расьлін (прыкл. 4-палёўка прысядзібная: *бульба* — *ячмень* — *канюшына* — *жыта*). Расьліну, пад якую кладзецца гной, ставіць на першае месца, або ў кожным разе падкрэсьліць.

А. Смоліч.

Х Р О Н І К А.

1905 год на Гомельшчыне.

(Гомель, Дзяржаўны Музей).

Выстаўка адчынена ў дзень 25-гадовага юбілею „крывавай нядзелі“.

Экспанавана ў арыгіналах надпольнага друку, фотаздымках, партрэтах мастацкіх карцінах, арыгіналах надгробных істужак. Усё гэта ўзглаўляецца на версе чырвоным сыягам — помнікам 1905 году, са сьцёртым, ледзь бачным, надпісам „Долой самодержавие“.

Рэволюцыйна-рабочы рух прадстаўлены з 1894 году. Гомель, у мінулым невялікі горад з дробнай, пераважна рамесніцкай прамысловасьцю, уступіў у арганізаваную рэволюцыйную барацьбу з капіталізмам і самаўладствам значна пазьней за іншыя буйныя прамысловыя гарады.

1894 год. Пад уплывам арганізаваўшагася гуртка ў Менску арганізуецца гурток і ў Гомлі. 12 чалавек рабочых і інтэлігентаў — першыя ўдзельнікі. А. Поляк, В. Вальфсон і іншыя лідэры рабочага руху ў Гомлі прадстаўлены ў фотаграфічных павялічаных партрэтах. Тут-жа, побач праграма гэтага гуртка: голая адукацыя: матэматыка, хэмія, Талстой, Дарвін, Бокль...

1895—1897 гады. Дыяграма росту гуртка—12—30—60 чалавек. Нарэшце, у 1897 годзе пералом: з гурткоўшчыны перабудоўваюцца на рэйкі масавасьці, замест гуртка—Гомельская С.-Д. група, разрозненыя рабочыя арганізоўваюцца ў цэхі, пры апошніх—касы барацьбы, у рабоце замест голай адукацыі ўжо перамагае арганізацыя рабочых для барацьбы, на першых кроках—толькі эканомічнай. Група ўжо не „падцягвае масу да сябе праз гурткоўшчыну“, а ідзе ў масу, арганізоўвае яе.

У гэты-ж час зьяўляецца і арганізацыя Бунду. Работа С.-Д. групы з гэтага часу характарызуецца ўжо сутычкамі з гэтай нацыялісцкай, дробна-буржуазнай арганізацыяй. Гэты час экспанаваны на выстаўцы ў арыгіналах першых проклямацый, надрукаваных на гектографе, фотаздымках, адбітках, вынятках і інш.

1899—1901 гады. Расправа Зубатава з рэволюцыйным рухам Гомельшчыны. На

выстаўцы партрэты заарыштаваных: Цэйтлін, Файнштэйн, М. Маршоў, Шадоўскі, Гезенцвей, Шолом-Левін і інш.

1901—1902 гады ў проклямацыях „к рабочым“, „к рабочым Н. Белицы“ і ў фотоздымках.

1903 год. Канец жніўня і пачатак верасня. У Гомлі паліцыяй і „чорнай сотняй“ на чале з пятаўна судзіўшыміся Макасеўскім і Ляхавым арганізоўваецца пагром. Экспанаваная фотаздымак-група пакалечаных, бязногіх ахвяр яскрава характарызуе напалітыку самаўладства.

Другі зьезд партыі. Раскол і выхад Бунду з РСДРП. Экспанаваная рэзолюцыя 50 гомельскіх агітатараў Бунду, ухваляючая выхад надзвычайна яскрава характарызуе нацыяналістыкі, дробна-буржуазны характар гэтай „аўтаномісцкай“ арганізацыі. У гэтым-жа годзе зьяўляецца ў Гомлі М. К. Уладзіміраў. Прыняўшы ад доктара Залманава Гомельскую арганізацыю ў 5 асоб, ён у пачатку 1904 году яднае ў адну, на таму часу, моцную Палескую арганізацыю, ахапляўшую тэрыторыю ад Мазыры да Бранску—з захаду на ўсход і ад Воршы да Рамёна—з поўначы на поўдзень. Ужо пад кіраўніцтвам гэтай арганізацыі ў 1904 годзе працоўныя масы як у гарадох, так на шэрагу месцаў і на вёсках праводзяць доўгія арганізаваныя і масавыя 1-ае мая.

Гэта нарабіла турбаваньняў і страху ня толькі паліцыі, але і яўрэйскім клерыкалам. Праз некалькі дзён гэтыя „айцы гораду“ склікаюць у Гомлі свой агульна-гарадзкі сход, на які па іх запрашэньні зьяўляецца сваёй персонай сам Гомельскі поліцмайстар—душа і арганізатар яўрэйскіх пагромаў. „Як бястактоўныя рэволюцыйныя“,—кажа наставіцельна на сходзе поліцмайстар:—„маніфэстуюць па вуліцах у такі адказны для айчыны момант (японская вайна), пасля прашлагодніх пагромаў“. Такая „вумная“ прамова ўміліла гэтых айцоў гораду. Яны просяць поліцмайстара павялічыць колькасць конных гарадавых па горадзе і самаабкладаюць сябе на гэтую мэту на 4000 рублёў.

Экспанаваны на выстаўцы дакумант надзвычайна красамоўна характарызуе клерыкалаў (як тагочасных, так і сучасных).

1905 год. Рэха царскіх залпаў па бяззбройных рабочых 9 студзеня разьнялося па ўсіх кутках працоўнай Расіі. Разьнялося і выклікала водгук. Ня мінула гэтая хваля і Гомель. Рабочыя на сходках, мітынгах, лібэральная інтэлегенцыя на банкетах выносяць протэсты, праклёны забойцы—самаўладзству.

Аб адным з мітынгаў, скліканым 18/1 у сынагозе ў Кагальным рове арганізацыяй Бунду, правядала поліцыя. Гарадавы Шквар з 12 салдатамі 160 пех. зап. 6-ну зьяўляецца як раз сваечасова. Па „адстулаючаму праціўніку“ адкрылі агонь. У выніку—забіта т. Дворкіна—работніца мясочнай майстэрні, паранены сьмяротна рабочы Каган і некалькі легчай яшчэ 3 таварышы.

Гэта трагічная расправа адбіта на выстаўцы ў Мастоцкай карніне (алей) т. Яўмененка, фатаграфічным здымку—портрэце т. Дворкінай і пасьведчаньні—орыгіналу Гом. рабіна для прадстаўленьня Войскаму Н-ку пры прызыве Кагана аб сьмерці апошняга.

Красавік 1905 г. Распал барацьбы за скліканьне III зьезду РСДРП. Палескі камітэт далучаецца да плячформы Бюро Камітэтаў Большасці. На пасяджэньні камітэту ў Навазыбкаве дэлегатам на зьезд абіраецца т. Уладзіміраў.

7-е мая праводзіцца масава, адкрыта. Поліцыя ў „Гомельскую“ Швайцарыю (так называлі тады рабочыя Кузьнечную вуліцу і Кагальны роў) баіцца і носа паказаць. Горад, значная частка вёсак, засыпана і заклеена проклямацямі „1-ое мая“, якая экспанавана на выстаўцы.

12 мая. Рэволюцыйныя арганізацыі Гомлю на гэты дзень прызначаюць аднадзённую політычную забастоўку—протэст супроць разьні ў Жытомыры. Вуліцы Кагальнага рову, Кузьнечная зноў кішаць рабочымі людзьмі, зноў паветра агалашаецца праклёнамі па адрасу самаўладзтва, заклікамі да скіданьня яго.

Магілёўскі губэрнатар Клігінбэрг у гэты дзень „апчасьлівіў“ Гомель сваім прыездам. Чорнымі сіламі пастанаўлена было даць бой рэволюцыйнаму Гомлю. Пачаўся разгон мітынгаў і сходаў. На адным з вучасткаў Кузьнечнай, каля заводу Фрумкіна (зараз „Пралятары“) казакі забіваюць на сьмерць не насцьпеўшага ўскочыў у двор М. Агранавана. Кроў 17-гадовага рабочага яшчэ раз пачырванела і без таго чырвоную Кузьнечную. Гэты момант адбіты ў малюнку „забойства Агранавана“. У сярэдзіне мая прыяжджае з Лёндану са зьезду т. Уладзіміраў. Пасьля 20-га мая склікаюць рабінны зьезд Палескай арганізацыі. Гэты гістарычны для ўсяго Палесься зьезд адчыніўся ў маленькай халупцы „ва-курыных пожках“ знаёмага нам, ніколі няздрадзіўшага—Кагальнага. Цесна, душна, падпольна. Самае галоўнае, баявое пытаньне—справаздача дэлегата аб зьездзе пераносіцца на вольнае паветра:—трэці дзень свайёй работы зьезд працуе на Мельніковым лузе—(3 кілямэтра ад Гомлю). Пасьля шматлікіх гарачых

схватак паміж бальшавікамі і меншавікамі абраны на III зьездзе ЦК—арганізацыйны прызнаецца. У гэтым асноўным, стрыжнявым пытаньні „цвёрдакаменны“ (так зваліся тут тады бальшавікі) перамаглі. Экспанаваная на выстаўцы рэзолюцыя па гэтым пытаньні характарызуе гэту рэзкую двохлягернасьць. Цвёрдакаменны перамаглі—гэта таксама відаць з экспанаванага лісьма аднаго з лідараў „мяккіх“ Уладзімера (ня блытайце з Уладзіміравым) у меншавіцкую „Іскру“. Ё ўжо праз некалькі дзён, як відна з экспанаванага дакумэнту мясцовыя меншавікі скардзяцца ў свой ЦК на „Ленінскі кулак“. Так патрэбная цвёрдая ленінская дысцыпліна („Ленінскі кулак“), відаць, ім была надта не па носу. Гэты рабінны зьезд, (які III зьезд РСДРП) зрабілі рэзкі пералом у справе ваеннай работы. Экспанаваныя проклямацыйныя орыгіналы „к солдатам“, „Правда о войне“ і інш. Гомельскага, Магілёўскага і Ц. Камітэтаў—праўда, досыць ня поўна характарызуюць гэтую галіну работы Палескай арганізацыі.

Работа сярод сялянства прадстаўлена ў орыгіналах—проклямацых („крэсьціянам“ і інш.), дасланных сьвежых успамінах асобных тт. з Чачэрску, Какуевіч і Юравіч, у фотаздымках.

9 ліпеня. Паўгодзьдзе са дня крывавай нядзелі. Зноў політычная забастоўка. Мітынгі, сходкі, протэсты. На адзін з мітынгаў налятае з аголенай шабляй прыстаў 2 вучастку—душыцель рэв. руху ў Гомлі—Славашэвіч. Адна з удзельніц т. Рутман двома стрэламі з рэвольвэра забівае на месцы гэтага „адважнага“ ваяку. Мастоцкі малюнак т. Балашова жыва паказвае гэты момант.

Верасень. Першая забастоўка чыгуначнікаў. На выстаўцы фотаздымак забастовачнага камітэту, зьезду ў Менску, портрэт Вышлева (с-д.)—Старшыні бюро саюзу чыгуначнікаў Ліб.-Ром. чыг. ў Вільні.

Кастрычнік. Прыпёрты да сьцяны цар ідзе на хітрыкі: урачыста, маніфэстам ад 17 кастрычніка дае шэраг „свабод“, дзеля таго, каб на другі дзень, памашнеўшы, адабраць іх.

На выстаўцы—маніфэст з крывавай лапай Трэпава. Як рэагаваў на маніфэст рабочы Гомель,—аб гэтым кажучы мастацкія малюнкі „Мітынг“ (Зьвінаградзкага і Галубкінай.)

Царызм рашыў змагацца з рэволюцыйнымі маніфэстамі і пагромамі. Хваля пагромаў не абмінула і Палескі раён: Навазыбкаў (19-X), Ворша (21—24), Рэчыца (24—26). У Гомлі ў гэты час пакуль пабаяліся.

На выстаўцы—друкаваная чорнасоценная проклямацыйная Магілёўскага камітэту грамадз. парадку „чэго хотят люди, которые ходят с красным флагом“ (орыгінал), побач праграма Гом. адзяленьня Усерасійскай партыі патрыётаў—„за веру, царя и отечество“. Портрэт Давыдава—бацькі Гомельскіх чорнасоценцаў (нядаўна пакаранага вышэйшай мерай соц. абароны па пастанове суду), фо-

таздымкі забітых Гомельчан і Рэчычан у Рэчыцы і доказы аб Аршанскім пагроме.

Як рабочы Гомель рэагаваў на гэтыя пагромы.—жака рэзолюцыя нарады дэлегатаў рабочых і служачых Палескіх і Лібава-Роменскіх чыгунак. «Мы будзем борыцца з погромнымі гromaіламі»—заявіла нарада.

Лістапад. Пачынае забастоўку паштова-тэлеграфная кантора. Імкненне поліцыі скарыстаць штрэйкбрэхэраў і салдат разьбіта падтрыманнем грамадзян гораду. На выстаўцы арыгінал—проклямацья «Ко всем» мясцовага с.-д. камітэту з заклікам адмаўляцца ад абслугоўваньня штрэйкбрэхэрамі.

Сьнежань. Другая забастовачная хваля. І адна і другая чыг. дарога сталі. Улада ў Гомлі ў руках забастовачнага камітэту. Апошні звальняе, прымае, дае права на ўезд і выезд. Ваенныя часьці не надзейныя. Паліцмайстар, нарэшце, пасыла прыдушэньня забастоўкі ў Маскве дамагаецца дасылкі ў Гомель карцельнай экспэдыцыі генэрала Арлова. Карта сьледваньня атраду Вільня—Гомель, фотаздымак тэлеграмы Дурава,—тагочаснага міністра ўнутраных спраў з канчаткам: «Такой образ действия особенно необходим в Гомеле» («применяя оружие без всякого снисхождения») характарызуюць гэты момант. Арлоў з усімі родамі зброі займае Гомель бяз боек. «Усьмірыў» і паехаў далей.

Гомельскую чорную сотню на чале з Давыдавым, а таксама і поліцыю, гэта, канечне, не задаволіла. Ён хацелася пусьціць кроў. Хацелася «так трахануць Гомелем (з пьсьма Давыдава Менскаму губэрнатару Курлову), каб ён надоўга адмовіўся ад рэвалюцыі».

На 13-14 студзеня прызначаецца пагром. Дырыжуюць Давыдаў на чале з сваёй каморай і жандарскі ротмістар Падгаражыні. «Повад» хутка знойдзён (на гэтым яны руку набілі). Карціны «пажар радыо», «падпальшчыкі», «разгром дому доктара Залкінда», «на ваколіцах Гомлю пасыла пагрому», а таксама фотаздымак групы параненых у больніцы знаёмяць нас з гэтай жудаснай старонкай Гомельскай гісторыі. Нарэшце,—эскізымбальнага помніку «1905 год» і ў выглядзе дэзунгаў «уроки 1905 г.» па Леніну.

Мастацкае афармленьне выстаўкі досыць поўнае і здавальняючае. На заклік музэю адтукнулася бальшая частка мясцовых мастакоў. У асноўнай сваёй большасьці карціны рэалістычны, з гістарычнай праўдападобнасьцю малюючы увесь 1905 год.

Выгадна вызначаецца карціны т. Балашова. Фігуры на яго «Разгоне маёўкі (вугаль)», «Забойства Славамовіча» (сэнія) і «Забойства Агранова» (італьянскі алавак) поўныя жыцьця, руху і энэргіі. Нельга гэтага сказаць аб карціне Яўмененка «Расправа ў ров» (алей) і Зьвінаградзкага «Мітынг». Хоць апошняя пабудавана сама па сабе добра, але некалькі вялікіх таны яго пастэлі робяць і фігуры нейкімі вялымі, няжывымі.

Нішто карціны Зорына-малодшага «Пажар радыо» (алей), «Разгром дома Залкінда» (пастэль), Шыфрына эскізы помніка «1905 г.», Галубкінай «Мітынг» (алей) і Расьлякова «Падпальшчыкі», праўда стракатасьць фарбаў апошняй робіць фігуры падпальшчыкаў нейкімі тэатральнымі, дэкарацыйнымі. Ёсьць і прадстаўнік «левага» мастацтва—т. Тарасенкаў. Яго карціна «1905 год» зварочнае на сябе ўвагу наведвальнікаў сваёй незразумеласьцю і... сьмеласьцю. «Што гэта за куча ламачка?»—пытаюць яны. Замысел мастака ня так лёгка і зразумець.

1905 год—сутычка двух сіл, з аднаго боку дзікая, грубая жывёльная сіла царызму,—не мастак перадаў у выглядзе конскага капіта, з другога—пролетары, які ў 1905 г. спачатку часта толькі абараняўся, абараняўся дрэнна ўзброеным—на карціне гэта сіла перададзена ў выглядзе адбіваючагася ад капыта рабочага. Усё гэта пакрыта нейкай плёнкай, «ламаччам». Астатнюю частку прадстаўленых Тарасенкавым «карцін» музэй ня выставіў і добра зрабіў, бо калі памянёную пасыла тлумачэньня яшчэ можна як-колечы зразумець, то астатнія, ня выстаўленыя—ні ў якім разе. І выстаўленьне іх зьявілася—б «зэдэканьнем не над устаюшымі формамі і традыцыямі ў мастацтве», а над... публікай. Уся выстаўка ўзглаўляецца арыгіналам—сыягам з надпісам (ледзь бачным) «Долой самодержавие»; над ім дзьве шоўкавыя істужкі «жертве произвола» і «самодержавной жертве» от Могилевской орг. РСДРП—дзьве з тых соцен, якія ўскладаліся прапоўнымі на цэлы забітых ахвяр у 1905 г. Галоўны недахоп выстаўкі—гэта скучанасьць, што тлумачыцца адсутнасьцю месца. Але пры ўсім яе недахопах выстаўка зараз у зьвязку з 25-годзьдзем набывае сур'ёзнае значэньне і прапоўным масам Гомельшчыны, а таксама і вучням варты яе паглядзець.

Л. Кужалеў.

Праца камісіі для ўкладаньня слоўніка жывое беларускае мовы БАН.

Пры заснаваньні сваім у лютым месяцы 1925 г. Камісія для ўкладаньня слоўніка жывое беларускае мовы пры Інстытуце Беларускае Культуры паставіла на абгаварэньне Прэзыдыуму ІБК наступныя тэзы:

1. Конкрэтным заданьнем Камісіі павінна быць складаньне ў тэрмін, азначаны адпаведнымі органамі ІБК у залежнасьці ад аб'ектыўных мажлівасьцяў, поўнага слоўніка жывое беларускае мовы па тыпу поўнага слоўніка ўкраінскай мовы пад рэдакцыяй В. Грынчэнка. Слоўнік павінен ахапіць: а) слоўнае багацьце беларускае літаратурнае мовы, пачынаючы ад поэмы «Эвзіда» б) словы, выбраныя з зборніка фальклёрнага матар'ялу і в) словы, запісаныя непасрэдна з вуснаў народу ў розных мясцох

этнографічнае Беларусі. У слоўнік павінны таксама ўвайсці назовы, апрацаваныя Тэрмінолгічнымі камісіямі і ўгрунтаваныя дастарчаючымі прыкладамі словы з тых слоўнікаў беларускае мовы, што існуюць у друкаваным або рукапісным відзе.

2. Мэтод працы Камісіі—рэгістрацыя і апрацаванне слоў паводле карткавай сістэмы.

3. Праца Камісіі складаецца з наступных момантаў:

а) занясенне на карткі ўстаноўленай ў міжнародным маштабе формы ($\frac{1}{16}$ д. арк.) слоў, выбраных з твораў беларускіх пісьменьнікаў, фольклёрнага матар'ялу і іншых крыніц;

б) збіраньне слоў, запісаных на мясцох; апрацаваньне адпаведнай інструкцыі дзеля запісу, агалашэньне прыпынаў запісу шляхам друку, зносіны з запішчыкамі на мясцох;

в) папярэдняя рэдакцыя карткавага матар'ялу;

г) сыстэматызацыя сабраных слоў;

д) канчатковая адказная рэдакцыя сыстэматызаванага матар'ялу. (З дакладнае запіскі да прэзідыуму ІБК Камісіі для ўкладаньня слоўніка жывое беларускае мовы аб прыпынках арганізацыі і пляне працы Камісіі ад 27/III 1925 г.).

Як відаць з тэзаў, камісія на першым месяце ставіла за мэту занясенне на карткі слоў з літаратурнае мовы, а затым збіраньне слоў з народных гутарак. Усе сабраныя матар'ялы (карткі) павінны былі прайсці цэлую стадыю апрацоўкі—адбор, рэдакцыю, сыстэматызацыю і ўжо толькі пасля гэтага павінны паступіць на канчатковую рэдакцыю. Адпаведна з гэтым Камісія апрацавала „інструкцыю да запісу слоў на карткі з літаратурных твораў, а таксама і „Інструкцыю да збіраньня народнага слоўніка-тэрмінолгічнага матар'ялу ў беларускай мове“. Членам слоўнікавае камісіі было пастаўлена ў заданьне выбраць сабе пісьменьніка і разьнесці словы яго твораў на карткі. У тым-жа 1925 годзе была надрукавана і разаслана праз краязнаўчыя арганізацыі і асабіста некаторым запішчыкам „інструкцыя да збіраньня слоўнага матар'ялу“. Адначасова ўзьнікла пытаньне аб апрацаваньні і выданьні краёвых слоўнікаў жывае акругі БССР. Мелася на ўвазе, што краязнаўчыя арганізацыі, зацікавіўшыся працаю, лёгка змогуць сабраць і апрацаваць слоўнік свае акругі, які-б зьмяшчаў у сабе ня менш, як 10,000 слоў ужываных у данай мясцовасьці.

Як трэба было і чакаць, працаю збіраньня слоўнага матар'ялу і жывой гутаркі зацікавіліся ня толькі краязнаўчыя арганізацыі, але і лаасобныя грамадзяне з розных месц БССР і, нават з Заходняй Беларусі. Гэтая зацікаўленасьць асабліва ўзрасла пасля апублікаваньня ў лістападзе 1925 г. адозвы „Да беларускага настаўніцтва“ з заклікам запісваць усе асаблівае словы

раёну школы. Ужо ў пачатку 1926 г. камісія, ў лісьце да Віленскага беларускага навуковага таварыства, якое яна заклікае да запісу слоў Заходняй Беларусі, адзначае колькасьць запісаных і выбраных з літаратуры слоў у 40000 картак—слоў (Протокол пасяджэньня камісіі № 29 ад 20/І-1926 г.).

У лютым месяцы 1926 г. ІБК склікае першы ўсебеларускі зьезд краязнаўства на якім, разам з іншымі пытаньнямі, ставіць пытаньне мовазнаўчай працы краязнаўчых таварыстаў. Пытаньне выклікае вялікую зацікаўленасьць з боку зьезду, які жыва абгаварвае гэтае пытаньне і выносіць цэлы рад пастановаў, накіраваных да практычнага афармленьня мовазнаўчае працы на мясцох. У дакладзе на гэтым зьездзе 9 лютага т. Некрасавіч між іншым паведамляе, што слоўнікавая камісія пасьпела сабраць слоўнага матар'ялу каля 75 тысяч картак-слоў („Савец. Белар.“ ад 10 лютага 1926 г.); такім парадкам амаль што не за месяц, ад сярэдзіны студзеня да 9 лютага было сабрана каля 35 тысяч картак слоў.

Пасля І краязнаўчага зьезду прыток матар'ялу з месц яшчэ павольшэўся,—камісія літаральна была засыпана карткамі з розных акруг БССР. Не абмяжоўваючыся зборам слоўнага матар'ялу з тэрыторыі БССР, Слоўнікавая камісія робіць захады перад „Обществом изучения природы Смоленского края“, каб яно дапамагло збору беларускага слоўнага матар'ялу ў Смаленшчыне. Для гэтае мэты Камісія друкуе на расійскай мове „Інструкцыю по собиранию народного словарно-терминологического материала на белорусском языке“, якую дасылае памянёнаму „Обществу“ з просьбаю разаслаць яе сваім корэспондэнтам, а таксама таварыствам і асобам, што вядомы „Обществу“ сваёю краязнаўчаю працаю. Аналягічны адносінік быў пасланы таксама і да Невельскага Пэдагогічнага Тэхнікуму. Апошняму была зроблена прапанова прыняць удзел у ўкладаньні краёвага слоўніка. Заклік да краязнаўчых арганізацый і да настаўнікаў даў свае вынікі—увесь 1926 год прайшоў пад знакам ўзмоцненага прытоку карткавага матар'ялу, як у Слоўнікавую камісію, таксама і ў акруговыя краязнаўчыя арганізацыі. Гэзэты, як цэнтральныя, так і мясцовыя, аддаюць шмат увагі пытаньню збіраньня матар'ялу і даюць на сваіх старонках паведамленьні пра ход яго.

Валікі наплыв слоўнікавага матар'ялу даў мажлівасьць выявіць недахопы і недакладнасьці ў запісах, якія, ня глядзячы на разасланьня інструкцыі, трапілі ў карткі з прычыны непадрыхтаванасьці запішчыкаў (шмат запісаў дасылалася вучнямі сямігадак). Слоўнікавая камісія палічыла патрэбным вывучыць гэтыя недахопы і пастарацца іх выправіць ці папярэдзіць у далейшых запісах.

Былі выяўлены наступныя тыповыя для пэўнага процанту картак недахопы:

а) нявытрыманасць памеру карткі, паказанага ў „Інструкцыі да збірання слоўніка — тэрмінолагічнага матар'ялу" ў $\frac{1}{10}$ долю аркуша звычайнае паперы для пісьма. Часам даваліся карткі большага, а часам меншага размеру, што перашкаджала сыстэматызацыі картак;

б) нячытальны запіс, якім напісаны некаторыя карткі і недакладны подпіс запішчыка, што затrudняла работу Камісіі і адход пэўнага процанту нерашчыханых матар'ялаў, якія прымусілі выкідаць;

в) няправільны запіс беларускага слова ў верхнім левым рагу карткі. Слова ставіліся бяз усякай сыстэмы — дзеясловы ў розных формах, ладох і ліках, а іменнікі ў розных склонах;

г) няпісьменнасць запісу перакладаў на расійскую мову гэтак і тлумачэнняў пабеларуску. Часам расійскае слова даецца ў беларускім яго вымаўленьні і наадварот.

д) недакладнасць прыкладаў, якая даецца ў значнай колькасці картак. Даюцца прыклады банальныя, не запісаныя з народнай гаворкі, а прыдуманія самімі запішчыкамі і прытым вельмі няўдала. На іменнік даюцца прыклады, у якіх няма гэтага іменніка, а ёсць прыметнік ад яго, або дзеяслоў таго-ж кораня. На дзеяслоў нескладаны, просты, даецца прыклад з дзеясловам складаным, а трапляецца часам наадварот і г. д.;

е) лішняе словы ў мясцовым азначэнні. Замест паказання акругі, раёну і вёскі, што вымагаецца „Інструкцыяй" Камісіі, імята якія з дапішчыкаў даюць паказанні сельсаветаў, што займае толькі месца і нічога не гаворыць у сэнсе вызначэння тэрыторыі, і некатыя іншыя.

Камісія, вывучыўшы гэтае пытаньне, разаслала праз ЦБК тлумачэнне, як трэба запісваць і чаго ня трэба ўносіць у карткі. Адначасова камісія прасіла ня спыняць прысылкі слоўнага матар'ялу.

Камісія разгарнула сваю працу належным чынам і за год свае дзейнасці паспела сабраць з народнае мовы і вылісаць з літаратурных крыніц 300 тысяч картак слоў. Справа вялікая і шырокая. Недарма замежныя дэлегаты на Акадэмічную канфэрэнцыю, якая адбылася ў лістападзе месяца 1926 г., са здыўленнем глядзяць на работу Слоўнікавае Камісіі, аб чым сьведчаць запісы ў кнізе для наведвальнікаў Камісіі. Для іх незразумела, як можна за такі кароткі час прарабіць такую вялікую працу. Ды ня толькі замежныя наведвальнікі, але і вучоныя СССР таксама адзначаюць вялікі поспех працы камісіі.

Работа разгарнулася жыва, захапіўшы шырокія коды грамадзянства. Камісія да гэтага часу мела цэлыя тысячы запішчыкаў на мясцох, запішчыкаў, праўда, не кваліфікаваных, але досыць граматых для таго, каб занесці на картку ўжыванае ў яго вёсцы слова. Сыстэма аплаты карткавага

матар'ялу пабуджала настаўнікаў, вучняў краянаўцаў запісваць словы свае мясцовасці і дасылаць іх у ІБК. Праўда, гэтая сыстэма пазней выявіла свае адмоўныя якасці. Імкнуцца запісаць, як-мага больш слоў, некаторыя корэспандэнты не звачвалі ўвагі на якасць матар'ялу, вынікам чаго была тая тлумачальная запіска, што ўпаміналася намі вышэй. Былі і такія выпадкі, калі, ня маючы сьвежага матар'ялу, дапішчык выдумваў словы, або адно і тое слова даваў у ўсіх склонах, — абы было больш картак. Часам два браты — вучні запісвалі словы і прысылалі падвойныя картачкі з аднолькавымі сказамі, з словамі звычайнымі як — нага, рука, галава, нос, вада, лёд і г. д. Усе гэтыя матар'ялы толькі загрузжалі архіў Камісіі і адымалі ад працаўнікоў яе дарэмна час, пры пераглядае прыходзілася касаваць карткі і выкідаць вон.

Усе гэтыя абставіны прымусілі Слоўнікавую Камісію пераглядаць методы запісаў слоўнага матар'ялу. Каб запісы слоў не паўтараліся, трэба было даць дапішчыкам нейкія сталыя нормы, з якіх-бы яны выходзілі ў сваёй працы. Камісія палічыла, што такім выходным пунктам павінен стаць „Баларуска-расійскі слоўнік" М. Байкова і С. Некрашэвіча, які вышаў з друку ў пачатку 1927 г. Сакратару Камісіі М. Байкову было даручана ўключыць проект Інструкцыі да далейшага збірання слоўнікавага матар'ялу, што той і выканаў. Сутнасць новае Інструкцыі зводзілася да таго, каб спыніць запіс звычайных, усюды ўжываных слоў і ўхіліцца непатрэбных паўтарэнняў.

Гэтая інструкцыя была апублікована ў скарачаным выглядзе ў друку (гл. „Сав. Бел." № 72 ад 30 сакавіка 1927 г. „Як запісваць народны слоўнік матар'ял") і, такім чынам трапіла ў шырокія колы дапішчыкаў. Перад дапішчыкам былі пастаўлены складаныя ўмовы — ён павінен быў мець слоўнік БН,¹⁾ калі хацеў запісваць, і, сустраўшы тое ці іншае слова, заўсёды даведвацца, ці ёсць яно ў слоўніку. Само сабою разумеецца, што гэта ня ўсе могуць выканаць, — дзе там цягацца з слоўнікам, каб ён хоць і быў, якому-небудзь хлапчуку ці дзяўчынцы, якія захочуць запісаць пачутае ім і ў часе працы слова. Гэтую інструкцыю Камісія расхаладзіла выкліканы ёю ў пачатку энтузіязм дапішчыкаў і спыніла прыток матар'ялаў ад некваліфікаваных дапішчыкаў сялян. Праз некаторы тэрмін дасылка матар'ялаў пачала змяншацца і дайшла да мінімуму. Спачатку сталі паступаць матар'ялы ад кваліфікаваных запішчыкаў, якія рабілі дадаткі да разасланага ім слоўніка БН, але іх было ня так ужо многа ды яны скоро спыніліся і к канцу 1927 г. паступленні матар'ялаў з месц зводзіцца амаль што да нічога. Камісія вядзе работу

1) Байкова Некрашэвіча.

над выпіскай матар'ялаў з літаратурных твораў.

Трэба лічыць, што тут Камісія зрабіла памылку — недаацаніла тых вынікаў, якія могуць быць ад разасланае новае інструкцыі. Грамадзянства ўпэўнілася, што працаваць над зборам матар'ялаў ня варта, бо усё, што можна зафіксаваць—зафіксавана ў слоўніку БН, а калі якое-небудзь слова і не зафіксавана, то яго ня варта шукаць.

Праўда, Слоўнікавая Камісія ў пачатку працы і меркавала закончыць збор карткавага матар'ялу да канца 1927 г. пасля чаго ўжо прыступіць да апрацоўкі і сыстэматызацыі яго; але практыкаказала, што і пасля 1927 г. матар'ял яшчэ далёка ня ўвесь сабраны. Выпіскі слоў з літаратурных крыніц, якія, да рэчы сказаць, вяліся вельмі інтэнсіўна, паказалі, што тут проста нявычэрпныя скарбы слоўнага матар'ялу. Кожны амаль пісьменьнік даваў столькі новага і арыгінальнага ў гэтых адносінах, што прымушаў Камісію задуманца над тым, ці скласці слоўнік гэтага пісьменьніка, ці зрабіць толькі выбарку найбольш арыгінальных слоў з яго твораў. Да таго-ж сучасныя пісьменьнікі значна абнаўлялі мову—уносілі ў свае творы новыя тэрміны, новыя вобразы і паняцці і не адбіць іх у слоўніку жывой беларускае мовы—зрабіць вялікі праступак перад грамадзянствам. Маладыя пісьменьнікі, што прышлі ў літаратуру з новымі ідэямі, якія цесна звязаны з шырокімі масамі працоўных, поўным каўшом чэрпалі з гэтых гушчаў свой слоўны матар'ял і патрабавалі, каб увесць гэты матар'ял сучаснасці быў унесены ў слоўнік жывое мовы. Складаньне слоўнікаў такіх пісьменьнікаў як: Я. Купала, Я. Колас, З. Бядуля, М. Багдановіч, А. Гарун, Ф. Багушэвіч, Ц. Гартны, М. Гарэцкі і інш., што былі пачаты ў 1925-26 годзе зацягнулася, тым больш, што некаторыя з гэтых пісьменьнікаў папайнялі сваю творчасць новымі творами, якія таксама павінны быць выкарыстанымі. Новыя пісьменьнікі на асобныя слоўнікі не разнісіліся, але з іх твораў рабіліся выбаркі слоў і гэтая работа зацягнулася на ўвесь 1928 год. Адначасова вялася выпіска картак з перыядычнага друку,—з газет і журналаў. Такім парадкам вызначаны Камісіяй тэрмін для збірання слоўнага матар'ялу сам сабою зацягнуўся.

Да канца 1927 г. Камісія мела ў сваіх шафах звыш 400,000 картак-слоў з разгаворнае і літаратурнае мовы.

Побач з працаю Слоўнікавае Камісіі разгортваюць працу ўкладання краёвых слоўнікаў некаторыя Акруговыя таварыствы Краязнаўства. Найбольш выявіла сябе ў гэтай справе Віцебскае Таварыства Краязнаўства, Справа ўкладання Віцебскага краёвага слоўніка пайшла хутка наперад. У пачатку 1927 г. слоўнік Віцебшчыны ўжо быў надрукованы і выпушчаны ў свет.

У ліпні месяцы ў Слоўнікавую Камісію паступае заява М. Шатэрніка аб разглядзе ўкладзенага ім Краёвага слоўніка Чэрвеншчыны з дадаткам 5655 картак на літ. А—Н.

11 чэрвеня ўхвалена: „Распачаць друк Чэрвенскага краёвага слоўніка пад непасрэдным наглядам і адказнасцю Слоўнікавай Камісіі“. У жніўні месяцы 1929 г. слоўнік выпускаецца ў свет.

У 1928 годзе ў Камісію надасланы трэці краёвы слоўнік Мазыршчыны, укладзены А. Крукоўскім. Пасля рэдакцыі і падрыхтоўкі для друку гэты слоўнік здадзены ў друк.

Чацьверты слоўнік з цыклю краёвых—Слоўнік Калініншчыны пачаты складаць у 1928 г. і знаходзіцца ў стадыі апрацоўкі. Слоўнік укладаецца на наступных прынцыпах:

1. Словы ў асноўнай колюмне беларускага тэксту запісваюцца з захаваньнем тыповых асоблівасцяў мясцовага вымаўленьня, паводле прынцыпу фонэтычнага запісу.

2. Беларускае словы даюцца з тлумачэньнямі ў беларускай-жа мове, апрацаванымі ў сыціслаў форме.

Камісіяй рабіліся захады—даваліся заданьні і інструкцыі для складання слоўнікаў іншых акруг. У протоколах ёсць адзнака пра пачатак ўкладання слоўнікаў Аршаншчыны, Магілёўшчыны, Меншчыны і Смаленшчыны, але справа гэтая заглохла.

Камісія пачала (выпрацавала прынцыпы) ўкладання гістарычнага слоўніка беларускай мовы, вызначыўшы тры крыніцы, з якіх пачаць выпіску на карткі матар'ялу. Пры заснаваньні пры ІБК катэдры гісторыі беларускай мовы гэтую працу Камісія перадала апошняй, дзе яна і выдзееца да гэтага часу.

Пасля таго як Камісія выдала сваю інструкцыю аб запісу слоўнага матар'ялу толькі ў дадатак слоўніка БН, як мы ўжо ўпаміналі, прыпыніўся прыток матар'ялаў з месц. Каб ня спыніць зусім збору матар'ялу, Камісія рашыла працаваць інструкцыю да збірання слоў з мовы свайго раёну і ўкладання з іх слоўнікаў. Мелася на ўвазе, што кожнае раённае краязнаўчае таварыства, зацікавіўшыся моваю свайго раёну, будзе запісваць словы яе і захоўваць у сябе, сыстэматызуючы і заўсёды папаўняючы слоўны запас. Гэтыя слоўнікі, на думку Камісіі, не павінны выдавацца, яны павінны складаць толькі архіўны матар'ял, які будзе служыць справачнікам для мовазнаўцаў.

Выпрацаваньне гэтае інструкцыі было даручана т. Каспяровічу. Інструкцыя пад назвай „Як сабраць і ўкласці слоўнік мовы свайго раёну“ была заслухана і прынята з некаторымі папраўкамі і надрукавана ў часопісу „Наш Край“ № 1 за 1928 г. Ці робіцца што раёнамі ў гэтай справе—Камісія пра гэта ніякіх вестак ня мае.

Некалькі слоў пра парадак апрацоўкі матар'ялу з месц, які прыняты Камісіяй з

пачатку яе арганізацыі і вядзецца да цяперашняга часу.

Прысланыя карткі, запісаныя з жывое народнае гутаркі, або выпісаныя з літаратурных крыніц паступаюць да вучонага сакратара Камісіі, які зарэгістраваўшы іх, або пераглядае сам, або накіроўвае для перагляду да членаў камісіі. Перагляд картак заключаецца ў тым, што яны правяраюцца перш-наперш з боку напісання карткі, — ці адпавядае паданне ў кантэкстыце слова таму, што напісана ў верхнім левым рагу картачкі як з боку сэнсу, таксама і з боку фонэтыкі. Ацэньваецца таксама і прыклад, што даецца да слова з боку яго ўдаласці і трапнага вызначэння сутнасці запісанага слова; звярочваецца ўвага на пашпарт слова, г. зн., на абазначэнне месца запісу яго і дакладнасці прозвішча запішчыка. Затым робіцца папярэдняя рэдакцыя карткі слова: вызначаецца катэгорыя слова, — дзеяслоў, прыметнік, назоўнік, прыслоўе і г. д. — для дзеяслова вызначаецца паводле паданага прыкладу трываньне, стан асоба, час: для прыметнікаў — род, лік, для назоўнікаў — род, лік і склон і г. д. Недакладныя карткі, нячытальныя, бяз пашпарту ці з іншымі заганамі адбіраюцца і залічваюцца ў бракованыя. Карткі-ж, што адпавядаюць запатрабаванням, падлягаюць ацэнцы іх з боку навуковае іх вартасці. Ацэнку картак і крытычны водзвы пра іх узяў на сябе і выконваў Дырэктар Камісіі проф. Бр. І. Эпімах-Шыпіла. Пісаныя водзвы разглядаюцца на пасяджэннях Камісіі і паводле іх прысуджаюцца прэміі дапішчыкам. Пасля гэтага словы-карткі раскладаюцца па скрынках, кожнае на сваё месца ў алфавітным парадку. Такі шлях апрацоўкі карткавага матар'ялу.

Такім парадкам Слоўнікавая Камісія за час да 15-VI—1928 г. прыняла 305.381 картку-слова, якія аплачаны або прэм'яваны, з іх ліку:

а) з слоўнікаў — 75.024; б) з літаратурных твораў і зборнікаў фольклёру — 152.679; в) з народн. гутаркі — 77.672 карткі. Апрача таго неаплачаных і непрам'яваных слоў: а) з слоўніка Карловіча — 600; б) з фольклёру — 5254 і в) з народнай гутаркі — 70.808 картак-слоў. Разам — 382.043 карткі-слвы (з дакладу нав. сакратара аб стане працы Камісіі да 15-VI—1928 г. Проток. № 73).

Азнаёміўшыся з вышэйпаданымі матар'яламі, Камісія ва пасяджэнні сваім ад 18-VI-1928 г. пастанавіла: „Лічыць, што на падставе сабраных карткавых матар'ялаў з'яўляецца магчымым прыступіць з пачаткам новага акадэмічнага году да ўкладання слоўніка жывое беларускае мовы“. Паралельна з укладаннем акадэмічнага слоўніка павінен ісці працяг працы выкарыстання літ. твораў і іншых слоўнікавых матар'ялаў, якія да гэтага часу засталіся нескрыстанымі“.

Увесь час ад памяншага пасяджэння да 15 красавіка 1929 г. для Камісіі прайшоў у інтэнсіўнай працы над выбаркай матар'ялаў на літ. А з тых крыніц, што яшчэ былі нескрыстаны да гэтага часу і над апрацоўкай проекту ўкладання слоўніка, які і паданы быў на разгляд Камісіі на пасяджэнні ад 15-IV—29 г.

Праект усебакова быў разгледжаны, напраўлены і дабаўлены новымі палажэннямі. На гэтым пасяджэнні праект, пасля пераапрацоўкі згодна з паказаннямі Камісіі, пастанавілі выдрукаваць у абмежаваным ліку экзэмпляраў і разаслаць для водзвы спецыялістам у межах Савецкага Саюзу. Да кастрычніка месяца 1929 г. гэтых водзвыў прыбыла ў Камісію да 15 ад спецыялістаў Менску, Масквы, Ленінграду і Харкаву. 20 лістапада ўсе заўвагі былі разгледжаны, паводле іх зроблены змены ў прэксе і вынесена пастанова аб пачатку ўкладання слоўніка жывое беларускае мовы.

Парадак укладання слоўніка наступны. Сystsэматызаваныя і папярэдня апрацаваныя словы падлягаюць канчатковай рэдакцыі і ўкладаюцца ў калюмну ў строга алфавітным парадку. Апрацаваны такім парадкам слоўнік (яго старонкі) перадрукоўваецца на машыны ў патрэбным ліку экзэмпляраў і раздаецца на перагляд членам рэдакцыйнай калегіі; апошнія робяць да тэксту свае напраўкі і дадаткі. Усе гэтыя заўвагі праглядаюцца на пасяджэнні Камісіі, якая і зацвярджае асноўную калюмну слоў і тэкст слоўніка ў канчатковым выглядзе. Пасля гэтага слоўнік паступае ў друк.

Да цяперашняга часу апрацаваны і паданы на разгляд членам рэдакцыйнае калегіі першыя аркушы літары А.

Полацкае Акруговае Т-ва Краязнаўства.

Т-ва цяпер занята працай па абследаванню заводу Труды і комуну Якімань. На заводзе Т-ва прыныпова дагаварылася зрабіць спробу заснавання краязнаўчага гуртка. Апрача гэтай працы Т-ва праводзіць абследаванне працы краязнаўчых гурткоў пры ўсіх школах г. Полацку, падрыхтоўвае матар'ялы для правядзенняясной школына-краязнаўчай канферэнцыі ў Полацку і акруговай краязнаўчай канферэнцыі. Т-ва апрацоўвае праграму для школына-краязнаўчых гурткоў Полаччыны, сystsэматызуе матар'ялы для зборніка „Полацкая Акрруга“. Т-ва праводзіць соцпаборніцтва з Віцебскім Акруговым Т-вам Краязнаўства і дагавор аб гэтым будзе падпісаны на Віцебскай Акруговай Краязнаўчай Канферэнцыіясной гэтага году.

Асвейскае Раённае Т-ва Краязнаўства.

Плянавай працы няма. Уся краязнаўчая праца канцэнтруецца ў краязнаўчым гуртку пры школе 7-цы, але і гурток даследчай

працы не вядзе, а толькі збірае матар'ялы, запаўняе анкеты, дасланыя рознымі ўстановамі. Т-ва карыстаецца фотоапаратам, мае ўжо некаторыя калекцыі па прыродзе Асвейшчыны. У далейшым Т-ва паставіла мэтай правесці перарэгістрацыю сяброў т-ва, заснаваць 2—3 сельсавецкія краязнаўчыя гурткі, у мэтах культурна-асветных распаўсюдзіць вывучэнне колгаснага руху ў раёне. Вясной намераны краязнаўчыя экскурсіі з фотоапаратам па раёне. Для развіцця музэю Асвейскае Т-ва мае перспектывы і ўжо ёсць некаторыя калекцыі і экспанаты, якія складаюць ня дрэнны пачатак краязнаўчага музэю—зоолёгічныя, археолёгічныя калекцыі, акварыумы з мясцовай вазёрнай фаўнай і г. д., але няма памяшкання і праца гэта вельмі звужана.

Дрысенскае Раённае Т-ва Краязнаўства.

Параўнальна з мінулым годам Т-ва зрабіла некалькі крокаў уперад. Падрыхтаваны матар'ял да выдання рукапіснага зборніка „Дрысеншчына“. У дзень калектывізацыі наладжана абследаванне двух колгасаў. Па заданнію т-ва зроблена апісанне аднаго вёскі і дадзена аднаму члену з камуны даць апісанне жыццёвых умоў у гэтай комуні. Музей троха пашырыўся новымі экспанатамі: з'явіліся некаторыя новыя дыяграмы, склаўся раённы слоўнік жывой мовы і выстаўлены, як экспонат, заснаваны школьны куточак у музеі, зроблена ў музеі выстаўка мэтодычна-краязнаўчай літаратуры, экспанаваны 2 №№ літаратурна-мастацкага вучнёўскага часопісу. Т-ва ў далейшым галоўную ўвагу будзе аддаваць вытворчым пытанніям краязнаўства, вясной намерана зрабіць экскурсіі па раёне—мае фотоапарат. У пачатку сакавіка два сябры праўлення т-ва разам з прадстаўніком ЦБК зрабілі краязнаўчую экскурсію ў комуну Леніна, дзе правялі абследаванне арганізацыі працы ў комуні. У комуні заснаваўся краязнаўчы гурток з 20 сяброў камуны.

Валынецкае Раённае Т-ва Краязнаўства.

Т-ва самастойнай краязнаўчай працы мала вяло, але акуратна запўняла ўсе анкеты і праграмы, якія дасылалі даследчыя ўстановы Менску. Складзена карта Валынцкага раёну з корэктывамі—паказаны ўсе арцы, камуны і нават малочныя т-вы (1928 г.). Карта адпавядала практычным запатрабаванням і ёю часта карысталіся дарожныя тэхнікі і іншыя працаўнікі. Сабраны некаторыя геолёгічныя і археолёгічныя экспанаты, ёсць дыяграмы, зарысоўкі, малюнкi—ёсць усе ўмовы для заснавання цікавага раённага музэю, але памяшкання няма. У вёсцы Ульянава (цяпер колгас Ульянава) пры школе ёсць вясковы музейчык, складзены за некалькі год настаўнікам Б. Паршуты (гэрбарні, геолёгія, этнографія, археолёгія, школьнае краязнаўства). Т-ва асноўным за-

даннем сваёй далейшай працы бярэ вывучэнне раёну з боку вытворчых сіл і калектывізацыі.

Агляд надвор'я па БССР.

За люты м-ц 1930 г.

(паводле даных АДДЗелу Сеткі Беларускай Геафізічнай Службы).

Надвор'е на працягу м-ца стаяла сухое і больш цёплае ў першую, чым у другую дэкаду.

Сярэднія тэмпературы за першую дэкаду наступныя:

Новае Каралёва (Віцебшчына)	12.2°
Менск	8.1
Горкі (Аршаншчына)	11.2
Чэрыкаў (Магілёўшчына)	10.1
Васілевічы (Гомельшчына)	6.5

Сярэднія т-уры 1-ай дэкады гэтага году ніжэй нормальных дэкадных т-ур:

Новае Каралёва	на 4.2°
Менск	7.0
Горкі	3.2
Чэрыкаў	2.1
Васілевічы	6.4

Першая дэкада студзеня гэтага году ў сярэдніх выніках на 11—15° цяплей адпаведнай дэкады лютага мінулага году.

Сярэднія т-уры за 2-ю дэкаду наступныя:

Новае Каралёва	4.6°
Менск	2.8
Горкі	5.7
Чэрыкаў	6.8
Васілевічы	4.1

Сярэднія т-уры за 2-ю дэкаду вышэй нормальных дэкадных тэмператур:

Новае Каралёва	на 2.8°
Менск	3.9
Горкі	1.8
Чэрыкаў	0.5
Васілевічы	1.3

У сярэдніх выніках другая дэкада лютага г/г. на 9.13° цяплей адпаведнай дэкады лютага мінулага году.

Сярэднія т-уры за 3-ю дэкаду наступныя:

Новае Каралёва	7.3°
Менск	7.7
Горкі	8.7
Чэрыкаў	8.0
Васілевічы	4.4

Сярэднія т-уры трэцяй дэкады ня ніжэй нормальн. т-ур.

Новае Каралёва	на 1.0°
Менск	2.4
Горкі	2.5
Чэрыкаў	2.1
Васілевічы	0.3

3-я декада лютага г/г. у сярэдніх выніках на 7—10° цяплей 3-й декады лютага мінулага году 1929.

Сярэднія т-уры лютага г/г. нязначна адрозніваюцца ад нормальных месячных т-ур: ці на 0,5° вышэй (Мейск, Васілевічы), ці на 1,0° ніжэй (Горкі, Чэрыкаў). Сярэднія т-уры лютага мінулага году былі на 11-12° ніжэй нормальнай.

Ваганьні т-ур (па паказаных максымальнага і мінімальнага тэрмомэтраў) за пазасобныя декады наступныя:

1-ая декада	ад —27,8 да 0,4
2-ая	—25,4 „ 4,0
3-я	—27,8 „ 3,6
м-ц	—27,8 „ 4,0

Самая нізкая т-ура заўважана у Чэрыкаве —27,8 (10—II) і самая высокая ў Мар-Горцы 4,0 (16—II).

Ападка. За гэтую декаду ападкаў выпала больш чымся ў кожную з наступных, асабліва гэта заўважваецца па некаторых мэтстанцыях Гомельскай Акрэгі.

За 2-ую декаду выпала ападкаў больш чымся за 3-юю декаду.

За 3-юю декаду ападкаў па БССР выпала менш 1,0 мм.

Наогул у лютым ападкаў выпала менш нормы ў паўночных акругах (у некаторых мясцох недахоп ападкаў—2-3 мм., што складае 80% нормы). У паўдн. акругах

мясцамі выпала больш нормы (Чачэрска. Гом. акр.).

Лік дзён з ападкамі вагаўся ад 8 да 25 дзён.

Лік дзён цалкам ясных вагаўся ад 1—4.

Лік дзён цалкам хмарных вагаўся да 16 да 24.

Вятры пераважвалі напрамку заходнай чвэрці (норм. Паўднёв. Паўднёва-Заходн.), з сярэдняй хуткасцю 3—5 м. іш.

Сьнегавы насыціл: На працягу м-ца таўшчыня насыцілу павялічвалася. Найбольш значная таўшчыня яго адзначана ў другую декаду. За гэтую декаду заўважваецца наступны малюнак: Полацкая, Віцебская, Магілёўская акр., і частка Менскай акр. на поўнач ад р. Птычы, ад 20 да 30 см., астатняя частка Менскай акр. і паўночная палова Бабруйскай ад 10 да 20 см. і паўднёвая палова Бабруйскай, Мазырская і Гомельская ад 4 да 10 см. На працягу 3-й декады сьнегавы насыціл у большасьці месц крыху зьменшыўся 2—4 см. і ў паўднёвых акругах у некаторых мясцох амаль адсутнічаў (Лельчыцы, Мазырскай акрэгі).

Стан палявых культур:

Згодна ведама ад назіральнікаў школ з боку ўмоў надвор'я для азімых не адзначалася.

Г. Маслакавец.

18—III—30.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Чэрвеншчына. Штомесячнік Чэрвенскага раённага таварыства краязнаўства. № 1, май 1929, 176×215 мм. 38 бал., з укладнымі табліцамі, вокладка друкавана ў друкарні, тэкст—на пішучай машыны на адным баку тонкай паперы, тыраж невядомы; адказны рэдактар *Дзямішкевіч*, члены рэдакцыі: *Катлінскі, Хархурын, Булат*.

Краязнаўчая праца пачалася ў Чэрвеншчыне даволі даўно, усе аб'ектыўныя ўмовы для разгортвання яе там ёсць і таму выданне свайго часопісу ў Чэрвеншчыне магло пачацца значна раней. Як відаць, некаторая доля адставання кіраўнічага складу краязнаўчай арганізацыі ад магчымых тэмпаў Чэрвенскага краязнаўства прычынілася таму, што выдаванне краязнаўчага часопісу пачалося толькі ў 1929 годзе.

Пасля рэдакцыйнага артыкулу ў гэтым нумары зьмешчаны агляд працы Чэрвенскага Раённага Таварыства Краязнаўства за пяць год. У ім надзвычайна многа месца адведзена апісанню і па сутнасці ідэалізацыі таго кругабегу, які па віне былых кіраўнікоў таварыства быў зусім безвыніковым, а значыць і шкодным, бо гэтым самым дыскредытаваў ідэю краязнаўства. Заміж гэтага трэба было ўжыць самую жорсткую самакрытыку з адпаведнымі вывадамі.

Наступны артыкул „Дзікае возера“ падае легенды аб ім і даведку аб памерах і сучасным стане яго. Далей *Сарока* дае цікавыя весткі аб курганох і гарадзішчы на р. Вусе. Трэба было толькі падаць дакладныя месцы знаходжання курганоў і гарадзішча. З вывадамі варта быць заўсёды больш асцярожным, бо некаторыя з іх у даным выпадку, напр., не абaperты на прыведзены матар'ял. Ва ўсякім разе сваё вывучэнне археалёгічных помнікаў т. Сарока павінен працягваць і па іншых рэках раёну—тама вельмі важная і цікавая. *К. Жыгалоў* у сваім артыкуле падае весткі пра знойдзены скарб ля Горак і легенду, звязаную з ім. *У. Юркевіч* апісаў дзень птушак, наладжаны Горкаўскай школай. Нас дзівіць чаму рэдакцыя не дала такога артыкулу па ўсім раёне. Каштоўны плян апісання сельсавету зьмешчаны ў часопісу і апрацаваны праўленнем на падставе найноўшых матар'ялаў. Апошні арты-

кул часопісу, напісаны *Г. Катлінскім*, абмяркоўвае вельмі важнае пытаньне, а ўласна—„Атмосферныя ападкі ў гор. Чэрвені“ і багаты добраякасным фактычным матар'ялам. Наогул зьмест часопісу цікавы і мае шмат каштоўных матар'ялаў.

У афармленні часопісу, асабліва вокладкі, шмат неахайнасці. У наступных нумарох гэтага трэба пазбавіцца.

Урэшце нас дзівіць чаму ад мая месяца 1929 году няма наступных нумароў „штомесячніка“ Чэрвенскага Таварыства Краязнаўства.

М. К—ч.

Краеведческий сборник. Издание Краеведческого кружка при Невельской трудовой школе 2 ступени. 1928—1929 учебный год. Редакторы: *Файнштейн* и *Фомичев*. 357×220 мм. Писаны на пішучай машыны: 15 бал.; тыраж невядомы.

У Невельшчыне працуе цэлы гурток краязнаўства, які выпускаў названы выпуск свайго неперыядычнага часопісу. Зборнік робіць прыемнае ўражанне сваёй распрацоўкай самых часных і самых актуальных пытанняў соцыялістычнага будаўніцтва ў Невельскім краі ды ўдалымі экскурсамі ў галіну гісторыі і этнолёгіі, цалкам апраўдваючы сваё цвёрджанне ў артыкуле ад рэдкалегіі, якое констатуе, што „вывучаючы рост прамысловасці і сельскай гаспадаркі, вучні, бяспрэчна, павінны будуць экскурсваць у галіну мінулага краю: гістарычныя, эканомічныя, бытавыя і кліматычныя ўмовы жыцця краю дапамогуць вучням лепш разабрацца ў зьявах сучаснага жыцця краю“.

Пасля рэдакцыйнага артыкулу ў зборніку зьмешчаны кароткі артыкул вучня 5 групы *Хазанова* „Краеведение и школа“, у якім аўтар вызначае краязнаўчую працу для гуманітарных і прыродна-геаграфічных дысцыплін школы: вывучэнне рэв. руху, эканомічнае вывучэнне раёну, вывучэнне яго мінулага і сучаснага наогул, зьбіранне слоўнікавага і лінгвістычнага матар'ялу, фэналогічныя і метэаралёгічныя назіранні, укладанне зоолёгічных і ботанічных калекцый і вывучэнне прадукцыйных сіл. На жаль з такога падзелу выпалі іншыя дысцыпліны.

Паміж тым усе дысцыпліны школы, ад фізвыху да хэміі ўключна, павінны весці сваю працу на краязнаўчым матар'яле і дапамагаць вывучэнню свайго краю.

Наступны артыкул "Рыбное хозяйство в Невельском районе", што зьяўляецца дакладам т. т. *Салаўёва* і *Шавельскага* на другім раённым зьездзе саветаў, даволі грунтоўна абмяркоўвае пытаньне і высувае каля 10 канкрэтных прапаноў, што да палепшаньня мясцовай рыбнай гаспадаркі. Як відаць з тэксту, даклад гэты абмяркоўваўся і на раённай настаўніцкай канфэрэнцыі. Усе іншыя краязнаўцы павінны скарыстаць гэты дасканалы ўзор прапаганды краязнаўства і ўдзелу краязнаўцаў у крайбудаўніцтве, увеўшы яго ў сваю штодзённую практыку.

Далейшыя чатыры артыкулы прысьвечаны пасеўнай кампаніі: "Сельско-хозяйственный вид Невельского района" — *Шавельскага*, "Сорняки" — *Берасьнёвай*, *Барэзнікай* і *Філаноўскага*, "Сортировка семян" — *Устрайха*, *Парфенава*, *Аўдзенкі*, *Вераб'ёва* і *Сачнёва* ды "Дневник работ Невельской школы 2 ст. по проведению посевной кампании" — *Янкоўскага*. Усе яны таксама зьяўляюцца добрымі ўзорамі карысна-грамадзкай краязнаўчай працы вучняў, а апошні цалкам паказвае сваю практыку ўдзелу краязнаўцаў у правядзеньні пасеўнай кампаніі для скарыстаньня іншымі. Трэба адзначыць таксама, што Невельскія краязнаўцы добра карыстаюцца мэтодам калектыўнай працы некалькіх асоб над распрацоўкай паасобных пытаньняў.

У разьдзеле "Этнография" зьмешчана пяць артыкулаў: "Крестьянская свадьба" — *Ламанкіна*, "Кулики или белый пonedelok" — *Маладзёжэва*, "Хресыбіны" — *Дзярноўскай*, "Народное творчество Невельского района" — *Мажанскага* і "На путях к новому быту" — *Арвана*. У першым з іх даецца даволі падрабязнае, з пералікам усіх асноўных момантаў, апісаньне сялянскага вяселья. Прыклады апісаньня вясельных песень і абрады — беларускія; адна сысьверджвае цоканьне ("я скажу, скажу"). Трэба было ля кожнай песні адзначыць вёску, з якой яна паходзіць. Маладзёжаў апісвае цікавае жаночае сьвята "Кулікі", таксама прыводзяць некалькі песень да гэтага абраду. Дзярноўская дала цікавую спробу апісаньня хрэсьбін, якое ўласна зьяўляецца мясцовым расказам, як адбываюцца хрэсьбіны і запісаны на мясцовай мове. Як і іншыя, Дзярноўская зрабіла памылку не адзначыўшы месца свайго запісу. Ня ўсюды захаван фанэтычны прынцып запісу, як і ў фольклёрных матар'ялах іншых аўтараў. Але, ва ўсякім разе, спроба Дзярноўскай зьяўляецца надзвычайна каштоўнай. Мажанскі даў спробу агляду прыпевак раёну, якіх у яго "імеется несколько тетрадей". Аўтар прыводзіць шмат тэкстаў прыпевак, але зноў жа без адзначэньня месца запісу. Трэба, каб у наступны раз (аўтар абяцае працягнуць свой артыкул) была выпраўлена гэтая памылка адносна будучых тэкстаў, а таксама

гэтых, што лёгка зрабіць даўшы адпаведны паказчык. Урэшце Арван дае агляда мотываў новага быту ў фольклёры свайго раёну.

У разьдзеле "История" дадзена тры артыкулы: "Путио-паничрные баяре — великие вельможи" — *Жыгача*, "Курганы" — *Шавельскага* і "Фроловские городища" — *Панова*. Жыгач падае ў сваім артыкуле цікавыя матар'ялы пра сялян б. Чарняцоўскай і Гульцьеўскай валасьцей, якія завуць сябе путна-паничрными баярамі, вялікімі вяльможамі. Для вырашэньня пахаджэньня баяр трэба адмысловыя гістарычныя досьледы, якія аўтару ў Невелі могуць быць і недаступны, але ён зробіць вельмі каштоўную працу, калі зробіць усебаковае этнаграфічнае апісаньне гэтага пласту насельніцтва раёну. Шавельскі даў абагульненьне масавай вучнёўскай працы аб курганах, пералічыўшы і месца знахаджэньня іх. Асабліва цікавыя яго весткі пра валатоўкі. Каштоўная записка і Панова аб Фролаўскіх археалёгічных помніках.

Такім чынам зьмест зборніка вельмі каштоўны і можа далей выкарыстоўвацца для навуковых досьледаў. Ёсьць ортографічныя памылкі, няяснае пісьмо і інш., але ўсё гэта не зьмяняе каштоўнасьці пачыну невельчан.

М. Касьпяровіч.

Зборнік народных песень. Вясельныя песні (21 песьня). Перадала гр. в. Міраслаўкі Сялібскага сельсавету Сьвіслацкага раёну Бабруйскай акругі *Самсончык Ганна Пракопава*. Запісаў настаўнік Міраслаўскай школы *А. Пятроў*. 212×170 мм.; 22 бал.; пісаны рукой з аднаго боку балоны.

Ва ўсёй краязнаўча-этнографічнай працы зьбіраньне беларускага музычнага фольклёру зьяўляецца найбольш слабым месцам. Галоўнаю прычынаю гэтаму адсутнасьць належнага кіраўніцтва ды актыўнага цэнтру распрацоўкі гэтай галіны, а таксама прадыхтаных этнографу-краязнаўцаў. Для запісваньня мэлёды трэба мець ня толькі пэўныя музычныя здольнасьці, але і быць псьменным у музычнай справе, добра ведаць нотнае пісьмо і г. д., а такіх краязнаўцаў вельмі мала. Паміж тым у песьні, бадай што, галоўным зьяўляецца мэлёды, а ня тэкст. Таму асабліва шчыра трэба вітаць усякую працу ў данай галіне, тым болей, што большасьць гэтых краязнаўцаў хаваюцца з свай працай дома і не жадаюць пушчаць яе ў свет.

Даны зборнік *А. Пятрова* зьяўляецца не адзіным, бо песьні ў ім занумараваны 18—38 нумарамі: № 18 — як толькі запіваюць дзяўчыну, № 19 — бацьку, № 20 — у канцы запойн, № 21 — у час заручын, № 22 — як зап'юць маладую, № 23 — як пасадзіць за стол, № 24 — вьбары да вянца, № 25 — перад ад'ездам да вянца, № 26 — прыезд ад вянца, № 27 — як едуць сьвяты, № 28 — як прыедзе малады забіраць маладую, № 29 — як маладая цалуе абразы перад ад'ездам да маладога,

№ 30—перад ад'ездам да маладога, № 31—як ад'яжджае маладая да маладога, № 32—як павезьлі маладую, № 33—песьня сястры маладога перад ад'ездам дамоў, № 34—як прыедуць да маладога, № 35—матчы маладога, № 36—як малады едзе да маладой, № 37—як ад'яжджае радня маладой і № 38—песьні радні маладой па ад'ездзе. Ужо з гэтага пераліку мэлёдый зборніка А. Пятрова відаць, што ён даволі поўна ахапіў сялянскае жыццё сваімі запісамі. Тое, што яны паходзяць з аднаго мясцовасці, робіць запісы асабліва каштоўнымі.

Запісы А. Пятровым зроблены правільна.

Вітаючы працу А. Пятрова, мы некалькі здзіўлены чаму з ім ня звязана Сьвіслацкае Раённае Таварыства Краязнаўства і Катэдра Этнографіі БАН.

М. К.

Н. К. Ауэрбах. Археология. Программа-инструкция для краеведов. «В помощь сибирскому краеведу». Сибкрайиздат, Новосибирск 1929, in 80, 24 стр., ц. 20 коп., 3000 экз.

Беларуская метадычна-краязнаўчая літаратура ў галіне археолёгіі надзвычайна бедная. Некалькі артыкулаў (Краязнаўчая праца ў галіне гісторыі і археолёгіі* Доўнар-Запольскага ў „Працах“ першага краязнаўчага зьезду, „Ахова помнікаў прыроды і старасьветчыны“ Мароза—там-жа, „Укладаньне археолёгічнай карты Беларусі“ Даўгялы ў „Працах“ другога зьезду ды ў зб. „Краязнаўства“, вып. I) ды некалькі дробных заматак абміраюць толькі некаторыя частковыя пытаньні археолёгічна-краязнаўчай працы. Прымаючы пад увагу неабходнасьць спецыялізаваньня краязнаўцаў, тым, хто абраў сабе для працы археолёгічную галіну, прыходзіцца карыстацца метадычна-археолёгічнаю літаратураю на іншых мовах, і ў першую чаргу на расійскай, як найбольш вядомай нашым краязнаўцам.

Руская метадылігічная літаратура ў га-

ліне археолёгіі даволі багатая (А. Спицын. Разведки памятников материальной культуры. Лигр. 1927; К. Гриневич. Опыт методологии археологической науки, 1926; К. Гриневич. Как заставить говорить древние камни. „Народный Университет на дому“ Лигр. 1925, кн. 1 и 5; С. Жетелев. Введение в археологическую науку, Пгр 1923; В. Городцов. Руководство для археологических раскопок и В. Городцов. Археология, т. I), але і там адмысловых выданьняў для краязнаўцаў ня было. Амаль усе яны былі разьлічаны на падрыхтаваных чытачоў. Гэта, зразумела, ня значыць, што нашы археолёгі-краязнаўцы могуць абмінуць іх—наадварот, усякі, хто спецыялізуецца на археолёгічным дасьледаваньні раёну, павінен дасканала іх вывучыць. Мы толькі хочам адзначыць, што першаю популярнаю інструкцыяю, разьлічаную на шырокія колы, зьяўляецца ўласна гэта кніжачка Ауэрбаха. Да таго ёю ўдзелена шмат увагі метадыцы тэхнікі археолёгічнай працы, асновай на некаторых найноўшых дасягненьнях арганізацыі навукова-дасьледчай працы.

Кніжачка Ауэрбахам напісана з разьлікам на сібірскія ўмовы і складаецца з наступных разьдзелаў: а) багатыя Сібірку археолёгічнымі помнікамі, б) ахова помнікаў, в) што можа зрабіць сельскі краязнаўца па падліку помнікаў, г) падрыхтоўка краязнаўца, д) праца па ахове, е) сувязь з краязнаўчымі арганізацыямі, э) як укладаць падлікавую картку, ё) агульныя спосабы апісаньня помнікаў, ж) спосабы апісаньня паасобных відаў помнікаў. У канцы далучаны ўзоры падлікавай карткі, запісаў і інш. Такім чынам яна абхоплівае ўсе элементарныя працы, якія могуць быць выкананы мясцовым масавым краязнаўцам.

Можна сьмела раіць усім мясцовым краязнаўчым арганізацыям набыць гэтую кніжачку для сваіх рабочых бібліятэчак.

М. Касьпяровіч.

Краёвая бібліографія.

Працяг *).

Перельмутер, Х. Итоги компании за снижение цен. (Гомельск. губ.). Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 67, с. 57—59.

Перельмутер, Х. Б. Проблема сырьевых заготовок губернии и форма их организации. (В порядке обсуждения). Гомельск. губ.). Полесск. Коммунар. 924. № 81. с. 16—20.

Перельмутер, Х. Развитие товарооборота губернии и практика вовлечения в оборот частного торгового капитала. (Гом. губ.). Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 10. с. 13—15.

Переpletчикова, В. С. и Марголин. Обследование Гомельской шетинной фабрики „Красный Октябрь“. (Из Гомельской Санит. Станции Зав. д-р П. С. Марголин). Бел. Мэд. Думка. 928. № 3. с. 30—35.

Пестун, Х. На борьбу с голодом. (Продовольственная кампания Гомельской губ.). Изв. Гом. губ. К. РКП. 920. № 2. с. 2-3.

Пестун, Х. Надо завершать (Гражданская война в Гомельской губ. в 1918—20 г. г. и задачи мирного строительства). Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 32. с. 5—7.

Певзнер, А. Итоги и перспективы финансовой работы (от 8 до 9 губпартконференции) (Гом. губ.). Изв. Гом. губ. К. РКП. 922. № 31-32. с. 52—55.

Певзнер, М. Б. Краткая характеристика малярийной эпидемии в Гомеле (1923-1927). Из малярийного отделения Гомельск. Санстанции. Бел. Мэд. Думка. 928. № 6-7. с. 61—64.

Певзнер, А. Местный бюджет (Гомель). (Итоги и перспективы). Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 47-48. с. 5—9; № 49-50. с. 42—46.

Певзнер, А. Работа кредитных учреждений Гомельской губ. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 45. с. 10—12.

Пименов, А. Больше внимания страховому делу. [Гомельск. губ.]. Полесск. Коммунар. 925. № 24 (106). с. 65—68.

П.-н. А. Народное образование в деревне (факты). [Обследование Брагинской вол. Ре-

чицкого уезда]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 1924. № 63-64. С. 34—36.

Поздняков, А. Батраки в Добрушской волости. (Опыт учета и учет опыта). Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 81 с. 65—67.

Поздняков, А. Еще о шефстве [Гомельский уезд]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 63-64. с. 21—24.

Поздняков, А. Местечковые ячейки в свете проверки. [Речицкий у.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. № 3 с. 33-37.

Поздняков, А. Работа в деревне. [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 923. № 54. с. 39—48.

Поздняков, А. Результаты смотра деревенским ячейкам. [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 66. с. 9—11.

Полевой, Ант. О языке населения Новозыбковского уезда Гомельской губ. Минск. 1. Б. К. 926. 47 стр.

Паликарповіч, К. М. Дагістарычныя стаянкі сярэдняга і ніжняга Сажа. (Па досьледах 1926 г.). Зап. Адз. Гум. Навук ІБК. 928. кн. 5. с. 123—253, з малюнк.

[... Положение кооперации в районах Смоленской и Гомельской губ., отошедших к Белорусии. Нар. Хоз-во Бел. 924. № 2-3. с. 195—204.

Поляков, И. Итоги губс'езда рабочих сельских корреспондентов. [Гомель]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 68-69. с. 27—29.

Поляков, И. Перспективы губернской печати. (В порядке постановки вопроса) [Гомельск. губ.]. Полесск. Коммунар. 925. № 23 (105) с. 45—48.

Порошин, Т. Озимая посевная кампания в Гомельской губ. Изв. Гом. Губ. Ком-та РКП. 923. № 49-50. с. 51—56.

[... Постановления 1-го Гомельского Окружного С'езда Советов 29.III—3.IV. 1927. Гомель. с. 221.

[... Постановления Совета Гомельского Союза Потреб. Об-в. 20-21.X. 1928 г. [Гомель]. 928. с. 8.

[... Потребительская кооперация Гомельского района в 1925-26 хоз. году. (Ма-

*) Гл. „Наш Край“ 1929 г. №№ 5, 6-7, 8-9, 10, 11, 12 і №№ 1, 2, 1930 г.

териалы к VI собранию уполномоченных Гомельского райсоюза). Гомель. 927. с. 76.4.

П. Р. Приток рабочих в Гомельскую парторганизацию. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 923. № 57. с. 16—19.

П-р, Х. Развитие товарооборота в [Гомельской] губернии и состояние товаропроводящей сети. Полесск. Коммунар. 926. № 13-14. с. 16—22.

Прокопцов, М. Первая Гомельская губернская конференция беспартийных рабочих и крестьянок. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 920. № 5. с. 7-8.

[... Промышленные предприятия Гомельщины, отошедшие к Белоруссии. Нар. Хоз-во Бел. 924. № 2-3. с. 189—194.

Прусакова, К. Губ. совещанию крестьянок—общественниц. [Гомель]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. № 6. с. 21—22.

Прусакова, Е. На смотр наших сил в деревне. [День 8 марта в Гомельской губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. № 8. с. 45-46.

Рабинович, А. Итоги и перспективы жилищной кооперации Гомельск. губ. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. № 1. с. 47—50.

[... Работа гомельских профорганизаций.—К постановке вопроса на пленуме ЦСПСБ. (По материалам обследования). Проф. Рух. Бел. 928. № 8. с. 2—4.

[... Работа (Гомельск.) Губисполкома от 8-й до 9-й Губпартконференции. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 922. № 33. с. 48—53.

Разумаў, Н. Да вынікаў агітпропнарады Залінейнай арганізацыі. (г. Гомель). Бальш. Бел. 928. № 5. с. 57—60.

Разумаў, Н. Правядзеньне беларусізацыі ў Залінейным раёне г. Гомелю. Бальш. Бел. 927. № 12. с. 45-46.

Ракович, Т. Развитие и состояние сель.-хоз. кооперации в Гомельском акруге. Сав. Буд-ва. 927. № 6. с. 154—160.

Раковский, Н. Животноводство Гомельщины по данным РКП. Полесск. Коммунар. 925. № 19. с. 9—11.

Растаргуев, П. А. Говоры восточных уездов Гомельской губ. в их современном состоянии. Минск. 927. с. 24. (ІБК.).

Растаргуев, П. А. Северско-белорусский говор. Исследование в области диалектологии и истории белорусских говоров. Ленинград. вид. ІБК. 927. с. (4). 224.

Ратгаўзер, А., (Людвиг). Воспоминания [Революционная работа в Гомеле в 1905 г.]. Извест. Гом. Губ. Ком-та РКП. 921. № 11. с. 23-24; № 12. с. 27-28.

Р-в. Обзор работы кооперативного совещания при Гомельском Губкоме РКП(б). Изв. Гом. Губ. К. РКП. 923. № 38. с. 13—15.

Резников, Н. Курсы по переподготовке волполит.-просвет работников. [Гомель]. Изв. Гом. Губ. Ком-та 924. № 73. с. 20—22.

[... Резолюции совещания секретарей деревенских ячеек Гомельского округа 10—12 сент. 1927 г. Гомель, изд. Гомельск. ОККП(б)Б. 927. с. 94.

[... Резолюции Пленума Гомельского Округа. К-та Партии. 10—12. III. 1928 г. Гомель. 928. с. 16.

Рейзин, З. Библиотечная работа в нашей губернии [Гомельской]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 76. с. 52-53.

Рожанский, Кампания перевыборов сельсоветов. (По материалам с мест.). [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. № 5. с. 66—71.

Рожнов. Партийная работа в деревне. (По материалам обследования 10 волостей Гомельской губ.). Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. З. с. 17—21.

Розин, А. На переломе. (Некоторые выводы и итоги V губ. [Гомельск.] с'езда профсоюзом). Полесск. Коммунар. 925. № 21-22 (104) с. 99—101.

Розин. Речицкая организация. (По докладу инструкт. Губкома т. Розине). Изв. Гом. Губ. К. РКП. 922. № 29. с. 26-27.

Руткоўскі, Е. С. Сожскі водны шлях. Сав. Буд-ва. 927. № 5. с. 85—102.

Рыклид, Г. Смотр сельскому учительству. [Конкурс в Гомельской губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 923. с. 21—24.

Савіч, Н. Папярэднія справаздачка аб геабатанічных дасьледаваньнях ў Рэчыцкай акрузе ўлетку 1927 г. Мат. да вьв. флёры і фаўны Бел. т. 2. с. 74—77.

Самойлов, Л. О чем говорит 2-й губернский с'езд рабселькоров. [Гомель]. Полесск. Коммунар. 926. № 4. с. 49—52.

Самулевіч, Г. Некаторыя вынікі скарыстоўваньня крэдыту 1928 г. па Гомельшчыне. Шлях каапэрац. 928. № 14 (74). с. 29—32.

Сачков, М. В ногу с жизнью [Переподготовка правешенцев. [Гомельск. губ.]. Полесск. Коммунар. 925. № 23 (105) с. 35—37.

[... VII. Гомельская губернская конференция РКП. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 921. № 15. с. 10—34.

Семенов, С. Д. Очерки по крестьянскому животноводству Гомельского округа. Сав. Буд-ва. 928. № 7. с. 151—162.

Семенов, С. Очерки по крестьянскому животноводству Гомельского округа [Минск]. 928. с. 12.

Сержпутовский, А. К. Отчет о поездке в Гомельскую губ. 1926 г. Минск. І. Б. К. 926. 16 стр.

Серман, Г. Итоги совещания губженотдела [Гомель]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 76. с. 37—39.

Серман, Г. Как прошли и что дали конференции рабочих и крестьянок [Гомельской губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 65. с. 16-17.

Серман, Г. Мои воспоминания. [Революционная работа времени 1901—5 г. в Гомеле]. Изв. Гом. губ. Ком-та РКП. 924. № 71. с. 59—63.

Сибирский, М. К 4-х летию Советской власти в Гомеле—17-18.XII.1918—1922 г.

Изв. Гом. Губ. Ком-та РКП. 922. № 33. с. 65-66.

Симхович, М. Очерк сельской кооперации нашей губернии. (По материалам губернской комиссии по обследованию деревни). [Гомельская губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 63-64. с. 37-41.

Смігельскі, В. Асобныя моманты культурна-асветнай працы сярод беларускага насельніцтва Гомельшчыны ў сучасны момант. Маладняк. 926. № 4. (13). с. 115-119.

Смігельскі, В. Кароткі нарыс развіцця Беларускай культ-асветнай працы ў Гомельшчыне з верасня 1924 г. па 19.XII.25 г. Поляныя. 926. № 2. с. 169-175.

Смігельскі, В. і Троська, Я. Беларуская культурна-асветная справа на Гомельшчыне. Па матар'ялах Белбюро пры Гомельскім губ. АПА. Асвета. 926. № 5. с. 144-148; № 6, с. 174-180.

Соркина, Р. 1-ое губернское совещание Совпартшкол (1-4 акт). (Гомель). Изв. Гом. губ. К. РКП. 921. № 13. с. 21-24.

Соркин, А. Вопросы жилищкооперации. (По данным обследования РКИ) [Гомельской губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 925. № 9. с. 63-67.

Сарокін, А. Итоги перевыборов советов, [Гомельской губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 923. № 37. с. 14-15.

Соркин, А. На путях к новому быту. (К обследованию общественного питания). [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. Губ. К. РКП. 924. № 11. с. 49-51.

Соркин, А. Приток и убыль в [парт] организации за период с 15.II по 1.IV, за апрель и май [1923 г. Гомельск. губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 45, с. 30-31, 46, с. 32-33. № 47-48, с. 68-70.

Соркин, А. Состояние партработы в промышленных районах губернии. [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 45. с. 13-17.

Соркин, А. Состояние Гомельской горрайонной организации по итогам качественного учета и ближайшие перспективы ее работы. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 51. с. 6-11.

[...] Состояние и работа Гомельской окружной парторганизации (материалы обследования). Бальш. Бел. 928. № 8. с. 73-83.

[...] Состояние производственных ячеек (По материалам обследования). [Гомельск. губ.]. Полесск. Коммун. 926. № 9. с. 60-64.

[...] Список исключенных из партии по Гомельск. губ. (за время с 1.V-1.VIII.1921 г.). Изв. Гом. губ. К. РКП. 921, № 11. с. 19-20.

[...] Список населенных мест Гомельского округа.—Гомель. (Гомельск. Окружное Статист. Бюро. 927. с. 128.

Стандецкий, С. и Зерницкий, М. Рабочевское движение в Гомеле. По материалам обследования комиссий Гом. ГKK). Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 12.

[...] Статистические сведения [Гомельск. губ. народное образование]. Народн. Просв. в Гом. губ. 923. № 51-58.

Стечкина, А. Итоги губсовещания женотделов. [Гомельской губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 59. с. 33-35.

Стечкина, А. Итоги 3-й губконференции крестьянок и работниц и губсовещания женотделов. [Гомель]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 40. с. 9-11.

Стечкина, А. К 5 губсовещанию женотделов. [Гомель]. Извест. Гом. губ. К. РКП. 923. № 49-50. с. 28-30.

Стечкина, А. О притоке и убыли женщин в партии. (Гомельский губком). Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 57. с. 20-22.

Стечкина, А. Работа среди работниц и крестьянок в губернии. [Гомельской]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 38. с. 15-17.

Стечкина, А. III-я общегородская конференция работниц. [Гомель]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 922. № 33. с. 61.

[...] Строительство совпартшкол по Гомельской губ. [за XI.1921-1.1922]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 922. № 18. с. 13-15.

Тараненко. Подготовка к весенней посевной кампании [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 4. с. 45-77.

Тараненко. Сельское хоз-во к 7-й годовщине октября. [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 79. с. 62-67.

Тараненко. Сельско-хозяйственные выставки в Гомельской губ. в 1923-1924 году. Изв. Гом. губ. Ком-та. РКП. 924. № 80. с. 137-139.

[...] Тезисы к докладу о национальной политике СССР и белорусизации школы. (Инструктивное письмо консультационного бюро при губдуме рабпрос). [Гомель]. В помощь просвещенцу. 926. в.VII. с. 11-13.

[...] Тезисы отчетного доклада Гомельского Гордского Совета XI созыва за период с апреля 1927 г. по январь 1929 г. Бесплатн. прил. к „Полесской Правде“.

[...] Тезисы отчетного доклада Гомельского Гор. Райкома КП(б)Б. к XXI Районной партконференции за период июнь-ноябрь 1928 г. Гомель. 928. с. 33.

Темкин, И. Медико-санитарное дело на селе в Гомельской губ. и его перспективы. Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 6. с. 45-50.

Туянец, В. Беларусы ў Гомельшчыне. Маладняк. 925. № 7. с. 37-100.

Умняков, А. Работа торфяных, огнестойкого строительства и мелиоративных товариществ в Гомельской губ. Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 11. с. 59-62.

Фаянс, И. Незабываемое. Стрекопытовский мятеж в Гомеле. (Воспоминания). Изв. Гом. Губ. Ком-та РКП. 921. № 9-10. с. 35-36.

Федяев, И. Год работы по упрощению советского аппарата и дальнейшие перспективы в этой области. [Гомельская губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 923. № 51. с. 33-37.

Федяев. Итоги перевыборной кампании в деревне. [Гомельск. губ.]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 922. № 35. с. 3-4.

Федяев. О работе горсовета и дальнейших ее формах. [Гомель]. Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 80. с. 119-192.

Фейгин, Б. Пионерское движение в губернии [Гомельской]. Полесск. Коммунар. 925. № 24 (106). с. 24-27.

Фишбейн, Д. Состояние партработы на Гомельской обувной фабрике „Труд“. Балш. Бел. 928, № 10. с. 85-89.

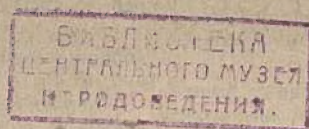
Фрейдлин, Н. Состояние партработы в деревне по Гомельскому уезду. (Итоги за зимний период). Изв. Гом. губ. К. РКП. 924. № 65. с. 51-53.

Фрейдман. Работа среди жен рабочих города Гомеля. Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 6. с. 87.

Хавкин, Ермак. О работе еврейских губернских курсов по переподготовке учителей. (Гомель). Изв. Гом. губ. К-та РКП. 924. № 75. с. 57-58.

Хавкин, М. Шефство над Красной армией по горрайону. (Гомель). Изв. Гом. губ. К. РКП. 925. № 4. с. 104-105.

Ханкин, А. (Наумов) и Хавкин, С. (Кунов). Возрождение Полесского Комитета (Из личных воспоминаний) [1910-1914 г. г.]. Извест. Гом. губ. Ком-та РКП. 924. № 68-69. с. 76-80.

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдактар—З. Бядуля.

Члены Редакцыі: { М. Бялуга.
А. Казак.
М. Каспяровіч.

ПРЫМАЕЦА ПАДПІСКА на 1930 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАЎЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

- „Наш Край“ змяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
 „Наш Край“ змяшчае кіраўнічыя ўказаньні: анкеты, праграмы, інструкцыі і мэтадычныя артыкулы па краязнаўстве.
 „Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
 „Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, кардоме, хаце-чытальні, клюбе і бібліотэцы.
 „Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. Аляксандраў, А. Аніхоўскі, Л. Бабровіч, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф. П. Бузук, М. Валасевіч, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, Проф. Васількоў, В. Вольскі, М. Грамыка, М. Гарэцкі, З. Даўгяла, В. Дружыц, С. Жураўскі, М. Зьбіткоўскі, Проф. У. М. Ігнатоўскі, А. Казак, Кулакоў, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, М. Касьяровіч, Купрэвіч, М. Ламака, В. Ластоўскі, М. Лур'е, А. Ляўданскі, Д-р Магілёўчык, Я. Мазуркевіч, А. Мікалаеў, С. Мялешка, М. Мялешка, Мацьвяёнак, М. Мікіцінскі, Натальлін, С. Нікіфаровіч, А. Нямцоў, Проф. В. Пераход, Проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, Раманчук, В. Самцэвіч, Проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргеенка, В. Скардзіс, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. У. Фядзюшын, А. Шашалевіч, І. Шпілеўскі, М. Шчакаціхін, і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 4 р. — к. | На 3 м-цы . . . 1 р. 25 к.
 На 9 мес. . . 3 р. 25 к. | На 1 месяц — р. 50 к.
 На паўгода 2 р. 25 к. | Падпіска з кожнага месяца

Гадавым падпішчыкам выдаецца прэмія — „КРАЯЗНАЎСТВА“ — зборнік праграм і інструкцый, выд. ЦБК.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦА: У Бюро падпіскі Кніга-поштай (Менск, Пляц Волі, 5), у рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, вугал Ленінскай—Універсытэцкай 29/35 Краязнаўства), у ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ў ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Бел. Акадэміі Навук, у ва ўсіх аддзяленьнях БДВ і ў ва ўсіх аддзяленьнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. комплекты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1929 г. са зніжкай для краязнаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў — за 13 руб.

— 1 комплект за 1929 г. 3 руб. —

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

„Працы I ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кап.

„Працы II ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кап.

Асіпавіцкі Раён — першы выпуск — 2 р., другі выпуск — 80 к.

Краязнаўства. Зборнік. Цана 1 руб.

Краязнаўчым арганізацыям зніжка 25%.